

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**Розвиток гуцульщинознавства в освітньому просторі
незалежної України (на прикладі Яворівського ліцею
імені Петра Лосюка Косівської міської ради)**

Студента 4 курсу, група СОІз-41
Спеціальність 014 Середня освіта (Історія)

Лазарук Роман Романович

Науковий керівник:

Райківський Ігор Ярославович

завідувач кафедри історії України

і методики викладання історії

доктор історичних наук , професор

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Івано-Франківськ – 2026

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Джерельна база дослідження	7
1.1. Стан наукової розробки теми	7
1.2. Першоджерела	13
Розділ 2. Гуцульщинознавство як навчальний предмет в освітньому просторі Карпатського регіону в незалежній Україні	20
2.1. Складові гуцульщинознавства, інституційний аспект і державна підтримка його розвитку	20
2.2. Навчальні програми з гуцульщинознавства: загальний аналіз	26
2.3. Навчально-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства («Бібліотека гуцульської школи», «Бібліотека гірської школи», журнал «Гуцульська школа» та ін.)	33
Розділ 3. Яворівський ліцей – центр розробки і популяризації ідей гуцульщинознавства	39
3.1. Науково-педагогічні ідеї П. Лосюка як підґрунтя для розвитку сучасного гуцульщинознавства	39
3.2. Практичне втілення концепції гуцульської школи як регіонального національного навчального закладу України в Яворівському ліцеї імені Петра Лосюка	44
Розділ 4. Методичні аспекти використання етнографічного компоненту в сучасній історичній освіті в ЗЗСО (на прикладі Яворівського ліцею)	51
4.1. На уроках історії України	51
4.2. У позакласній і позашкільній роботі	57
Висновки	64
Список	використаних
джерел	69
Додатки	79

Вступ

Актуальність теми. На території України існують історико-етнографічні регіони, які характеризуються наявністю своєї історії, звичаїв, традицій, культури, побуту, специфіки господарської діяльності, діалектів та фольклору. Серед них найбільш відомими є Гуцульщина, Покуття, Бойківщина, Опілля на території Прикарпаття, а також Волинь, Поділля, Полісся, Таврія, Слобожанщина та ін. У засобах масової інформації (ЗМІ) часом допускається помилка, що полягає у плутанині понять «етнічний» та «етнографічний». Її не потрібно допускати, оскільки жителі етнографічних регіонів, без сумніву, є громадянами однієї держави – України, надзвичайно багаті своїм культурним різноманіттям, що охоплює багатство традицій, звичаїв, фольклорної спадщини, кухні, діалектів, мистецьких практик та ін.

Мабуть, найбільш багатою в етнографічному відношенні областю сучасної України є Івано-Франківська, відносно невелика за площею. На Прикарпатті містяться аж чотири історико-етнографічні регіони, що частково співвідносяться із сусідніми областями: Гуцульщина, Покуття, Бойківщина та Опілля. У цьому контексті привертає увагу Гуцульщина, що довгий час була одним із найвідсталіших освітніх регіонів. Із проголошенням державної незалежності України в 1991 р. почалося створення гуцульської школи як регіональної, української, національної. Складовою цього процесу став розвиток наукової дисципліни «гуцульщинознавство», що є сукупністю знань про Гуцульщину, її природу, фольклор, історію, традиції, звичаї, культуру та ін., становить частину українознавчих знань, дослідження життя і культури українського населення регіону. Гуцульщинознавство впроваджується для збереження гуцульської культури та використання її здобутків наступними поколіннями українців. Водночас історичне минуле Гуцульщини може вивчатися в контексті уроків з історії України, географії, української мови і літератури та деяких інших шкільних предметів.

Одним з осередків вивчення гуцульщинознавства є Яворівський ліцей, багаторічним директором якого в 60-х рр. XX – на початку XXI ст. був

визначний педагог Петро Лосюк. За пів століття директорського стажу він зробив значний внесок у розбудову навчального закладу шляхом поєднання гуцульських традицій та педагогічних інновацій у загальноукраїнському контексті. Обрана тема є малодослідженою в наш час, викликає науковий і суспільний інтерес. Вивчення тенденцій розвитку гуцульщинознавства в освітньому просторі незалежної України на прикладі Яворівського ліцею Косівської міської ради, що носить тепер ім'я Петра Лосюка, може бути корисним для педагогів, батьків, громадськості, усіх зацікавлених осіб, які мають на меті виховання сучасного патріотично настроєного молодого покоління українців, з максимальним урахуванням регіонального підходу, на основі на основі національних традицій, історичної пам'яті та загальнолюдських цінностей.

Об'єкт дослідження – гуцульщинознавство як сукупність інформації про Гуцульщину, а також її вивчення в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) регіону, який населяють гуцули – етнографічна група українців, яка проживає в Карпатах.

Предмет дослідження – розвиток гуцульщинознавства як частини українського народознавства в ЗЗСО регіону, Яворівський ліцей як осередок використання передових педагогічних ідей П. Лосюка та використання методики навчання курсу на уроках історії України, в позаурочній і позашкільній діяльності.

Хронологічні рамки дослідження обмежуються розвитком гуцульщинознавства в освітньому просторі незалежної України – від 1991 р. і дотепер. Сучасний Яворівський ліцей, названий на честь засновника і багатолітнього директора, визначного педагога Петра Лосюка, був заснований як загальноосвітня школа в 1952 р., отримав статус ліцею в 2020 р.

Географічні межі дослідження в широкому контексті охоплюють Гуцульщину, яка адміністративно розташована на територіях Верховинського, півдня Надвірнянського та Косівського, припрутських сіл

Коломийського районів Івано-Франківської області; Путильського та південно-західної частини Вижницького районів Чернівецької області; Рахівського району Закарпатської області; Румунська Гуцульщина, що охоплює прикордонні гірські райони Марамуреш (Мароморощина) та Сучаву. У вузькому контексті дослідження географічно охоплює ліцей у с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області – серце української Гуцульщини.

Мета дослідження – проаналізувати поширення гуцульщинознавства в освітньому просторі Карпатського регіону незалежної України (на прикладі Яворівського ліцею), його місце і роль у навчальному процесі під кутом зору методики навчання історії, використання матеріалів про Гуцульщину в історичній освіті. Для реалізації мети сформовані такі завдання дослідження:

- проаналізувати наукову літературу і джерельну базу дослідження;
- відобразити гуцульщинознавство як навчальний предмет в освітньому просторі Карпатського регіону в незалежній Україні;
- з'ясувати особливості розробки та популяризації ідей гуцульщинознавства в Яворівському ліцеї;
- проаналізувати методичні аспекти використання етнографічного компоненту в ЗЗСО (на прикладі Яворівського ліцею);
- розкрити зміст україноцентричності гуцульщинознавства.

Методологічна основа полягає у використанні загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Серед загальнонаукових методів застосовано аналіз – при відображенні гуцульщинознавства в позакласній роботі; синтез – при використанні гуцульщинознавства на уроках з історії України; індукції – при з'ясуванні засобів популяризації гуцульщинознавства різними інституціями; дедукції – при відображенні місця курсу в навчальних програмах тощо. Серед спеціально-наукових методів у досліджуваній роботі присутні пошуково-евристичний, який використаний при зібранні документів, а також компаративний, що застосований у ході характеристики

навчально-методичного забезпечення гуцульщинознавства. У роботі також використано принципи об'єктивності та історизму.

Наукова новизна зумовлена тим, що вперше проаналізовано методику роботи з учнями на уроках історії України, в позаурочній і позашкільній роботі в гуцульській школі (на прикладі Яворівського ліцею). У роботі уточнено дані про навчально-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства. Подальшого розвитку набуло твердження про україноцентричність та європоцентричність навчального курсу «гуцульщинознавство».

Практичне значення зумовлене тим, що матеріали і висновки досліджуваної теми можуть бути використані в науково-дослідницькій (при написанні наукових праць із гуцульщинознавства), навчальній (для підготовки підручників та посібників з педагогіки, розробці шкільних програм з історії України, факультативних занять та ін.), громадській (для функціонування громадських організацій, які популяризують гуцульську культуру) роботі.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів із дев'ятьма підрозділами, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 111 стор., основного тексту – 68 стор.

Розділ 1. Джерельна база дослідження

1.1. Стан наукової розробки теми

Стан наукової розробки теми охоплює кілька аспектів: 1) праці основоположників гуцульщинознавства П. Лосюка, А. Григорук, Р. Скульського та ін., сучасних педагогів навчальних закладів Гуцульщини; 2) творчі здобутки сучасних авторів-методистів; 3) дослідження з історії та етнографії Гуцульщини.

До першої групи досліджень належать праці, що заклали основу гуцульщинознавства як науково-освітньої дисципліни, частини українознавства, що вивчає історію, культуру, традиції, побут та духовну спадщину гуцулів, а також їхній внесок у розвиток української національної ідентичності. Серед гуцульщинознавчих студій доцільно виділити праці П. Лосюка, багаторічного директора Яворівської загальноосвітньої школи. Основною ідеєю його праць є впровадження концепції гуцульської школи як української регіональної, що впливає з мети навчання школярів – виховання жителів Гуцульщини як свідомих жителів України з європейськими цінностями [82, с. 182]. З ініціативи та зусиллями П. Лосюка, його сподвижників концепція гуцульської школи знайшла відображення в ЗЗСО Карпатського регіону періоду національно-державної незалежності України після 1991 р.

Одним із настільних видань для гуцульщинознавців є монографія П. Лосюка «Гуцульщинознавство в українській національній школі» (2001 р.). У праці педагог відображає особливості Гуцульщини, використовує принцип всебічності для аналізу гуцульщинознавства як розділу науки та навчального предмету, відзначає термін «етнографічний регіон» як такий, що не загрожує сепаратизму в Україні та означає територію, де проживають етнографічні групи, які мають регіональну специфіку патріотичного виховання та є громадянами України. У своїй монографії П. Лосюк також розглядає потребу корекції навчальних програм, що потребують затвердження Міністерства освіти і науки (далі – МОН) України,

наголошуючи, що кожний вчитель може коригувати їх відповідно до місцевих умов, рівня підготовки та навчально-методичного забезпечення [17, с. 43–48].

В інших працях П. Лосюка більш детально відображені педагогічні ідеї, особливо методика роботи, спрямована на розвиток гуцульщинознавства та виховання школярів згідно з давніми гуцульськими традиціями. Педагог підкреслює велике значення родинного виховання для навчання учнів і збереження культурного генофонду української нації. У розвідках П. Лосюка знайшли відображення засоби національно-патріотичного виховання, особливо в період сучасної російсько-української війни, яка, на його думку, згуртувала українців [16, с. 50; 23, с. 133–134]. Дослідник відзначав, що важливими напрямками виховання молодих жителів Гуцульщини є інтелектуальний розвиток, становлення християнської моралі, формування правосвідомості, фізичний розвиток тощо. Методика виховання П. Лосюка також полягає в розвитку ініціативності учнів та використання засобів трудового навчання для виховання естетичного сприйняття [22, с. 26].

Праці П. Лосюка [14–23; 68] є важливими для розвитку педагогічних ідей та практичного впровадження форм роботи на уроках з вивчення різних аспектів життя гуцулів і Гуцульщини. Педагогічну діяльність П. Лосюка проаналізували Т. Мостова [51], А. Григорук [52], Н. Черкач [67] та ін. Важливе значення мають праці сучасних дослідників у сфері гуцульщинознавства Т. Паски [82], В. Стинської [34], Л. Филипчук [83] та ін., де відображено педагогічні інновації, основні етапи розвитку гуцульської школи, здобутки і перспективи розвитку навчальних закладів Гуцульщини. З'ясувавши внесок П. Лосюка в українську педагогічну науку, дослідники відзначали, що саме покликання стало рушієм діяльності видатного педагога. Незважаючи на усі перешкоди, за рахунок значною мірою власного ентузіазму він зміг підвищити рівень гуцульської освіти, здійснив її модернізацію, підвищивши рівень знань і зацікавленості учнів рідним краєм. Автори оцінили новаторський підхід багаторічного директора Яворівської школи (з

1963 р.), перейменованої за часів незалежності України на ліцей, як такий, що відповідає сучасним процесам європеїзації української освіти та вимогам щодо всебічного виховання школярів [51, с. 24–28; 52, с. 10–11; 67, с. 32].

Невід’ємною теоретичною складовою дослідження гуцульщинознавства є дослідження Р. Скульського, у яких він обумовив необхідність патріотичного і трудового виховання гуцульських школярів у нерозривній єдності [61, с. 2–3; 62, с. 51–53; 63, с. 3]. Варто звернути увагу на Концепцію українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття (2013 р.) Р. Скульського і М. Стельмаховича. У ній, зокрема, визначено вихідні теоретико-методологічні засади та умови виховання школярів, на одне із провідних місць яких висувається християнська мораль. Мета і головні напрями виховання учнів у названій концепції пов’язані з патріотичним вихованням. Водночас виховання дітей, як підкреслюється автором, неможливе без співпраці школи та сім’ї [64, с. 302–305].

Науковий інтерес для досліджуваної теми викликають матеріали, вміщені в журналі «Гуцульська школа». Так, М. Палійчук проаналізувала організацію краєзнавчої роботи в навчальних закладах Гуцульщини. Дослідниця зробила висновок про виховання краєзнавчими методами національної свідомості учнів шкіл, їх ініціативність та активну громадянську позицію [53, с. 23–25]. Є. Галичук відобразив роботу з обдарованими учнями середніх навчальних закладів Гуцульщини, відзначивши мету цього напрямку діяльності – виховання майбутньої української національної еліти на основі народних звичаїв і традицій [35, с. 28–30].

До другої групи досліджень належать праці сучасних авторів методичного спрямування. Одними з найважливіших на сучасному етапі є дослідження доцента Карпатського національного університету Т. Паски, у яких він, зокрема, визначає внесок П. Лосюка в українську освіту у регіональному контексті [32; 54, с. 123; 55, с. 69]. Дослідник проаналізував

розвиток гуцульщинознавства як частини українознавства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Т. Паска здійснив класифікацію навчальних програм із навчального курсу, виокремив кращі педагогічні технології сучасних шкіл на Гуцульщині. Він зробив аналіз основних етапів розвитку гуцульщинознавства в 1990-х рр. – на початку ХХІ ст. Дослідник виділив основні напрями педагогічних ідей П. Лосюка (програмний компонент, виховання дітей, методика навчання та ін.) і з'ясував освітній потенціал соціокультурного простору Гуцульщини в цілому та Яворівського ліцею зокрема [82, с. 28–29].

Етнокультурне формування освітнього середовища Гуцульщини було проаналізовано у працях О. Березюк та В. Стинської. Дослідниці окресили основні напрями підготовки школярів регіону в умовах інноваційного освітнього середовища на прикладі Поліського та Гуцульського етнографічного регіонів, у порівняльному аспекті. На думку авторок досліджень, етнокультурний аспект здобуття загальної середньої освіти допомагає розвивати патріотизм та свідомий вибір на користь рідної країни. Основна увага приділена діяльності науково-методичної лабораторії «Гірська школа Українських Карпат». О. Березюк та В. Стинська роблять висновок про спільність ідей здобуття освіти в руслі новітніх методик і виховання дітей у різних етнографічних регіонах сучасної України [34, с. 33, 34].

У сучасних працях знайшли також відображення засоби реалізації педагогічних ідей П. Лосюка у функціонуванні Яворівського ліцею. У дослідженнях О. Джус, В. Лосюк (див. Додаток А), І. Червінської видатний педагог, фундатор гуцульської школи відображений як «освітянський корифей Гуцульщини», що розробив систему здобуття освіти для жителів регіону і методику виховання школярів, що базується на етнопедагогіці. Поєднання традиційних та інноваційних методів навчання і розвитку особистості дітей, на думку дослідниць, приносить ґрунтовні результати, однак для їх закріплення ще потрібно прикласти чимало зусиль [41; 48]. Досягнення системи освіти в Карпатському регіоні розглянуто в дипломній

роботі Л. Филипчук, що з'ясовує феномен гуцульщинознавства в сучасній системі шкільної історичної освіти в Україні [83]. Однак пропоноване нами дослідження має більш прикладний характер, зорієнтоване на практичне застосування ідей гуцульської школи, гуцульщинознавства в реальному житті, на прикладі діяльності Яворівського ліцею Косівської міської ради, що в наш час носить ім'я Петра Лосюка.

До третьої групи досліджень, використаних для написання досліджуваної теми, належать праці з історії та етнографії Гуцульщини, що можуть бути використані в педагогічній роботі. Дослідники історії Гуцульщини висвітлювали минуле регіону, розвиток суспільства, події, їх вплив на українську культуру, тоді як етнографи вивчали побут, традиції, звичаї, народні промисли, мову та фольклор гуцулів. Автором фундаментальної 5-томної етнографічної праці «Гуцульщина» (1897–1908 рр.), що стала класичним джерелом знань про історію, культуру, побут і традиції гуцулів, заклала підґрунтя для гуцульщинознавства, став В. Шухевич [69, с. 22, 23]. Його дослідження досі вважають найповнішим описом Гуцульщини кінця XIX – початку XX ст. Фундаментальною працею з історії Гуцульщини є монографія М. Домашевського «Історія Гуцульщини», де проаналізовано історичне минуле регіону. У дослідженні відображено не лише історичний процес, а й традиції та декоративно-прикладне мистецтво гуцулів, діяльність історичних постатей та ін. [43, с. 132; 44, с. 92].

Серед найбільш відомих дослідників історії Гуцульщини був В. Грабовецький – автор численних праць з історії опришківського руху в Карпатах, монографії «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.». У його дослідженні з'ясовано, що опришки діяли в інтересах українських селян і були, хоч і невеликим, але боєздатним формуванням, проти якого польська, а потім австрійська влада, протистояли впродовж понад 300 років. Представники опришківського руху, як стверджує В. Грабовецький, стали народними улюбленцями, про яких складали пісні, легенди та перекази [36, с. 103–105]. Перу В. Грабовецького належить також

історичний нарис «Гуцульщина XIII–XIX століть» (1982 р.), що охоплює початки історії Гуцульщини, розвиток феодально-кріпосницьких відносин, антифеодальні рухи, культуру XVI–XIX ст. та ін. [37, с. 34]. У 2013 р. В. Грабовецький опублікував навчальний посібник «Історія Гуцульщини», що описує середньовіччя та новий час (XVII – початок XX ст.), містить архівні документи, гравюри, карти, розповіді про видатних діячів української культури та науки з краю [76, с. 60].

Вагоме значення для пропонованого дослідження мають праці П. Арсенича – про функціонування товариства «Просвіта» на Гуцульщині [33, с. 310–312], де автор з'ясував особливості культурно-освітньої та економічної діяльності цієї організації, підкреслюючи її важливість для українського національного відродження в другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.; про Гуцульщину як історико-етнографічний регіон (у співавторстві) [40, с. 29] та ін. Серед авторитетних дослідників історії Гуцульщини і гуцулів – П. Сіреджук, зокрема дослідник історії села Космач (тепер – Косівського району Івано-Франківської області) [60], історичних нарисів старожитностей Косівщини (у співавторстві) [66, с. 6–7] тощо. Гуцульщину в контексті творчості українських письменників XIX – початку XX ст. розглянула О. Салій [59]. Г. Юрчишин та І. Ваха – автори монографічного дослідження про монастирську церкву Різдва Івана Хрестителя в м. Косів [69]. Подібний список праць, присвячених висвітленню різних аспектів життя гуцулів та Гуцульщини, які використовуються в шкільній освіті, можна продовжити.

Таким чином, досліджувана тема знайшла відображення в науковій літературі як педагогічного, так й історичного спрямування. Невід'ємною складовою досліджень, пов'язаних із впровадженням курсу гуцульщинознавства в ЗЗСО регіону, є педагогічні ідеї фундатора концепції гуцульської школи П. Лосюка. Автори (А. Григорук, О. Березюк, В. Стинська, Т. Паска та ін.) звертали увагу на сутність навчальної дисципліни та її значення у вихованні сучасних школярів, інституційну базу гуцульщинознавства, перспективи розвитку гуцульської освіти тощо.

Водночас у педагогічних працях наголошується, що розвиток гуцульщинознавства в освітньому просторі незалежної України неможливий без наявності навчально-методичного забезпечення, літератури з історії, географії, етнографії та інших особливостей регіону, де вміщена інформація з історії населених пунктів, видатних постатей, збереження гуцульських звичаїв і традицій та ін.

1.2. Першоджерела

Джерельну базу дослідження, що є досить обширною, умовно можна поділити на кілька груп: 1) державні нормативно-правові документи в галузі освіти в Україні, навчальні програми; 2) навчально-методичне забезпечення у сфері гуцульщинознавства; 3) первинні джерела з історії та етнографії Гуцульщини. Окремо в попередньому підрозділі згадувалися наукові праці П. Лосюка, які також можна розглядати і як джерела для формування концепції гуцульської школи.

До першоджерел можна віднести, насамперед, нормативні документи в галузі сучасної української освіти, якими керуються педагоги у своїй діяльності. Зокрема, ними є шкільна програма з історії України та всесвітньої історії для 6–11 класу ЗЗСО [2], державні постанови про збереження і популяризацію гуцульської культури [9; 10], затверджені навчальні програми з гуцульщинознавства авторства М. Камінської [3], В. Корпанюк, Н. Петрич, М. Рибенчук [4], І. Пелипейка, в т. ч. у співавторстві О. Ткачук [6; 7; 8] та ін. Щодо навчальних програм гуцульщинознавчого спрямування, то вони відрізняються відповідно до місцезнаходження школи, наявності навчально-методичного забезпечення та ін. Укладення навчальних програм стало можливим тільки завдяки ентузіазму авторів, оскільки наразі жодна з них не затверджена Міністерством освіти і науки України. Державні органи практично не брали участі у складанні сучасних програм із гуцульщинознавства [82, с. 112].

Особливістю навчальних програм із гуцульщинознавства є їх відповідність концепції гуцульської школи як регіонального компонента української національної. Зокрема, в навчальній програмі авторства І. Пелипейка та О. Ткачук із гуцульщинознавства для 5–11 класів (2008 р.) розрізняються поняття «етнічні землі» та «етнографічні території». Автори відносять Гуцульщину до етнографічного регіону, що є частиною незалежної соборної України. Однією з головних цілей у програмі проголошується патріотичне виховання школярів [8]. Навчальні програми курсу гуцульщинознавства пропонують методики і форми навчальної роботи з поглибленого вивчення регіону. Так, в «Орієнтовній програмі з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів» І. Пелипейка (1998 р.) відзначено, що заняття з історії Гуцульщини можуть проводитися на шкільних уроках (урок-екскурсія, бінарний урок та ін.), факультативах та позакласних формах роботи (гуртки, виховні заходи тощо) [7, с. 603–623].

Ще одна особливість навчальних програм з гуцульщинознавства – спрямованість на виховання дітей, згідно з «Орієнтовною програмою гуцулознавства для 1–11 класів» І. Пелипейка (1993 р.), у руслі християнської моралі, інтелектуального становлення, естетичне та трудове виховання, формування європейських цінностей, патріотизму, повсякденної культури і т. п. Всебічність цілей становлення особистості школярів, у розумінні автора програми, є головним показником рівня результативності педагогічної роботи ЗЗСО на Гуцульщині [6, с. 3–5]. Навчальні програми з гуцульщинознавства пропонувалися ще з початку 1990-х рр., «на зорі» незалежності України, але інтерес до цього курсу досі не згас. Хотілося б згадати також про навчальну програму авторства М. Стельмаховича «Гуцульська родина: батьки і діти (орієнтовна програма педагогічної освіти батьків учнів гуцульської школи)» 1996 р., в якій підкреслюється сімейне виховання як один із ключових напрямів виховання. Розвиток сімейних

цінностей, на думку автора, є спільним завданням громадськості, школи і родини [13, с. 40, 41].

Нормативними документами, в яких відображена сукупність тем з історії Гуцульщини, є навчальні програми «Історія Гуцульщини. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, що вивчається за рахунок варіативної складової навчального плану» (2013 р.) [1], М. Камінської «Орієнтовна програма з історії Гуцульщини, що вивчається в контексті історії України» (2018 р.) [3], «Орієнтовна програма для 2–4 класів початкової школи з гуцульщинознавства» (2018 р., автори – В. Корпанюк, Н. Петрич та М. Рибенчук) [4]. Відповідно до цих програм для гуцульщинознавства передбачена невелика кількість годин (35 годин на рік), автори пропонують методичні аспекти викладання історії півного краю в гуцульських школах.

Серед затверджених 2022 р. навчальних програм для закладів ЗЗСО хотілося б виділити програму з історії України та всесвітньої історії для 6–11 класів, яку автор згадав у пропонованому дослідженні під кутом зору можливостей використання місцевого матеріалу, на прикладі Гуцульщини і гуцулів. У ній, зокрема, відомості з історії України для кожного класу структуровані за розділами, відповідно до яких вміщено список тем і термінів, які учні повинні засвоїти [2].

Про певну державну підтримку гуцульської школи в останні роки свідчить чинна Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Гуцульщинознавство» (Івано-Франківськ, 2024), розрахована на три роки навчання (216 годин), що передбачає вивчення історії Гуцульщини, туристсько-спортивної підготовки, фізичного виховання та медичної підготовки й заохочує ініціативу учнів у позашкільлі. Програма затверджена Наказом департаменту освіти і науки Івано-Франківської облдержадміністрації від 2 липня 2024 р. № 245 [5].

Державним нормативним документом, що сприяє збереженню і популяризації гуцульської культури, є указ Президента України від 2 вересня

2009 р. № 703/2009, в якому регламентується підтримка держави з охорони заповідних територій, організації музеїв історії Гуцульщини, сприяння мистецькій творчості гуцулів [10]. Відома також Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. №880 «Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020–2022 роки», відповідно до якої проголошувався напрям туристичного розвитку Гуцульщини та сприяння освіти молоді [9].

До другої групи матеріалів, що становлять джерельну базу дослідження, віднесено інформацію з навчально-методичного забезпечення у сфері гуцульщинознавства. Зокрема, видано посібники для освітньої діяльності у серії «Бібліотека гуцульської школи». У виданні «Плай. Книга для читання про Гуцульщину» 1996 р. (упорядник – І. Пелипейко) вміщено твори українських письменників, які в різний час проживали або перебували в регіоні. Значна частина посібника присвячена фольклорному надбанню гуцулів [80]. Ще одним виданням згаданої серії є навчально-методичний посібник «Люблю тебе, Гуцульщино!», опублікований за редакцією П. Лосюка та А. Григорук у Косові 2012 р. Тут відображено основні аспекти використання знань із курсу «гуцульщинознавство» в навчальному процесі та позашкільних заняттях. У виданні не лише проаналізовано концептуальні основи гуцульської школи, а й подано, в уявленні авторів, її модель у майбутньому. Тут також вміщено окремі навчальні програми з гуцульщинознавства, які можна використовувати як на уроках, так і в позакласних заходах. У виданні є цінна інформація про виховання школярів засобами трудового навчання (різьби на дереві, вишивки тощо) [78].

У контексті навчально-методичного забезпечення варто виділити методичний збірник «Панорама результативних уроків», виданий П. Лосюком у рамках серії «Бібліотека гуцульської школи» в с. Яворів 2013 р. Серія була створена для вчителів гуцульських шкіл, які бажають продуктивно проводити уроки в рамках навчального процесу та позакласні заходи. У збірнику містяться різноманітні плани-конспекти уроків, на яких

відбувається відхід від авторитарного методу проведення занять та взаємодія з учнями. На уроках запропоновано різні дидактичні ігри для закріплення матеріалу. Також у рамках планів-конспектів уроків, представлених у збірнику, передбачено умови для пошукової роботи учнів у літературі [79].

До навчально-методичного забезпечення в руслі впровадження гуцульщинознавства в освітній процес можна віднести також навчально-методичний збірник «Ростимо юних патріотами України» 2015 р., який упорядкували П. Лосюк та А. Григорук. Тут містяться актуальні матеріали (уроки, позакласні заняття, навчальні програми, методичні праці), метою яких є розвиток національної свідомості школярів гуцульських навчальних закладів в умовах російської агресії. У збірнику присутня методика проведення занять, що передбачає використання міждисциплінарного підходу, в т. ч. на уроках історії України, особливо застосування елементів трудового виховання в навчальному процесі [81, с. 105, 106].

Окремо хотілося б згадати підручники з історії України, в яких можна подати матеріали з історичного минулого Гуцульщини. Зокрема, в підручник з історії України за 9 клас (2022 р.) авторства В. Власова, О. Панаріна та Ю. Топольницької варто, в нашому розумінні, додати вчителям інформацію про особливості опришківського руху на Гуцульщині, специфіку функціонування товариства «Просвіта» в регіоні, а також перебування представників української інтелігенції у краї в рамках вивчення культури на українських землях у період «довгого» XIX ст. [75, с. 156, 157]. Підручник з історії України за 10 клас (2018 р.), авторами якого є В. Власов та С. Кульчицький, рекомендується доповнити інформацією про Гуцульську Республіку в рамках вивчення ЗУНР, а також специфікою діяльності ОУН та УПА на Гуцульщині в період Другої світової війни [73, с. 90, 91]. У підручник з історії України за 11 клас (2024 р.) авторства В. Власова, С. Кульчицького та О. Панаріна доцільно внести інформацію про придушення радянською владою націоналістичного підпілля на Гуцульщині та депортації з регіону [74, с. 20, 21].

Третьою групою джерел з досліджуваної теми є першоджерела з історії та етнографії Гуцульщини, які варто використовувати в освітньому процесі. Зокрема, серед опублікованих документів і матеріалів у роботі використано твори І. Франка «про Гуцульщину і гуцулів», упорядковані І. Пелипейком в 2006 р. [25]. Нашу увагу привернув лист І. Франка до М. Грушевського від 8 серпня 1898 р., де згадувалося про Франковий інтерес до пошуків етнографічного матеріалу з Гуцульщини, публікацію його в «Етнографічному збірнику», на його основі видатний письменник і громадський діяч написав статтю «Полонина Глистовата» [25, с. 360, 361]. Водночас робота містить матеріал, почерпнутий у збірнику документів «Подорожі в Українські Карпати» 1993 р. [24]. Так, Гуцульщина як чарівний край була відображена у творах І. Вагилевича «Берди ... в Уричі», М. Устияновича «Ніч на Боржаві», у спогадах і листуваннях інших українських письменників та іноземних мандрівників ХІХ ст. Показово, що враження від гуцульської природи І. Вагилевич описував так: «Ніде поезія природи не проявляється з такою силою, як у горах, де земля немов піднімається до неба, нагадуючи рай». Як бачимо, представники української інтелігенції, перебуваючи на Гуцульщині, оновлювали там власний творчий потенціал [24, с. 102].

Дипломна робота містить посилання на джерела особового походження: епістолярну спадщину і мемуарну літературу представників української інтелігенції, діячів національного руху, що в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. в різний час побували на Гуцульщині. Автор роботи використав твори Марка Черемшини [29], М. Коцюбинського [26], в яких містилися згадки про Гуцульщину і гуцулів. Так, про Гуцульщину згадував Марко Черемшина, в листі до О. Маковея від 1 квітня 1896 р. письменник наголошував, що на основі гуцульського діалекту планує написати один із творів [29, с. 217]. У сьомому томі семитомного видання «Творів» М. Коцюбинського вміщено лист письменника до В. Гнатюка, датований 16 січня 1910 р., у якому він ділився про плани приїзду до Криворівні влітку 1910 р. [26, с. 8].

Серед джерел особового походження, що відображають зв'язки представників української інтелігенції другої половини XIX – початку XX ст. з Гуцульщиною, крім листування, цінними є спогади. Так, інформативним джерелом, що може бути використане в гуцульській школі, стали спогади Г. Хоткевича, у яких висвітлено враження від організації ним Гуцульського театру та мистецтва гуцулів [27, с. 498–500; 28, с. 520–525]. Загалом за допомогою опублікованих матеріалів листування і спогадів представників української інтелігенції XIX – початку XX ст. (І. Франка, Г. Хоткевича, М. Коцюбинського та ін.) [24–29] можна скласти уявлення про досягнення гуцульщинознавства та інституційні ініціативи розвитку гуцульської культури.

Таким чином, розвиток гуцульщинознавства в освітньому просторі незалежної України, в т. ч. внесок у цьому Яворівського ліцею Косівської міської ради та особисто його багатолітнього директора П. Лосюка, знайшов відображення в джерелах і науковій літературі. Джерельна база дослідження охоплює, насамперед, державні нормативно-правові документи в галузі освіти в Україні, навчальні програми; навчально-методичне забезпечення у сфері гуцульщинознавства; первинні джерела з історії та етнографії Гуцульщини. Для наукового опрацювання теми залучено праці основоположників гуцульщинознавства, в т. ч. самого П. Лосюка, творчі здобутки сучасних авторів-методистів, фахові дослідження з історії та етнографії Гуцульщини. Без ентузіазму науковців, української еліти з формування знань про Гуцульщину і гуцулів, було б неможливим напрацювати результати створення освітніх умов, які є станом на сьогодні. Саме завдяки ініціативі українських педагогів була розроблена методика навчального процесу, визначено завдання виховання дітей в руслі гуцульщинознавства як складової української національної ідеї.

Розділ 2. Гуцульщинознавство як навчальний предмет в освітньому просторі Карпатського регіону в незалежній Україні

2.1. Складові гуцульщинознавства, інституційний аспект і державна підтримка його розвитку

Гуцульщинознавство – це система знань про культуру жителів Гуцульщини, фольклор, діалекти, історію регіону, природу і господарство краю, народне мистецтво, звичаї, традиції гуцулів. У сучасній літературі воно часто співвідноситься із народознавством (наукою про життя та культурою народів в Україні) та українознавством (дисципліною про життя та культуру українців незалежно від місця перебування) [17, с. 8]. В умовах розбудови української національної школи воно займає особливе місце в системі освіти Гуцульщини, оскільки охоплює всі сфери життя гуцулів (діалекти, фольклор, історію, природу, господарство, народне мистецтво, обряди, звичаї, традиції тощо). Отже, гуцульщинознавство є інтегрованою системою науково-теоретичних знань про Гуцульщину та її жителів. Воно може вивчатися і як окремий предмет за рахунок шкільного компонента навчального плану, і в процесі органічного вплітання в матеріал різних шкільних предметів [17, с. 14].

Гуцульщинознавство як сукупність знань про Гуцульщину та гуцулів є важливим елементом запровадження регіональної освіти в українській національній школі, з урахуванням традицій етнографічних груп України, що здійснили вагомий внесок в історію та культуру нашої країни. Тоталітарна радянська педагогіка не приділяла уваги національному вихованню, що вважалося «буржуазним пережитком» на шляху будівництва комунізму і формування підростаючого покоління, відданого єдиною правильній комуністичній ідеології. Лише з послабленням партійно-комуністичної системи в період горбачовської «перебудови» наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. на Прикарпатті, Буковині й Закарпатті, де компактно проживають гуцули, зародився активний освітній рух із започаткування гуцульської

школи, упровадження ідей гуцульщинознавства в навчально-виховний процес [54, с. 123].

Організаційно формування гуцульської школи розпочалося зі становлення громадського науково-методичного об'єднання Гуцульська освітянська рада 23 травня 1991 р., завданням якої було концептуальне оформлення концептуального, навчально-методичного, кадрового підґрунтя регіональних шкіл та розширення їх мережі [82, с. 104, 106]. У 1994 р. голова організації П. Лосюк сформував Концепцію гуцульської школи як регіональної української національної освітньої системи для школярів. Згідно з документом передбачено прирівнювання освіти в гуцульських школах до рівня державних стандартів. Концепцією заохочується виховання здорового й національно свідомого покоління, яке матиме всебічний розвиток. Документом затверджено необхідність трудових навичок учнів, пов'язаних зі здобуттям традиційних гуцульських професійних вмінь, для чого варто створювати школи нового типу із відповідно підготовленим педагогічним складом. У таких навчальних закладах концепція П. Лосюка вимагала впровадження програми курсу гуцульщинознавства з використанням гуцульської етнопедагогіки [19, с. 5–6].

Популяризацією гуцульщинознавства займалася Гуцульська освітянська рада, заснована 23 травня 1991 р. Під її егідою існувала створена Косівською районною радою в 1994 р. науково-дослідна лабораторія «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство». Метою установи було «наукове обґрунтування організаційно-педагогічних засад гуцульської школи як регіональної української національної». Згодом лабораторія стала структурним підрозділом Відділення теорії та історії педагогіки Академії педагогічних наук України. Заслугою новоствореної лабораторії «Гуцульська педагогіка і гуцульщинознавство» стала підготовка освітніх кадрів для гуцульських шкіл, створення підручників та посібників (назвемо деякі з них – «Плай. Книга для читання про Гуцульщину» (1996 р.), «Гуцульська різьба та інкрустація» (1998 р.), «Флояра. Хрестоматія з гуцульського фольклору»

(1999 р.), «Хрестоматія з гуцульщинознавства» (2001 р.), «Гуцульщина літературна» (2009 р.), «Люблю тебе, Гуцульщино!» (2012 р.) та ін.), робота із творчою обдарованою молоддю Гуцульщини; проведення наукових конференцій, семінарів, «круглих столів» тощо [17, с. 16; 82, с. 108–109].

Такі заходи сприяли обґрунтуванню гуцульщинознавства як окремої наукової дисципліни та шляхів його використання в освітній сфері регіону. Поширенню гуцульщинознавства сприяли ґрунтовні дослідження Гуцульщини, що почалися ще в ХІХ ст., але набули нової динаміки в період незалежності України, коли вітчизняні й закордонні науковці отримали реальну можливість об'єднання зусиль у справі дослідження культурного феномену гуцульського етнорегіону. Реальними кроками на шляху до різностороннього вивчення питань гуцульської етнопроблематики стали заснування Всеукраїнського об'єднаного товариства «Гуцульщина» (13 лютого 1990 р.), філіалу «Гуцульщина» Інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка у селищі Верховина Івано-Франківської області (21 серпня 1993 р.) та регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини у Львові (2 вересня 1993 р.) [47, с. 167].

Вагомий внесок у впровадження гуцульщинознавства здійснило проведення щорічних учнівських зборів обдарованої молоді Гуцульщини із 1998 р. Їх головними завданнями були: розвиток зацікавлення навчальною дисципліною та пов'язаними з нею шкільними предметами, намагання привернути увагу офіційної влади до проблеми розвитку гуцульських шкіл. На учнівських зборах, у яких брали участь учні 8–11 класів, проводився захист творчих робіт із гуцульщинознавства, історії, мовознавства, літератури, географії та економіки, фізики та астрономії, математики та інформатики, біології, хімії та екології, образотворчого, декоративно-прикладного та музичного мистецтва [34, с. 42].

Практичне значення в розбудові гуцульської школи мало впровадження регіональних особливостей освіти в Яворівській ЗОШ І–ІІІ ст. (тепер – Яворівський ліцей «Гуцульщина») Косівського району Івано-Франківської

області. Вагомий внесок у цей процес здійснив директор навчального закладу Петро Васильович Лосюк – Народний вчитель України, член-кореспондент НАПН України. Шляхом впровадження гуцульщинознавства педагог намагався наблизити освіту до життя, виховуючи патріотизм учнів та навчаючи вмінням традиційних гуцульських професій і допомагаючи учням засвоювати знання традицій рідної Гуцульщини. Як бачимо, П. Лосюк у цей курс заклад принцип всебічності навчання та розвитку школярів [34, с. 42].

З метою поширення регіональних елементів навчання у школах Карпатського регіону та функціонування гуцульських навчальних закладів на базі Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника в 2006 р. було започатковано проєкт «Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку». Головною ідеєю проєкту був розвиток шкіл через освіту й науку та поширення наукоємних сфер в освіті. У рамках проєкту розроблено практичні рекомендації «Про врахування впливу гірського природного і соціального середовища на розвиток, навчання і виховання учнів»; створено регіональний експериментальний майданчик «Розвиток особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища»; розроблено модель діагностики учнів гірських шкіл «Соціально-педагогічний паспорт гірської школи»; сформовано в 2014 р. творчу навчально-наукову лабораторію «Гірська школа Українських Карпат»; запропоновано наукові рекомендації щодо запровадження інноваційних педагогічних технологій, найбільш ефективних в умовах гірського середовища [34, с. 43].

Ефективністю впровадження регіональної освіти як складової загальнонаціональної вирізнявся Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області. У 1992 р. за ініціативи науковців О. Панчука та Т. Кияка при Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича засновано Науково-дослідний інститут буковинознавства, який займається дослідженням Буковинської Гуцульщини. Із 1999 р. у 5–11 класах гуцульщинознавство викладалося в рамках українознавства одну годину на тиждень, а в 2001–2004 рр. воно було впроваджене в 90% шкіл Путильського

та Вижницького районів Чернівецької області. Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області разом із районними відділами освіти проводив обласні учнівські науково-практичні конференції з українознавства (з 2002 р.); обласні олімпіади з українознавства (з 1999 р.); щорічні конкурси на кращого знавця звичаїв, традицій, обрядів рідного краю (з 1998 р.); щорічний обласний конкурс «Співає родина»; фестиваль автентичного фольклору учнівської молоді «Батьківські пороги» (2002 р.); проведення захистів наукових робіт із гуцульщинознавства в Малій академії наук України [82, с. 126].

Розширення масштабів популяризації гуцульської культури після 1991 р. було неможливе без підтримки української влади. Сталий розвиток гірських територій сучасної України, зокрема Гуцульщини, зумовлюється низкою законодавчо-нормативних актів: законів України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995 р.), «Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» (2004 р.), «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.) [31, с. 123]. 2 вересня 2009 р. підписано наказ Президента України В. Ющенка «Про збереження та популяризацію гуцульської культури» (див. Додаток Б). Згідно зі статтею 1 наказу Кабінет Міністрів України зобов'язувався затвердити впродовж трьох місяців план заходів зі збереження матеріальної культури та духовної спадщини гуцулів. Було передбачено розвиток позашкільної освіти за художньо-естетичними напрямками. Також у наказі висвітлено необхідність створювати мистецькі школи для вивчення матеріальної спадщини гуцулів. Для популяризації гуцульської культури передбачено розширення мережі музеїв, видання наукових праць, створення умов для поширення телепередач за вказаною тематикою тощо. У статті 2 наказу передбачено організацію тематичних виставок у бібліотеках та музеях, забезпечення проведення етнографічних експедицій, щорічного ярмарку гуцульського мистецтва [10].

Розвитку освіти в Гуцульському регіоні на початку XXI ст. сприяли рішення місцевих органів народовладдя: «Програма розвитку освіти Івано-

Франківщини на 2005–2015 рр.»; програма «Етнокультурні процеси в Карпатському регіоні (Івано-Франківська область) на 2008–2011 роки»; «Програма розвитку освіти Івано-Франківщини на 2008–2015 роки»; «Програма розвитку освіти Закарпаття на 2003–2012 роки»; «Програма соціально-економічного, науково-технічного та національно-культурного розвитку Чернівецької області на 1999–2010 роки». У кожному з гуцульських районів у цей період були розроблені і затверджені до реалізації власні «Стратегії економічного і соціального розвитку», в яких важливе місце займали такі основні пріоритети, як «Розвиток людини», «Розвиток освіти і культури», «Розвиток духовної та матеріальної культури» [82, с. 129].

20 жовтня 2019 р. була видана постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020–2022 роки». Вона передбачала впровадження програм навчання молоді з розвитку ініціатив у ринковій економіці. Зокрема, це стосувалося галузі народних промислів із використанням нових технологій, що не шкодять природному середовищу та покращують умови праці. Для популяризації гуцульської культури передбачалося проведення тематичних фестивалів, організацію виставок майстрів народних ремесел тощо, які мали свідчити про збереження звичаїв, традицій та обрядів гуцулів [9].

Отже, гуцульщинознавство як наукова дисципліна має свою структуру, яка охоплює культуру, історію, фольклор, звичаї, традиції гуцулів та інші аспекти знань про Гуцульщину. Воно вимагає інституціоналізації, що втілилася в заснуванні ряду організацій (Гуцульська освітянська рада, Всеукраїнське об'єднане товариство «Гуцульщина», регіональне об'єднання дослідників Гуцульщини у Львові та ін.), які сприяли поширенню та популяризації наукової інформації про регіон, створювали навчально-методичне забезпечення, розширювало мережі навчальних закладів у краї, сприяли педагогічним інноваціям зі збереженням етнопедагогічних методів навчання в ЗЗСО. Організація установ мала здебільшого ініціативний, недержавний

характер, хоча держава певною мірою долучалася до заходів, які сприяли збереженню та розвитку гуцульської культури.

2.2. Навчальні програми з гуцульщинознавства: загальний аналіз

Від самого початку формування наукової дисципліни «гуцульщинознавства» виникла потреба його формального затвердження в рамках окремого навчального курсу. Науковці, освітяни та методисти склали понад 30 програм для викладання дисципліни. Вагомий внесок у їх підготовку здійснили видатні педагоги П. Лосюк, І. Пелипейко, А. Григорук, О. Ткачук, В. Корпанюк, Н. Петрич, М. Рибенчук, Г. Вережак, П. Андріюк, В. Крутофіст, С. Стадник та ін. [47, с. 40, 41].

Першою навчальною програмою, що втілювала гуцульщинознавство як наукову дисципліну та регіональну складову українознавства, стала «Орієнтовна програма гуцулознавства для 1–11 класів» (1993 р.), автором якої став косівський науковець і методист І. Пелипейко. Управління освіти Івано-Франківської ОДА рекомендувало її для використання в школах області. Гуцульщинознавець рекомендував вивчення курсу шляхом поширення українських національних традицій на основі регіональних, гуцульських звичаїв та обрядів, християнських ідеалів. Гуцульщинознавство інтегрувалося в шкільну освіту відповідно до змісту навчального процесу в ЗЗСО. Воно вводилося на уроках повністю або частково в залежності від підготовки вчителя й наявності літератури, а теми курсу викладалися на окремих предметах (історії, географії тощо). Програма передбачала також проведення виховних і позакласних занять [6, с. 3–5].

Невід’ємною складовою функціонування гуцульської школи стала програма «Освіта Прикарпаття», яку прийняла Івано-Франківська обласна рада народних депутатів у 1994 р. Документ був розрахований на період до 2000 р. Він став першою регіональною державною програмою, де підтримано впровадження гуцульщинознавства та визначено стратегію подальшого розвитку навчального курсу. Її напрямками стали впровадження регіональних

традицій в освіті, розробка відповідного навчально-методичного забезпечення, створення і запровадження програми «Гуцульська школа», курсу гуцульщинознавства, програм позашкільної освіти. Невід'ємним елементом програми стала організація факультативів та позакласних занять, національно-патріотичних вишколів та навчальних експедицій [12, с. 2–3].

Для впровадження курсу «гуцульщинознавство» в навчальні заклади Гуцульщини велике значення має Регіональна програма «Освіта гуцульського краю» на виконання Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») (див. Додаток В). Проект програми підготував Ігор Пелипейко. Програма була прийнята на засіданні Гуцульської освітянської ради за участю начальників обласних управлінь освіти виконкомів Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької обласних рад та ректорів Прикарпатського, Чернівецького й Ужгородського державних університетів 25 листопада 1994 р. в місті Яремче [11, с. 7; 55, с. 70].

Відповідно до реформування регіональних особливостей освіти, проголошених Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»), метою регіональної програми «Освіта гуцульського краю» є розробка і запровадження програми з гуцульщинознавства для 1–11 класів як регіонального компоненту змісту освіти шляхом узгодження із програмою з українознавства. Водночас проголошувалося створення програми спецкурсу «Гуцульщинознавство» для університетів, педагогічних училищ, гімназій та ліцеїв Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Згідно із програмою мала відбуватися підтримка діяльності науково-дослідної лабораторії Гуцульської освітянської ради. Також передбачалося фінансове та матеріально-технічне забезпечення освіти шляхом створення фонду підтримки гуцульської школи і створення умов для міжнародних та міжрегіональних зв'язків, для чого є необхідність організувати обмін учнями з іншими регіонами України та іноземними державами [11, с. 4–7].

У 1995–1996 рр. професор Прикарпатського університету М. Стельмахович створив Орієнтовну програму педагогічної освіти батьків

учнів гуцульської школи «Гуцульська родина: батьки і діти». Її метою є сприяння родинному вихованню молодших школярів. У ній, зокрема, регламентується ознайомлення батьків із правилами поведінки учнів у школі та допомога сім'ї в реалізації молодших школярів у шкільному колективі. Обов'язком батьків, як наголошується у програмі авторства М. Стельмаховича, є не лише організаційний аспект шкільного життя дітей, а й навчання української мови та виховання громадянського обов'язку. Як бачимо, сімейне виховання є невід'ємним елементом функціонування гуцульської школи [13, с. 39, 40].

У 1998 р. І. Пелипейко розробив «Орієнтовну програму з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів». Програму затвердила рада Івано-Франківського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, вона була апробована у школах Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. І. Пелипейко запропонував такі шляхи викладання дисципліни: 1) як окремого предмета на спеціальних уроках; 2) запровадження факультативних занять; 3) впровадження до окремих розділів інших предметів; 4) позаурочні (гурткові) заняття. Згідно з документом на заняттях повинні використовуватися як теоретичні, так і практичні методи, зокрема, проведення різноманітних польових досліджень та опрацювання літератури. Програма складається з 21 розділу, які передбачали вивчення культурно-освітніх, мовних, релігійних та економічних особливостей життя гуцулів. Недоліком програми була відсутність вимог до знань учнів, здобутих ними в ході вивчення курсу [7, с. 603–605].

Пізніше був розроблений вдосконалений варіант програми з гуцульщинознавства авторства І. Пелипейка та О. Ткачук для учнів 5–11 класів (2008 р.) (див. Додаток Г). У пояснювальній записці, зокрема, вказано, що документом передбачено вивчення учнями фактів, які відповідають їх віковим особливостям. Відповідно до програми передбачена її мета – «розширити знання учнів про рідний край, його героїчну історію, славу

давнину, традиції, звичаї, обряди, культуру та мистецтво Гуцульщини». Завданням програми є використання знань про Гуцульщину як фактора національно-патріотичного виховання учнів. Програма передбачала такі особливості навчання: викладання як окремого курсу на спеціальних уроках; введення тем гуцульщинознавства до окремих розділів інших предметів (географії, біології, історії тощо) як додаткового краєзнавчого матеріалу; вивчення учнями курсу на факультативах та позашкільних заняттях [8, с. 13, 14].

Відповідно до названої програми учні повинні вміти пояснити поняття «соборна держава», «етнічні землі», «етнографічні землі» та ін., аргументувати думку про соборність України та висловлювати негативне ставлення про переслідування гуцульських традицій радянським тоталітарним режимом. Курс гуцульщинознавства, згідно з документом, передбачає засвоєння учнями знань про географічні та природні умови Гуцульщини, головні події в історії етнографічного регіону, його населення, культурно-релігійне та економічне життя гуцулів тощо. Відповідно до тематичного плану на вивчення курсу виділено 35 годин на рік (одна година на тиждень) [8, с. 15–17]. На жаль, програма так і не отримала грифу МОН України, що ускладнило її подальше використання та збереження курсу гуцульщинознавства в школах України [82, с. 113].

Навчальні програми уможливили викладання гуцульщинознавства в Яворівській школі як окремого спецкурсу з 1995 р. Його викладання припинилося через те, що навчальна програма з гуцульщинознавства в 2010 р. не була затверджена МОН України. Від цього часу вивчення гуцульщинознавства місцевими школярами здійснюється на базі шкільного гуртка [82, с. 138–139].

Незважаючи на відсутність державної підтримки, педагоги продовжували складати нові навчальні програми. У 2013 р. Науково-дослідна лабораторія «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» Національної академії педагогічних наук (далі – НАПН) видала навчальну

програму «Історія Гуцульщини. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, що вивчається за рахунок варіативної складової навчального плану». Програму підготувала М. Камінська. Програма поділена на три блоки: для 5 класу, 6–9 класів та 10–11 класів, розрахованих на 35 годин для кожного класу. П'ятикласники відповідно до цієї програми мають вивчати такі теми: фізико-географічна характеристика, суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний і духовний розвиток Гуцульщини. У 6–9 класах школярі вивчають такі блоки тем: фізико-географічна характеристика Гуцульщини, політичну, соціально-економічну, духовну і культурну історію Гуцульщини від найдавніших часів до XX ст. (включно). Старшокласники продовжують вивчення історії Гуцульщини, акцентуючи увагу й на сучасному етапі [1, с. 22, 23].

У 2018 р. В. Корпанюк, Н. Петрич та М. Рибенчук створили «Орієнтовну програму для 2–4 класів початкової школи з гуцульщинознавства». Згідно із цією навчальною програмою визначалася мета курсу «гуцульщинознавство» – навчання, виховання та розвиток особистісних якостей молодших школярів. Програма сформувала такі завдання гуцульщинознавства: засвоєння учнями системи знань про Гуцульщину, її жителів, матеріальну культуру та діалект як джерело української літературної мови; формування ставлення дітей до себе як патріотів своєї країни; формування дітей як особистостей, вихованих на основі гуцульської культури та цінностей. Також шляхом використання програми з гуцульщинознавства вчителі покликані здійснювати інтелектуальний, моральний, соціокультурний та естетичний розвиток особистості дітей і їх загальнонавчальних вмінь. Програма з гуцульщинознавства для 2–4 класів передбачає консолідацію зусиль учителів, батьків та самих учнів для розкриття здібностей та особистісного становлення кожного учня [4, с. 137, 138].

Основними компонентами програми з гуцульщинознавства для початкових класів є тематичні плани для 2, 3 і 4 класів, календарно-

тематичне планування, структурований зміст навчального матеріалу, вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, список використаної літератури. Тематичні плани для кожного класу розраховані на 35 годин. У другому класі вивчаються загальні аспекти Гуцульщини, народне мистецтво і промисли гуцулів; у третьому – тваринний світ і ресурси Карпат; у четвертому – календарну обрядовість, творчість українських письменників про Гуцульщину та господарські заняття гуцулів [4, с. 139, 140].

Курс відповідно до програми з гуцульщинознавства для початкових класів має яскраво виражену практичну спрямованість. Він реалізується через використання таких форм організації навчання, як урок, урок-зустріч, урок-екскурсія, практична позакласна робота, навчальний проєкт, свято, виставка. Такі форми і методи навчальної діяльності не лише стимулюють пізнавальну самостійність, інтерес до засвоєння нового, розвивають комунікабельність, а й вчать учнів працювати з різними джерелами інформації, сприяють розвитку в дитини аналітичного мислення, формують вміння презентувати власну роботу. Як бачимо, досягнення передбачених цією програмою навчальних результатів можливе тільки за умов поєднання активних та інтерактивних форм і методів організації пізнавальної діяльності учнів на уроках гуцульщинознавства [4, с. 139].

У 2018 р. вчителька Яворівської ЗОШ М. Камінська склала Орієнтовну програму з історії Гуцульщини, що вивчається в контексті історії України. Програма націлена на виховання учнів гуцульських шкіл як патріотів України засобами навчання української історії. Метою курсу є вивчення історії Гуцульщини від найдавніших часів і до сучасності. Особливе місце у програмі займають важливі події в історії Гуцульщини (опришківський рух, селянське повстання на Буковині, січові стрільці, Гуцульська Республіка, Карпатська Україна та ін.), що мають велике значення в національно-патріотичному вихованні школярів. Кожну тему завершує підсумковий урок (урок корекції та контролю навчальних досягнень учнів) [3, с. 178, 179].

Програма передбачає додаткову роботу учнів із додатковою літературою, збір краєзнавчого матеріалу, туристсько-краєзнавчу роботу, уроки-екскурсії у краєзнавчих музеях, що значно активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів. Програма з історії Гуцульщини орієнтована, бо вивчається за рахунок варіативної складової навчального плану. Загальна програма включає в себе три підпрограми окремо для 5, 6–9, 10–11 класів, розрахованих на 35 годин. Ще однією особливістю орієнтованої програми є те, що вчитель має можливість вносити деякі зміни, зокрема замість певних тем використовувати свої, які стосуються тієї місцевості, де знаходиться школа. Найголовнішою вимогою вказаної програми є її вивчення в контексті історії України, вплітання гуцульщинознавчого матеріалу до теми уроку предмета, використання краєзнавчого матеріалу в позакласній роботі навчальних закладів Гуцульщини [3, с. 179–180].

У 2024 р. Івано-Франківський обласний державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді склав чинну Навчальну програму з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Гуцульщинознавство». Відповідно до цієї програми гуцульщинознавство викладається в Яворівському ліцеї як позашкільний гурток. Тривалість навчання учнів становить три роки (216 годин) із тижневим навантаженням шість годин. Програма призначена для вихованців віком 12–16 років. Упродовж першого року навчання учні вивчають такі теми: «Історико-етнографічна характеристика Гуцульщини», «Господарювання та матеріальна культура», «Духовність та культурні надбання гуцулів», «Мистецький світ гуцулів. Освіта та шкільництво на Гуцульщині», «Туристсько-спортивна підготовка», «Фізична підготовка. Долікарська допомога». Другий рік навчання відрізняється від першого вивченням теми «Фізико-географічна характеристика Гуцульщини». На третьому році, крім згаданих тем, вивчається «Адміністративно-територіальний устрій. Суспільно-політичне життя на Гуцульщині». Програма передбачає проведення індивідуальних і колективних форм роботи із заохоченням

активності учнів, залученням громадськості та батьків до вивчення гуцульщинознавства [5, с. 3, 4].

Отже, на сьогодні, за нашими підрахунками, є понад 30 навчальних програм з гуцульщинознавства (найбільш відомі – авторства І. Пелипейка, М. Камінської, М. Стельмаховича та ін.). У навчальних програмах інтегровано регіональний компонент, метою якого є розвиток національної свідомості учнів через поширення гуцульських звичаїв і традицій. Важливими особливостями навчальних програм із гуцульщинознавства є орієнтація на достатнє фінансування гуцульських навчальних закладів із широкими зв'язками, варіативність впровадження курсу, всебічне виховання учнів на основі традиційно-побутової культури гуцулів тощо. Також у навчальних програмах підкреслюється необхідність використання знань про рідний край як засіб патріотичного виховання, а також практична спрямованість курсу «гуцульщинознавства». На жаль, навчальні програми з гуцульщинознавства не діють через несприятливі освітні обставини для гуцульських навчальних закладів в Україні.

2.3. Навчально-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства («Бібліотека гуцульської школи», «Бібліотека гірської школи», журнал «Гуцульська школа» та ін.)

Навчально-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства має значну роль в освітньому процесі гуцульських шкіл. До навчально-методичного забезпечення вивчення гуцульщинознавства можна віднести журнал «Гуцульська школа», який видавався в 1994–2000 рр. в селі Яворів із метою «організувати систематичне спілкування однакових по духу гуцулів Галичини, Буковини і Закарпаття, віками штучно розмежованих чужинцями». Це було видання Гуцульської освітянської ради, його редакційну колегію очолив П. Лосюк. Усього було видано 10 чисел цього видання. Публікація журналу здійснювалася без жодної державної підтримки і фінансування. Велике значення мали статті про інноваційні заходи в

навчальних закладах Гуцульщини та досвід педагогів гуцульських шкіл. Загалом було надруковано 300 статей, повідомлень і художніх творів [82, с. 105, 113, 114].

У журналі «Гуцульська школа» публікувалися наукові статті з педагогіки, концепції гуцульської школи та навчальні програми. Так, у журналі «Гуцульська школа» за 1995 р. (№2) була опублікована Концепція гуцульської школи в контексті державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») авторства П. Лосюка. На думку педагога, Концепція створення гуцульської школи як складової української національної необхідна через потребу збереження і розвитку гуцульських звичаїв і традицій у незалежній Україні. У період чужоземного поневолення жителі Гуцульщини мали високий рівень неграмотності, особливо до кінця XIX ст., а кількість людей з високим рівнем освіченості був значно нижчим, ніж, приміром, у сусідньому Покутті, через високогірний рельєф і важкість здобуття освіти. Згідно із Концепцією П. Лосюка, передбачено створення умов для отримання загальної середньої освіти учнями за державними стандартами. Відзначено необхідність створення умов для всебічного розвитку дітей шляхом проведення позаурочних занять і впровадження гуцульщинознавства як навчальної дисципліни. Усе це, як переконував П. Лосюк, мало наблизити освіту до життя, забезпечити краєзнавчий принцип вивчення шкільних предметів, виховання патріотизму учнів [18, с. 9, 10].

У журналі «Гуцульська школа» за 1996 р. (№1) опублікована стаття М. Палійчук «Краєзнавча робота як один із засобів виховання національної свідомості». У дослідженні, зокрема, констатується необхідність патріотичного виховання в контексті формування національної освіти в період становлення незалежної України. Краєзнавча робота, на думку М. Палійчук, є найефективнішою формою пізнання, оскільки загальну історію України найкраще вивчати крізь призму історичного минулого рідного краю. Основними формами краєзнавчої роботи, на думку авторки статті, мають

бути організація музеїв, фольклорних і туристично-краєзнавчих гуртків, виховних заходів, дослідження родоводу, здійснення краєзнавчої роботи вчителями-предметниками на уроках тощо. Сучасні методи краєзнавчої роботи, переконує дослідниця, зумовлюють поглиблення ініціативності учнів, їх зацікавленість у пізнанні нового [53, с. 23–25].

У цьому ж випуску журналу «Гуцульська школа» міститься стаття Є. Галичука, в якій автор відображає роботу з обдарованою молоддю. Дослідник констатує, що в умовах розбудови української державності не лише потрібно розвивати національну свідомість учнів шкіл, а й сприяти розвитку нахилів, талантів та здібностей школярів. У дослідженні відзначається мета роботи з талановитими дітьми – самореалізація творчої молоді для створення української національної еліти. На прикладі Рожнівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ст. Косівського району автор вбачає необхідність всебічного розвитку (фізичного, інтелектуального, трудового навчання, естетичного сприйняття засобами гуцульських ремесел) для формування національної свідомості, духовного збагачення, усвідомлення школярів як особистостей. Автор дійшов висновку, що дитяча творчість найкраще розвивається засобами фольклору, оскільки він сприяє розвитку творчого мислення школярів, а робота з талановитою молоддю – збереженню інтелектуального генофонду нації [35, с. 28–30].

Водночас у журналі «Гуцульська школа» за 1996 р. (№1) вміщена навчальна програма М. Стельмаховича «Гуцульська родина: батьки і діти (орієнтовна програма педагогічної освіти батьків учнів гуцульської школи)». У ній розкрито питання родинного виховання школярів, що полягає у співпраці сім'ї, школи та громадськості. Лише спільні зусилля, на думку педагога, зумовлюють всебічний особистісний розвиток дитини та формування її громадянської позиції [13, с. 39–43].

Відома також серія «Бібліотека гуцульської школи», що, як і журнал «Гуцульська школа», доповнила гуцульщинознавство навчально-методичним забезпеченням (див. Додаток Д). «Бібліотеку» започаткували в 1996 р.

Гуцульська освітянська рада та науково-дослідна лабораторія «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство». Книги серії «Бібліотека гуцульської школи» видавалися в косівському видавництві «Писаний Камінь», яким опікувався В. Курищук, директор Яблунівської школи, заслужений вчитель України. Упродовж 20-ти років (1996–2016 рр.) було видано 41 книгу, зміст яких відповідав навчальним програмам із гуцульщинознавства. Видання були створені завдяки ентузіазму науковців і педагогів, без жодного державного фінансування. Основними типами видань за тематикою стали навчально-методичні посібники, хрестоматії, художня і дитяча література, довідкові видання, педагогічне, літературне та історико-географічне гуцульщинознавство, збірники матеріалів конференцій [82, с. 115].

У рамках серії «Бібліотека гуцульської школи» видано низку посібників. Першим із них стало видання «Плай. Книга для читання про Гуцульщину» (1996 р.), упорядкуване І. Пелипейком. Тут зібрано розміщені за тематичним принципом твори письменників, життя яких у різний час було пов'язано з Гуцульщиною. Наведено також зразки усної народної творчості, статті про дослідників Гуцульщини та діячів гуцульської діаспори. У кінці видання розміщено «Словничок гуцульських діалектизмів» та довідник «Про авторів літературних творів» [80, с. 6, 7].

У 2012 р. у Косові в рамках книжкової серії «Бібліотека гуцульської школи» був виданий навчально-методичний посібник «Люблю тебе, Гуцульщино!» за редакцією П. Лосюка та А. Григорука. Посібник розкриває системність вивчення гуцульщинознавства від дошкільного періоду до випускних класів загальної середньої школи. Це навчально-методичне видання дає можливість реалізації краєзнавчого принципу навчання учнів. Воно містить матеріали з різних галузей знань, які стосуються курсу «гуцульщинознавство», та деякі шкільні програми з гуцульщинознавства та історії Гуцульщини, матеріали для факультативів та позакласної роботи. Посібник дозволяє отримати необхідні знання з усіх аспектів, що охоплюють предмет гуцульщинознавства. У навчальному посібнику чітко наголошено,

що Україна – соборна держава, а Гуцульщина – її етнографічний регіон, де проживають гуцули як етнографічна група українського етносу [78, с. 7].

У 2013 р. в рамках серії «Бібліотека гуцульської школи» був виданий у с. Яворів методичний збірник «Панорама результативних уроків». У передмові до видання наголошувалося, що важливим елементом розвитку сучасної освіти в Україні є інновації, вдосконалення уроку. На думку П. Лосюка, урок залишається цінним засобом навчання, бо він зумовлює результат навчання учнів. У згаданому виданні висвітлюється потреба модернізувати урок шляхом посилення взаємодії вчителя з учнями та здійснення індивідуального підходу до кожного школяра. Для вдосконалення уроку, на думку П. Лосюка, необхідно усунути монологічну діяльність вчителя на занятті та зумовлювати ініціативу учнів, які на уроці мають виступати рівноправним партнером вчителя. У «Панoramі результативних уроків» є плани занять для деяких класів із різних предметів, на яких використовуються такі методичні прийоми: виділення головного і другорядного, поетапне вивчення та закріплення матеріалу, створення проблемних ситуацій, евристична бесіда, навчально-методичні ігри, використання комп'ютерних технологій та наочного матеріалу, взаємоконтроль і самоконтроль учнів, виконання творчих завдань, робота з підручником, картами, схемами [79, с. 5, 6].

У 2018 р. Гуцульська освітянська рада і відділ освіти Косівської районної державної адміністрації розробили освітній проєкт під назвою «Розбудова нової української школи в гірській місцевості Українських Карпат». Він передбачав вирішення питання матеріально-технічного і навчально-методичного забезпечення шкіл Гуцульщини і був розрахований на 2018–2027 рр. Також згідно із проєктом відбувається кадрове забезпечення навчальних закладів і здобуття якісної освіти учнів шляхом заохочення їх ініціативи на заняттях. Навчально-методичним забезпеченням проєкту стала нова книжкова серія для педагогів, здобувачів освіти та батьків «Бібліотека гірської школи», заснована в 2018 р., що видавалася лише один

рік. Вона стала логічним продовженням «Бібліотеки гуцульської школи» і була розрахована на використання в освітньому просторі усього Карпатського регіону України [82, с. 196, 197].

У рамках серії «Бібліотека гірської школи» 2018 р. вийшов друком у Косові збірник статей «Вчені-горяни – гірській школі». Згадане видання є першим науково-методичним посібником цієї серії з розбудови нової української школи на Гуцульщині. Редактором цього періодичного органу був П. Лосюк. Тут публікувалися як наукові статті, так і навчальні програми. Серед навчальних програм, вміщених у виданні «Вчені-горяни – гірській школі», виділяється Орієнтовний курс «Гуцульщинознавство» для випускних 9–11 класів загальноосвітніх шкіл, автором якого став П. Лосюк. Педагог виділив на виконання цієї програми 35 годин. Вона поділена на п'ять блоків тем: дві вступні теми, які стосуються загальної інформації про етнографічні регіони України та загальних аспектів про Гуцульщину; фізико-географічне розташування та кліматичні умови краю; Гуцульщина в XIV–XIX ст.; участь гуцулів у національно-визвольних змаганнях у першій половині XX ст.; соціально-економічне життя на Гуцульщині в XVI–XX ст. Програма передбачає дослідницьку роботу школярів випускних класів, зокрема, збирання спогадів про примусову колективізацію та виселення гуцулів у Сибір і Казахстан та ін. [21, с. 194–196].

Таким чином, навчально-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства містить як безпосередньо навчальні програми (понад 30, автори – І. Пелипейко, М. Камінська, В. Корпанюк, М. Стельмахович та ін.), так і наукові статті й методичні рекомендації з організації навчального процесу, відповідно до яких втілюються в життя педагогічні ідеї. Особливістю освітньо-методичного супроводу є створення навчальних програм і методичних матеріалів за допомогою ентузіазму основоположників курсу, результат якого виявився продуктивним, незважаючи на відсутність допомоги з боку держави. Організація навчально-методичного забезпечення з

гуцульщинознавства, що містить, на нашу думку, не лише засоби передачі педагогічних ідей, а й цілу систему знань про Гуцульщину, має успіх.

Розділ 3. Яворівський ліцей – центр розробки і популяризації ідей гуцульщинознавства

3.1. Науково-педагогічні ідеї П. Лосюка як підґрунтя для розвитку сучасного гуцульщинознавства

Особливу роль у розробці та популяризації ідей гуцульщинознавства мала діяльність П. Лосюка. Учений-педагог народився 4 березня 1936 р. в селі Яворові в небагатій гуцульській родині. Його життєвою метою стало підвищення рівня освіченості жителів рідного села. У 1962 р., закінчивши з відзнакою фізико-математичний факультет Станіславського педагогічного інституту, він почав досліджувати вплив декоративно-прикладного мистецтва на виховання школярів. У 1963 р. став директором Яворівської школи [32]. У 1974 р. у Москві П. Лосюк захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Моральне виховання старшокласників у процесі оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом», що допомогло йому сформулювати педагогічні ідеї гуцульської школи [82, с. 181]. Він виступив ініціатором будівництва нового приміщення Яворівської школи, в результаті воно було збудовано в 1982 р. [32]. Усього П. Лосюк працював на посаді директора школи 50 років, зробивши вагомий внесок в організаційний розвиток освітньої системи на Гуцульщині.

Водночас П. Лосюк став автором понад 70 наукових праць. Досвід ученого і педагога П. Лосюка зацікавив фахівців і викликав схвальну оцінку освітянської громадськості України. Хоч свою кандидатську дисертацію він був змушений захистити в Москві за радянських часів, але його тема прикладного педагогічного спрямування не втратила свого значення до сьогодні, а найбільшого визнання його творчий внесок здобув визнання в незалежній Україні. У 1994 р. його обрали членом-кореспондентом НАПН України, в 2005 р. він став лауреатом Всеукраїнської премії ім. В. Вернадського, а в 2008 р. указом Президента України йому надано почесне звання «Народний учитель України». 2016 р. П. Лосюк отримав звання «Почесний професор Прикарпатського національного університету ім.

В. Стефаника» [32]. Результатом його педагогічної діяльності стало впровадження гуцульщинознавства як регіонального етнографічного компонента в освітній простір Гуцульщини, досвід підготовки навчально-методичних видань, рекомендації з проведення профільного навчання старшокласників сільських однокласних шкіл. Провідною ідеєю П. Лосюка стала теза «Врятуємо сільську школу – врятуємо село» [82, с. 182].

Важливим виданням для обґрунтування важливості розбудови гуцульської школи як складової української національної стало дослідження П. Лосюка «Гуцульщинознавство в українській національній школі» (2001 р.). На думку автора, в період становлення української державності з'явилася можливість розвитку регіонального компоненту освіти на Гуцульщині на основі поєднання ідей новітнього національного відродження з педагогічними поглядами сучасних українських дослідників та народної педагогіки. П. Лосюк вважає, що педагогіка повинна базуватися на народній мудрості, а гуцульська школа повинна мати етнопедагогічну основу. Ось чому він підкреслює необхідність гуцульщинознавства для збереження національної свідомості українців [17, с. 20].

П. Лосюк акцентує увагу на обґрунтування гуцульщинознавства як розділу науки та навчального предмету, експериментальну перевірку його педагогічної мети, завдань і функцій, розробку найоптимальніших методів вивчення цього предмету. Як стверджує педагог, гуцульщинознавство як наукову дисципліну започаткував ще два століття тому австрійський дослідник Б. Гакет, який у Нюрнберзі в 1790–1794 рр. видав чотиритомну працю «Найновіші природознавчі подорожі в роках 1787, 1792, 1794 по Дакії та Сарматії, або Північних Карпатах». Відтоді дослідження Гуцульщини здійснила значна кількість українських (В. Шухевич, М. Домашевський, В. Грабовецький, П. Сіреджук та ін.) та іноземних (Р.-Ф. Кайндль, С. Вінценз, Ф. К. Кольберг та ін.) дослідників. Їхні праці П. Лосюк вважав «неоцінним скарбом у розвитку і становленні гуцульщинознавства як розділу науки» [52, с. 74].

У результаті багаторічного досвіду педагогічної роботи П. Лосюк зробив висновок про важливу роль вивчення народних звичаїв і традицій в освітньому процесі українських шкіл. Він вважав, що українознавство, народознавство та гуцульщинознавство схематично можна окреслити трьома концентричними колами (відповідно від найбільшого до найменшого). Між ними немає протиріччя, тому дискусії про співвідношення між ними безпідставні [20, с. 53]. Загалом варто погодитися з думкою П. Лосюка про те, що гуцульщинознавство є регіональним різновидом українознавства та народознавства [22, с. 37–39]. Водночас П. Лосюк обґрунтував місце гуцульщинознавства в системі національного виховання учнів і методики його вивчення у школах та позашкільних навчальних закладах. Дослідник Гуцульщини визначив гуцульщинознавство як навчальний предмет, обсяг знань про історичний і пісенний фольклор, історію, природу, господарство, народне мистецтво (див. Додаток Е), одяг, архітектуру Гуцульщини, діалект, традиції і звичаї її жителів. У ширшому розумінні гуцульщинознавство, в його розумінні, є краєзнавством [82, с. 186].

Як наголошував П. Лосюк, провідну роль у впровадженні гуцульщинознавства в освітньому просторі відіграли Концепція гуцульської школи як регіональної української національної (1994 р.) та Регіональна програма «Освіта гуцульського краю» (1995 р.). На думку видатного українського педагога, виховання дітей у школах Гуцульщини повинно відбуватися згідно з гуцульськими традиціями, відповідати способу життя гуцулів. П. Лосюк акцентував увагу на тому, що необхідно відроджувати й утверджувати такі риси предків сучасних гуцулів, як доброта і щедрість, а також нетерпимість до підступності й лицемірства. Створення програм із гуцульщинознавства, на переконання науковця, аж ніяк не виховують сепаратизм у гуцульському регіоні, а, навпаки, вписують навчальну дисципліну в українське національне виховання, оскільки її головною функцією є виховання патріотизму на місцевому, локальному рівні [82, с. 186].

П. Лосюк визначив результати викладання гуцульщинознавства як окремого навчального предмету [52, с. 75]. Щодо наукового обґрунтування методики вивчення гуцульщинознавства, то реалізації курсу, на думку дослідника, сприяють добровільність, ініціатива, громадська позиція, взаємодія вчителів та учнів. Вибір оптимального варіанту вивчення гуцульщинознавства залежить від можливостей школи щодо навчально-методичного забезпечення предмету, рівня підготовки вчителів до його викладання, зацікавленість учнів у його вивченні. Важливою є також можливість проведення урочної, факультативної та позакласної роботи. Використання навчально-методичного забезпечення має гнучкий характер, оскільки є декілька програм із гуцульщинознавства на вибір вчителів, при цьому педагоги можуть скласти свою навчальну програму, яка передбачає можливість практичної діяльності учнів. При створенні курсу «гуцульщинознавство» П. Лосюк передбачив наявність вікових та індивідуальних особливостей учнів, що полягають у домінуванні образного сприйняття у школярів молодших класів та розвитку логічного мислення в дітей 5–11 класів, професійного самовизначення у старшокласників, відповідно до яких має проводитися навчання [17, с. 42].

П. Лосюк був переконаний, що гуцульщинознавство узгоджується зі знаннями і навичками, які учні повинні засвоїти з інших предметів. Однією з ключових праць П. Лосюка з розвитку гуцульщинознавства стала монографія «Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону)» (2007 р.). У дослідженні зроблена спроба обґрунтувати використання регіонального етнографічного компонента у школі, який відповідає цілям і завданням освітнього закладу. Як згадано вище, існує поліваріантність підготовки учнів у різних навчальних закладах, оскільки можна підібрати навчальну програму відповідно до особливостей місцевості, підготовки вчителя та навчально-методичного забезпечення. Створення гуцульської школи як складової української національної сприяє досягненню європейського і національного рівня освіченості гуцулів, що

зумовлює, в розумінні П. Лосюка, ідейну соборність України крізь призму регіональних особливостей [22, с. 3, 26].

Велике значення в науково-педагогічному доробку П. Лосюка має виховання школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва. Заняття учнів художньою творчістю, на думку педагога, повинні заохочувати як школа, так і родина та громадськість. Ця проблема актуальна особливо для місцевостей, віддалених від музеїв, які разом з тим мають багаті народні традиції місцевого населення. Як вважав П. Лосюк, вивчення декоративно-прикладного мистецтва у школах зумовлює не лише естетичне, а й патріотичне виховання, оскільки народна творчість формує мистецтво [82, с. 190–191]. У низці праць П. Лосюк наголошував на важливості національно-патріотичного виховання дітей і молоді як основи формування національної свідомості, любові до рідного краю, свого народу, готовності захищати Україну. У цьому контексті педагог виділив такі завдання гуцульської школи: розвиток культури пізнавальної діяльності, утвердження на національному ґрунті принципів християнської та загальнолюдської моралі, формування правосвідомості й працьовитості, екологічної культури, фізичний розвиток тощо [19, с. 5, 6].

Після Революції Гідності та початку російсько-української війни в 2014 р. П. Лосюк з особливою силою наголошував на важливості національно-патріотичного виховання. У статтях «Регіональний етнографічний компонент як засіб формування ідентичності українця, громадянина-патріота України (на прикладі вивчення гуцульщинознавства)» (2016 р.) та «Гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчально-виховного процесу» (2016 р.) наголошувалося, що російська збройна агресія сприяла підвищенню рівня патріотизму серед громадян України. П. Лосюк підкреслював, що виховання українських патріотів розпочинається з вивчення історії рідного краю, для місцевих школярів – Гуцульщини в контексті історичного минулого України, а також роботи школярів над собою і здорового способу життя [16, с. 50; 23, с. 133, 134].

Варто акцентувати увагу на дослідження П. Лосюком ролі родинного виховання в розбудові гуцульської школи. На думку педагога, благополуччя в сім'ї зумовлює ефективність освітнього процесу та патріотичного виховання. П. Лосюк вважав, що в традиційному вихованні гуцулів була характерна єдність поколінь та повага до людей, любов до праці та глибока віра в Бога. При цьому він звернув увагу на деяке послаблення гуцульських сімейних традицій в останні десятиліття, зокрема через перебування частини батьків на заробітках, глобалізаційні процеси. Також педагог переконаний, що досвід навчальних закладів Гуцульщини необхідний і для інших етнографічних регіонів України. Для цього необхідно розробляти навчальні програми, які б містили регіональний компонент [17, с. 113].

Таким чином, педагогічні ідеї П. Лосюка сприяють розвитку гуцульщинознавства через розробку цілої системи виховання дітей на основі поєднання гуцульських традицій та впровадження інноваційних методів навчальної роботи у школах Гуцульщини. У рамках розробки власних концепцій педагог поєднував різні форми виховання (патріотичне, естетичне, трудове, родинне та ін.). Відповідно до власних педагогічних ідей П. Лосюк розробив концепцію впровадження гуцульщинознавства як окремого навчального курсу. Дослідник розглядав регіональний характер авторської наукової дисципліни, в якій вбачав засіб виховання активної громадянської позиції школярів, патріотизму.

3.2. Практичне втілення концепції гуцульської школи як регіонального національного навчального закладу України в Яворівському ліцеї імені Петра Лосюка

Діяльність педагогів Яворівського ліцею, з якою автор мав можливість ознайомитися безпосередньо під час підготовки дипломної роботи, є вагомим для реалізації концепції гуцульської школи. Значний внесок у розвиток системи гуцульської освіти здійснив кандидат педагогічних наук, член-кореспондент Національної Академії педагогічних наук України,

Народний вчитель України, директор навчального закладу Петро Лосюк, який очолював школу пів століття (1963–2013 рр.) [81, с. 161]. Його завданням і досягненням було піднесення престижу сільської школи на Гуцульщині, де в другій половині XIX – першій половині XX ст. більшість жителів залишалися неграмотними або малописьменними. Без освіченості гуцульських дітей, шкільної освіти було неможливо впроваджувати систему патріотичного виховання і забезпечити майбутнє дітей відповідно до їх покликання, що є одним із завдань гуцульської школи [30; 32].

На початку 1990-х рр. на базі Яворівської школи П. Лосюк почав створювати «Гуцульський комплекс регіональної української національної школи» як осередок гуцульської культури та духовного життя села. Гуцульська школа-комплекс, на думку педагога, мала стати новим типом закладу освіти відповідно до вимог Закону України «Про освіту» 1991 р., Концепції української школи Прикарпаття 1990 р., концептуальних положень «Основи національного виховання» 1993 р. Метою навчального закладу стало поєднання загальної освіти з різноманітними засобами трудового, естетичного та фізичного виховання шляхом об'єднання профільної середньої школи із Центром дитячої творчості в єдиний навчальний заклад. Окрім навчання безпосередньо в класах, тут активно проводилися позаурочні заняття [82, с. 162, 163].

У 1990–1994 рр. в Яворівській школі вперше на Гуцульщині розпочато експериментальний проєкт «Гуцульщинознавство в системі навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи». Тут були реалізовані навчальні програми курсів «Гуцульщина в літературі», «Орієнтовна програма гуцулознавства», «Гуцульщина. Орієнтовна програма краєзнавчо-народознавчого курсу», підготовлені І. Пелипейком. У рамках проєкту учні залучалися до практичних видів діяльності, зокрема збирали експонати з історії декоративно-прикладного мистецтва Гуцульщини для шкільного музею, записували та вивчали фольклор, укладали літописи сім'ї, створювали словники окремих місцевостей та ін. При Яворівській школі діють музеї Лесі

Українки (з 1991 р.) та музей народного мистецтва Гуцульщини (з 2004 р.). Із 1993 р. учні почали підготовку атестаційних робіт з історії рідного краю, записуючи спогади старожилів Яворова про січових стрільців, вояків УПА, депортаційні процеси з Гуцульщини в сталінський період тощо [14, с. 58].

У 1997–2002 рр. на базі Яворівської школи П. Лосюк реалізував проєкт «Школа здібностей». Його метою було забезпечення всім учням рівного доступу до якісної освіти із врахуванням здібностей і нахилів школярів. Концепція Яворівської школи від концептуальних засад інших навчальних закладів відрізнялася тим, що на першому місці «Школа здібностей» пропонує виділити естетично-трудове навчання. Окрім занять дітьми бондарством, столярною справою, різьбленням на дереві, ліжникарством та ін., багато уваги приділялося також грі на музичних інструментах, засвоєнню гуцульських пісень, танців, народних традицій. Отже, характерною особливістю етнопедагогіки П. Лосюка є тісне поєднання мистецтва і праці у школі, а також профільного навчання із трудовою підготовкою [32; 41].

У рамках навчального процесу та реалізації різних проєктів у Яворівській школі в кінці XX – на початку XXI ст. вдосконалювалася методика викладання гуцульщинознавства в контексті проведення окремого курсу, а згодом гуртка, а також матеріалів гуцульщинознавчого характеру, які використовувалися при вивченні школярами різних предметів. У цьому ракурсі вирізнялися вчителі навчального закладу В. Корпанюк, М. Лосюк, О. Лосюк, Н. Петрич, М. Рибчук та ін. Зокрема, вчителька М. Лосюк розробила систему уроків із літератури рідного краю, де розглядається творчість Г. Хоткевича, І. Франка, М. Коцюбинського, С. Пушика та інших письменників, тою чи іншою мірою пов'язаних з Гуцульщиною. Вчителі навчального закладу заохочують учнів до підготовки різноманітних проєктів із трудового навчання, краєзнавства, вивчення фольклору тощо [82, с. 167].

Важливим напрямом впровадження гуцульщинознавства стала природоохоронна й екологічна складова. Учні знайомилися з рослинним і тваринним світом Гуцульщини та проводили екологічні акції (прокладання

екологічних стежок, проведення екскурсій тощо). Щороку в травні відбувалися творчі звіти школярів перед батьками і громадськістю села. Вони включали учнівські конференції, виставки творчих робіт із образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, виступи учнівської художньої самодіяльності, відзначення переможців олімпіад, конкурсів МАН, зборів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, виставок. Ґрунтового розвитку набула декоративна творчість школярів Яворівської ЗОШ, що високо оцінювалася на обласному і всеукраїнському рівнях [82, с. 168, 169].

У 2007–2011 рр. був розроблений концептуальний план напрямів розвитку Яворівської школи, створений П. Лосюком під назвою «Гуцульська школа майбутнього». У документі окреслені здобутки та перспективи створення гуцульської школи як складової української національної. Завданнями названого плану було отримання рівного доступу дітей до якісної освіти, пошук творчих вчителів, тісна взаємодія з батьками в освітньому процесі, наукова і видавнича діяльність, інституційне партнерство на національному та міжнародному рівнях, організація навчання як одного із пріоритетних напрямів та ін. Результатом реалізації «Гуцульської школи майбутнього» стало рішення Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти 2012 р. про надання Яворівській ЗОШ I–III ступенів статусу «Авторська школа», що стало визнанням особистого внеску П. Лосюка в педагогічну науку та освітню практику, що потребує наслідування [78, с. 6; 82, с. 173–175].

Педагогічний колектив Яворівської школи був орієнтований на оптимізацію навчального процесу. Зокрема, місцеві педагоги під керівництвом П. Лосюка впродовж тривалого часу працюють над проблемою результативності навчання, в рамках якої проводилися численні засідання психолого-педагогічного семінару, велика кількість відкритих уроків та ін. Вчителі розробили методику проведення результативного уроку, суть якої полягає у виділенні головної інформації, яку мають засвоїти учні на уроці, отриманні зворотньої інформації про рівень засвоєння знань і відповідно до

результатів їх корекції. Головною проблемою, на думку П. Лосюка, залишається результативність роботи вчителя. Як вважає вчений, окрім науково-методичної роботи педагог повинен зацікавити учнів новими знаннями [30].

Яворівська школа зберегла досвід та традиції, розроблені її багатолітнім керівником П. Лосюком. Цьому сприяло те, що відповідно до експериментального дослідження «Організаційно-педагогічні умови функціонування освітнього округу у сільській місцевості на 2012–2014 рр.» було створено Яворівський освітній округ, до якого, окрім Яворівської школи та окремих інших шкільних та позашкільних закладів краю, увійшли культурно-мистецькі заклади цього гірського регіону, Науково-дослідна лабораторія «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство», Яворівський центр народного мистецтва «Гуцульська гражда». Яворівський освітній округ здійснював діяльність, що передбачала рівний доступ дітей до освіти, навчання вчителів методиці проведення результативного уроку, результативність роботи з талановитими дітьми, впровадження педагогічних ідей П. Лосюка у навчання, трудове та фізичне виховання школярів, реалізацію моделі гуцульської школи майбутнього [82, с. 177].

Від початку російської збройної агресії в Україні виховна робота дедалі частіше акцентувалася на патріотичному вихованні школярів. Зокрема, для формування патріотизму молодого покоління відбувалися поїздки учнів у реабілітаційний центр для бійців АТО/ООС у с. Розтоки Косівського району. Тут школярі ліцею знайомлять воїнів ЗСУ із гуцульською культурою, проводять цікаві майстер-класи із створення виробів гуцульського декоративно-прикладного мистецтва, знайомлять захисників із ремеслами села Яворів. Упродовж 2013–2020 рр. десять учителів ліцею стали переможцями районного професійного конкурсу «Учитель року» [82, с. 178], що виразно свідчить про високий кадровий потенціал цього закладу середньої освіти.

Невід’ємним компонентом впровадження гуцульської школи в Яворівському ліцеї в останні роки стали освітні експерименти в навчальному закладі. Зокрема, в 2020 р. дирекція Яворівського ліцею «Гуцульщина» Косівського району Івано-Франківської області під керівництвом Вікторії Лосюк розробила «Стратегію розвитку Яворівського ліцею «Гуцульщина» на 2021–2025 рр.», згідно з якою проводилася робота відповідно до педагогічних ідей П. Лосюка щодо подальшого впровадження гуцульщинознавства та поєднання у старших класах профільного навчання (суспільно-гуманітарного, природничо-математичного і технологічного профілю) з допрофесійною підготовкою школярів [82, с. 177, 178].

Водночас Яворівський ліцей займається передачею досвіду розбудови гуцульської школи майбутнім вчителям, особлива співпраця була налагоджена зі здобувачами освіти Прикарпатського (нині – Карпатського) національного університету ім. В.Стефаника. Так, 17 листопада 2023 р. студенти першого курсу педагогічного факультету тоді ще Прикарпатського університету відвідали Яворівський ліцей. Студенти дізналися інформацію про історію навчального закладу, досягнення директора ліцею П. Лосюка, учнів та випускників. Для студентів була організована екскурсія музеями народного мистецтва Гуцульщини та Лесі Українки, продемонстровано майстер-класи з ліжникарства та різьби на дереві. Гості ліцею були ознайомлені з навчально-методичним забезпеченням та історією впровадження гуцульщинознавства в освітній процес [31].

Яворівський ліцей імені Петра Лосюка станом на сьогодні продовжує бути активним осередком науково-освітнього життя Гуцульщини. Так, 6 березня 2026 р. на базі Яворівського ліцею відбулася I Всеукраїнська науково-практична конференція «Гуцульська школа як феномен етнопедагогіки: педагогічні ідеї Петра Лосюка у вимірах сучасної освіти», присвячена 90-річчю від дня народження педагога та дослідника Гуцульщини Петра Лосюка. У ході конференції були проголошені доповіді про значення постаті П. Лосюка в заснуванні та розбудові гуцульської школи

в Україні, його «Гуцульську школу» як феномен авторської школи Карпат, педагогічні ідеї вченого, міжнародний досвід впровадження гуцульської етнопедагогіки у школах діаспори, підготовку вчителів до осучаснення прийомів навчання в гуцульській школі тощо. У конференції взяли участь понад 200 учасників з України та з-за кордону (Г. Філіпчук, С. Романюк, Л. Королик, Н. Філіпчук, В. Лосюк та ін.) [48].

Таким чином, Яворівський ліцей є продуктом створення школи нового типу, що базується на збереженні гуцульських звичаїв і традицій. У цьому навчальному закладі відбувається практичне втілення концепції гуцульської школи як регіонального національного навчального закладу України, в т. ч. реалізація навчальних програм із гуцульщинознавства. Яворівський ліцей є осередком навчання і виховання ініціативних учнів, з особливим акцентом на пріоритет трудового виховання та особистісний підхід до учнів відповідно до їх нахилів. У Яворівському ліцеї використовується міждисциплінарний підхід, у рамках якого навчання дітей відбувається через трудове виховання, спроби засвоєння гуцульських ремесел. Особливістю навчального закладу є використання сучасних методів навчання та форм роботи на уроці (проектна система навчання, урок-екскурсія, інтерактивні виховні заходи тощо), що базується на поєднанні нових методик та прийомів давньої гуцульської педагогіки.

Розділ 4. Методичні аспекти використання етнографічного компоненту в сучасній історичній освіті в ЗЗСО (на прикладі Яворівського ліцею)

4.1. На уроках історії України

У рамках гуцульської школи в Яворівському ліцеї особлива увага приділяється етнографічному компоненту в сучасній історичній освіті, вивчення гуцульщинознавчих компонентів відбувається безпосередньо при вивченні курсу «Історія України». Існує низка тем шкільної навчальної програми з історії України та всесвітньої історії для 6–11 класів (2022 р.), де можна вивчати історичне минуле та етнографію Гуцульщини, зокрема, в 9 класі ЗЗСО.

Зокрема, дев'ятикласники мають змогу ознайомлюватися з опришківським рухом, який діяв у Карпатах у першій половині XIX ст. Цю тему необхідно вивчати при вивченні теми «Соціально-економічне становище земель підавстрійської України та початок національного відродження» розділу 2 програми «Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.», а також теми «Соціально-економічний розвиток українських земель у складі Австро-Угорської монархії» розділу 5 програми «Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.». На жаль, про опришківський рух австрійського періоду, що був одним із чинників ліквідації кріпосного права в 1848 р., бракує інформації як у шкільній програмі, так і в підручнику [2, с. 54, 57–58; 75, с. 55–64, 147–155].

Для вивчення історії карпатського опришківства необхідно здійснювати актуалізацію знань, здобутих у 8 класі (у XVIII ст. опришківський рух переживав період свого розквіту, а його найбільш легендарним ватажком став О. Довбуш). У методичному аспекті для цього можна з успіхом використовувати проєктну діяльність. Формою роботи на уроці-проєкті може бути, для прикладу, написання есе на тему «Опришки в першій половині XIX ст.: національні герої чи соціальні розбишаки», що може бути поєднано з організацією невеликої вистави, яка відображає

конфлікт між опришками та місцевою владою. Власне, мета проєкту полягає у висвітленні значення опришків в історії України, коли учні поділяються на дві групи («дослідники» й «актори»). Перша група пише есе, використовуючи, зокрема, праці професора В. Грабовецького про опришківський рух та В. Шухевича і М. Домашевського – з історії Гуцульщини, друга – організовує виставу на вказану тему. Результатом уроку-проєкту про опришківський рух має стати думка про карпатське опришківство як форму визвольної боротьби в Україні [36, с. 196–208; 42, с. 40; 43, с. 73–76].

Ще один приклад: у 9 класі значна увага приділяється історії українського національного відродження XIX – початку XX ст., тож на уроці варто вивчати діяльність товариства «Просвіта», організованого народовцями у Львові в 1868 р., що мало організаційну мережу на місцях. Вивчення «Просвіти» на Гуцульщині варто здійснювати відповідно теми «Суспільно-політичне життя на західноукраїнських землях у 60–80-х рр. XIX століття» розділу 5 програми «Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.» [2, с. 57–58; 75, с. 156–161]. Зокрема, можна здійснити поділ учнів на групи, що повинні вивчати різні аспекти діяльності знакового товариства в українському національному русі, діяльність якого в кінці XIX – на початку XX ст. поширилася на Гуцульщині.

При вивченні історії «Просвіти» на Гуцульщині рекомендується використання дидактичних ігор, для прикладу, «Підніміть руку», згідно з якою учні поділяються на дві групи – «москвофіли» та «народовці». При оголошенні вчителем твердження про певний вид діяльності руку має підняти та група, для якої він був характерний. Виграє та група, що набирає більшу кількість правильних відповідей. Варто також звернути увагу на діяльність місцевих членів «Просвіти», зокрема уродженця селища Ворохта Миколи Гаврилюка (1887–1968), що може стати предметом написання історичного есе та рефератів на домашнє завдання [33, с. 310–312; 47, с. 125; 63, с. 154].

Вагомою для вивчення історії Гуцульщини є також тема перебування в краї видатних представників наддніпрянсько-української інтелігенції XIX – початку XX ст., коли с. Криворівня стало своєрідними «українськими Афінами», та відображення гуцульської тематики в художніх творах. Як варіант, це можна робити в рамках предмету «Історія України», висвітлюючи діяльність «Руської трійці» відповідно до 2-го розділу програми з історії України та всесвітньої історії для 6–11 класів «Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.», а також питання «Література» розділу 7 програми «Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX століття» [2, с. 54, 60]. Гуцульщина на зламі XIX–XX ст. стала місцем відпочинку і праці видатних українських діячів з Наддніпрянщини І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, М. Драгоманова, Лесі Українки, Г. Хоткевича, В. Гнатюка та ін. [58, с. 28–29].

Хотілося б навести приклад проєкту на тему «Люблю тебе, Гуцульщино!». На його початковому етапі необхідно поділити учнів на групи для дослідження творчості письменників і науковців, що в різний час відвідували Гуцульщину (Я. Головацький, І. Франко, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, Г. Хоткевич та ін.). На етапі розробки проєкту учні отримують відповідну літературу та шукають у ній цитати, які, на їхню думку, особливо висловлюють ставлення представників української інтелігенції до регіону. Учні узгоджують свої дослідницькі напрацювання та проводять смислові зв'язки між окремими цитатами для підготовки презентації на цю тему. На їх думку, природа та культура Гуцульщини зумовила духовний вплив на українську еліту та продовжує зберігати культурний генофонд нації [24, с. 49; 25, с. 300; 56, с. 143; 59, с. 10]. У рамках вивчення історії України рекомендується висвітлити заснування українським письменником, уродженцем Харкова Г. Хоткевичем Гуцульського театру у с. Красноїллі, який з великим успіхом виступав у містах Галичини в 1910–1912

пр., а в 1914 р. – у наддніпрянських містах Харкові, Одесі, Миколаєві, Херсоні, Києві, а також навіть у Москві [28, с. 570, 571; 58, с. 30].

На уроках з історії України засобами використання краєзнавчого матеріалу рекомендується висвітлювати інформацію про населені пункти Гуцульщини [60, с. 26]. Для дев'ятикласників найкращим є спосіб проведення таких уроків відповідно до питання «Повсякденне життя сільського та міського населення» розділу 3 «Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.» та розділу 7 «Повсякденне життя та культура України другої половини XIX ст.» навчальної програми 2022 р. [2, с. 55, 56, 60, 61]. На відповідних уроках необхідно вивчати населені пункти краю, найбільш доцільно – рідний для учнів населений пункт, з використанням здобутків місцевих краєзнавців. При вивченні цього питання необхідно проводити групову роботу школярів, причому локальна історія, як і глобальна, охоплює політичне, соціально-економічне, культурно-освітнє та церковно-релігійне життя.

При вивченні історії населених пунктів варто звертати увагу на дату та обставини їх заснування. Зокрема, село Космач (тепер – Косівського району Івано-Франківської області), ймовірно, було назване так через ім'я першого поселенця Івана Косматого, який почав жити тут близько 1300 р. [60, с. 21]. Кожна група школярів повинна тезисно виокремити особливості певного аспекту історії населеного пункту. На етапі закріплення матеріалу рекомендується дидактична гра «Так або ні», відповідно до якої після презентації кожної групи вчитель висловлює твердження, решта учнів повинна відповісти, правильним чи неправильним воно є. На домашнє завдання вчитель може рекомендувати написання історичних есе про окремих визначних діячів населених пунктів [38, с. 118–120; 39, с. 32].

Для дев'ятикласників також рекомендується вивчення культури гуцулів крізь призму висвітлення українського національно-культурного життя в австрійський період. Його розгляд передбачено третім та сьомим розділами шкільної програми, присвячених повсякденню та культурі

Наддніпрянщини та західноукраїнських земель наприкінці XVIII – на початку XX ст. На таких уроках доцільно розглядати декоративно-прикладне мистецтво гуцулів, гуцульські традиції, церковно-релігійне життя та ін. Увагу в цьому контексті, наприклад, привертає монастирська церква Різдва Івана Хрестителя, збудована в 1912 р., яку не знищила навіть радянська влада, відома також тим, що тут свого часу постригся в ченці о. Василь Романюк [70, с. 3]. Для глибшого вивчення культури гуцулів можна використати урок-екскурсію, в т. ч. віртуальну, навіть на звичайних уроках історії України, передбачених шкільною програмою.

На Гуцульщині є чимало цікавих музеїв, які є цікавими для туристів, можуть бути з успіхом використані в навчально-виховному процесі. Так, для учнів викликають інтерес такі музеї: Хата-музей кінофільму «Тіні забутих предків» (селище Верховина, присілок Глифа), Регіональний історико-краєзнавчий музей Гуцульщини (селище Верховина), Косівський музей народного мистецтва і побуту Гуцульщини та ін.. Як варіант, у позакласній і позашкільній роботі доцільно організувати спілкування школярів із старожилами з метою більш наочного ознайомлення з культурним життям Гуцульщини в XX ст. і по наш час. На уроці в рамках вивчення відповідних тем вчителю можна самостійно продемонструвати давні пісні гуцулів. Заняття може завершитися обговореннями вражень від побаченого чи почутого [2, с. 55, 56, 60, 61; 70, с. 3; 78, с. 366, 367].

Сторінки історичного минулого Гуцульщини першої половини XX ст. можуть бути доступними для школярів у контексті вивчення історії України в 10 класі. Так, про існування Гуцульської Республіки (8 листопада 1918 р. – 11 червня 1919 р.) можна вивчати в рамках розділу 3 «В боротьбі за українську незалежність» програми з історії України та всесвітньої історії за 2022 р. Для прикладу, можна використати як форму роботи на занятті урок-подорож. На занятті рекомендується по черзі згадувати населені пункти при викладі відповідного матеріалу шкільної програми. Вітається форма віртуальної подорожі записом у щоденник часу й місця подій. При цьому

рекомендується поєднувати такі прийоми, як робота з картою і складання хронологічної «смуги подій» у Гуцульській республіці. Проект необхідно завершити у формі звіту, в якому обґрунтовуються національні прагнення жителів Гуцульщини, що втілювалися в розвитку національної державності [2, с. 74].

Водночас важливими є знання з історії Гуцульщини при вивченні історії України повоєнного періоду, після 1945 р., в 11 класі, які можна з успіхом використати на уроках. Вивчення матеріалу рекомендується відповідно до розділу 1 «Україна в повоєнний період» навчальної програми з історії України і всесвітньої історії за 2022 р. Зокрема, це інформація, що стосується відновлення контролю СРСР над західноукраїнськими землями та протистояння ОУН та УПА проти радянської влади. Передбачається поєднання теоретичної і практичної роботи на заняттях із вказаної теми, що мають на меті виявлення етапів антирадянської діяльності мережі ОУН та УПА на Гуцульщині. Як приклад, варто зупинитися на постатях вояків УПА, уродженців с. Яворів Василя Шкрібляка-«Черемхи», Палія (Павла) Шкрібляка, цивільного лікаря Палія Грималюка, що допомагав повстанцям своїми лікарськими вміннями. Їх постатям присвячений фотоархів у Яворівському ліцеї (див. Додаток Ж). Для закріплення нового матеріалу учні розв'язують запропонований вчителем кросворд. На домашнє завдання школярам рекомендується підготувати практичну інформацію, пов'язану зі спогадами близьких людей, родичів, сусідів та ін. про колективізацію, сталінські депортації населення та діяльність ОУН/УПА [2, с. 92].

Таким чином, одним із засобів вивчення історії та етнографії Гуцульщини, гуцульщинознавства є залучення інформації з курсу на уроках історії України. Методика проведення навчальних занять із цього предмету спрямована на поглиблення зацікавленості учнями предметом та полегшення засвоєння інформації, а також виховання ініціативності та вміння учнів пристосуватися до життєвих ситуацій. Серед форм роботи у Яворівському ліцеї домінують проєктна система навчання, ігрові методи навчання,

колективна робота учнів і т. п. Вчителі намагаються давати учням простір для прийняття рішень, що готує їх до дорослого життя та навчає впевненості.

4.2. У позакласній і позашкільній роботі

Позакласна (як і позашкільна) робота характеризується проведенням у позаурочний (чи відповідно – в позашкільний) час, має у своїй основі обов'язкову добровільність учнів, здійснення за рахунок їх власної активності. Однією з форм позакласної роботи є шкільні історико-краєзнавчі вечори, які необхідно організовувати з нагод святкування певних річниць історичних подій. Ця форма роботи розвиває патріотизм і національну свідомість учнів. Важливою формою виховання більш глибоких пізнавальних вмінь учнів є історико-краєзнавчі екскурсії та походи, які сприяють формуванню історичної пам'яті школярів. Формою роботи, яка особливо покращує уявлення про матеріальний і духовний аспект минулого краю, є організація шкільних краєзнавчих музеїв. Також для глибшого пізнання історії рідного краю в ліцеї використовують краєзнавчий тиждень [77, с. 2–4].

Основною і, в нашому розумінні, найбільш ефективною формою колективної роботи учнів є краєзнавчі гуртки, товариства, клуби, на яких можна проводити своєрідні засідання з дискусіями, що сприяють покращенню емоційних вражень учнів. Підвешення рівня мотивації в навчанні зумовлюють краєзнавчі вікторини та ігри. Важливою формою роботи для активізації дослідницьких вмінь учнів є конференції на краєзнавчу тематику. Ще однією формою позакласного навчання учнів, що успішно використовується в Яворівському ліцеї, є факультативи [77, с. 1, 2].

У позакласній гуртковій роботі в рамках вивчення гуцульщинознавчої проблематики можна провести низку занять, покликаних розвинути патріотизм, творче мислення, ініціативність, виховати віру серед школярів різного віку в краще майбутнє України, в якому вони повинні брати активну участь. Зокрема, для учнів п'ятого класу можна провести засідання на тему «Невмируща слава майстрів народного мистецтва», присвячений

декоративно-прикладному мистецтву Гуцульщини. Це позашкільне заняття з метою морально-патріотичного та естетичного виховання дітей, покликане ознайомити їх із різьбою на дереві та відомими династіями різьбярів Шкрібляків-Корпанюків, спонукати учнів до продовження давніх мистецьких традицій [79, с. 36].

У свою чергу, організація учнів на засіданні гуртка (клубу) може розпочатися з короткого віршованого привітання про збереження гуцулами давніх традицій. Далі розпочинається актуалізація знань про декоративно-прикладне мистецтво, де вчитель нагадує учням, що Яворів є одним із найдавніших його осередків на Гуцульщині, відомих не лише в Україні, але й далеко за її межами. На засіданні також необхідно здійснити обговорення зі школярами традицій села в цілому та відомих постатей, завдяки яким славиться населений пункт [79, с. 36]. На заході важливо здійснювати унаочнення інформації, зокрема шляхом перегляду відеофільмів ознайомлювального характеру, мультимедійної презентації зразків декоративно-прикладного мистецтва та інформації про родину Шкрібляків-Корпанюків. При вивченні нової теми також рекомендується зачитування поезій про історію с. Яворів та загалом Гуцульщини з метою виховання естетичного сприйняття і мовленнєвих навичок. У нашому розумінні, було б доцільним запросити найближчу родину славетних майстрів – внучку, правнучку і праправнучку Юрія Шкрібляка, які можуть виконати музичний супровід історії їхнього відомого родича [79, с. 37].

Підсумок заняття (засідання гуртка чи клубу, проведення виховної години та ін.) може відбуватися шляхом бесіди з учнями на тему бажання стати різьбярем, заняття певними видами декоративно-прикладного мистецтва в вільний час, можливостей навчання різьбярству, ліжникарству чи іншим мистецьким уподобанням. Також школярі мають відповісти на питання, що вони вперше побачили чи почули і що найбільше запам'яталося [79, с. 37].

Для учнів 8 класу варто проводити екскурсії про опришківський рух на тему «Наш Довбуш, наша слава». Метою їх проведення є ознайомлення школярів з основними аспектами життя найбільш славетного опришківського ватажка Олекси Довбуша, акцент на справедливості мотивів діяльності опришків на Гуцульщині, що дасть змогу збільшити рівень знань дітей з історії рідного краю в цілому. У рамках проведеного заходу необхідно використовувати такі обладнання: карта Гуцульщини, книга для читання про Гуцульщину «Плай», праці професора В. Грабовецького про опришківський рух, легенди про опришків, апаратура із записами гуцульських мелодій тощо [83, с. 78]. До заняття або екскурсії школярі мають бути підготовлені й прочитати відповідну літературу про опришківський рух, розповідати легенди та перекази про опришків, вміщені у книзі для читання про Гуцульщину «Плай» [81, с. 78, 79].

Доцільно поділити учнів на групи, серед яких можуть бути «Історики і науковці», «Народознавці», «Краєзнавці» і «Фольклористи». Кожна із груп складається з чотирьох–п'яти вихованців і займається своїм напрямком роботи. Також на заході-екскурсії присутні експерти – вчителі історії, географії та української мови і літератури [83, с. 80]. Зокрема, завданням групи «Істориків та науковців» є підготовка історичної доповіді про опришків, перебіг опришківського руху на Гуцульщині в XVI – першій половині XIX ст. Для учнів бажано висловити оцінку науковців щодо протистояння опришків польській шляхті. Далі вчитель передає слово групі учнів «Краєзнавці», завданням яких є повідомлення про основні зупинки опришків (населені пункти та вершини гір). «Народознавці» повинні озвучити відомі легенди про діяльність опришків на Гуцульщині, ознайомити присутніх із причитаними казками та переказами. Нарешті, остання група вихованців гуртка «Фольклористи» подає відомості про відображення опришківського руху, що набув найвищого піднесення під проводом О. Довбуша. Зокрема, вона розповідає народні бувальщини, розповіді та співанки, присвячені цій тематиці [36, с. 93].

У контексті ближчого ознайомлення учнів з проблематикою гуцульщинознавства є можливість організувати факультатив на тему «Література рідного краю». Для дев'ятикласників це може бути пов'язано з життям та творчістю видатних діячів І. Франка, Ю. Федьковича, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича та ін., що в різний час були на Гуцульщині та внесли вагомий внесок у культурний розвиток краю. Для учнів 10 класу факультатив на тему літератури може стосуватися письменників, які були пов'язані з Гуцульщиною та перебували в радянських таборах, ставши представниками «розстріляного відродження» (В. Атаманюк, Д. Загул, М. Марфієвич та ін.). Серед відомих письменників варто згадати учасника українських національно-визвольних змагань у період Української революції та в 1920–1930-х рр. Петра Шекерика-Дониківа, найзначнішим твором якого став роман «Дідо Иванчік», написаний гуцульським діалектом української літературної мови. Учні 11 класу може зацікавити факультатив на тему творчого здобутку письменників Гуцульщини другої половини ХХ ст. (В. Вовк, Я. Гавучак, Р. Іванчук тощо). Метою цих заходів є простеження якісних змін в українській літературі, утвердження гуманістичних, загальнолюдських цінностей [16, с. 143, 144].

При виборі форми позашкільної роботи варто не забувати, що вони повинні передбачати практичну роботу учнів. Зокрема, заходи можна проводити шляхом організації літературних тематичних екскурсій, написання дослідницьких робіт МАН із краєзнавства та ін. Як варіант, можливі зустрічі з поетами рідного краю, проведення літературних вечорів або театралізованих свят, проведення районного форуму юних поетів тощо. Школярі на таких заходах заохочуються на власну творчість, зокрема випускаючи тематичні літературні газети. Вчителі також практикують випуски дитячих літературних збірок та друк поезій юних талантів на сторінках газети «Освітнянський вісник», що видавалася спільно відділом освіти Косівської райдержадміністрації та Гуцульською освітянською радою з 1995 р., але, на жаль, перестала виходити декілька років тому. Редакторами

газети були І. Пелипейко, І. Крет та А. Григорук. У ній розкривалися проблеми методики викладання в гуцульських школах, феномен навчальних закладів Гуцульщини та організація форм роботи з молоддю, а також важливі події в освіті краю [16, с. 144; 82, с. 140].

У Яворівському ліцеї для популяризації краєзнавчої роботи гуцульщинознавчого спрямування був організований кабінет гуцульщинознавства (див. Додаток 3).

У рамках позашкільної роботи для старшокласників доцільно проводити краєзнавчі вечори, зокрема позакласний захід на тему «Вшанування пам'яті Акту злуки» (див. Додаток І). Навчальною метою заходу мають стати такі аспекти: ознайомлення учнів з подіями Дня соборності України та існування Гуцульської Республіки під проводом С. Ключурака з центром у с. Ясіня (тепер – Рахівський район Закарпатської області), головною метою якої було возз'єднання закарпатської Гуцульщини з Україною, розширення знань учнів про історичний контекст української революції та поглиблення розуміння про значення Акту злуки в національно-державотворчому процесі [39, с. 45]. Пропонований краєзнавчий вечір починається із промови вчителя, яка має закласти ціннісне розуміння патріотизму в школярів. Декламуючи поезії видатних українських письменників і громадських діячів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та ін., усні розвивають мовленнєві навички, а ведучі повинні висловити роздуми про обставини і наслідки прийняття Акту злуки, Гуцульську Республіку тощо [45, с. 11].

На краєзнавчому вечорі «Вшанування пам'яті Акту злуки» необхідно демонструвати унаочнення засобів інформації. Зокрема, в нашому розумінні, має бути використана презентація із зображеннями карти Гуцульської Республіки та портрета її лідера С. Ключурака, рекомендується перегляд школярами фільмів про події Української революції («Українська революція» (2012–2015, реж. Іван Канівець), «Легіон. Хроніка УГА 1918–1919» (2015, реж. Тарас Химич) та ін.), що мають вписати події існування Гуцульської

Республіки в західноукраїнський і загальноукраїнський контекст. Виховання патріотичної ціннісної орієнтації та активної громадянської державницької позиції відбувається шляхом використання народних, стрілецьких пісень, національного Гімну України та Гімну Організації українських націоналістів «Зродились ми великої години» [46, с. 37].

Важливим елементом позашкільної роботи в Яворівському ліцеї є також уроки-екскурсії. Невід'ємним елементом цієї форми діяльності стало періодичне відвідування учнями 5–11 класів ЗЗСО відомих музеїв на Гуцульщині. Для прикладу, учні 5 класу під керівництвом вчителів 25 травня 2025 р. відвідали Музей писанки в Коломиї. Музей славиться не тільки присутністю тут великодніх виробів, а й експонатів, присвячених гуцульським митцям, продукції гуцульських ремесел, етнографічних карт та ін. У музеї на першому поверсі є книгарня, де можна придбати художню літературу та книги з історії Гуцульщини. Результатом цієї екскурсії є набуття учнями 5 класу знань про Музей писанки та створення екскурсоводами позитивних вражень від пізнання та дружньої атмосфери у класі [72]. Такі екскурсії проводяться з учнями різних класів Яворівського ліцею, а багаті експозиції гуцульських музеїв сприяють підвищенню інтересу до гуцульщинознавства.

Важливою формою роботи в Яворівському ліцеї стала організація шкільних музеїв та мікроархівів. У контексті історії Гуцульщини є відомим організований фотоархів родини Окуневських та УПА. Щодо родини Окуневських, то вона зумовила активність громадсько-культурного та духовного життя в с. Яворів у другій половині XIX – першій третині XX ст. Родина мала чимало відомих представників, одним із найвідоміших з них був Іполит Окуневський – парох с. Яворова в 1869–1902 рр., за ініціативи якого в 1888 р. у Яворові була збудована школа. Дім Окуневських став осередком громадського життя, де побували такі культурні діячі, як Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Ольга Кобилянська, Гнат Хоткевич та ін. У цілому родина Окуневських є прикладом служіння громаді і нації завдяки

їхньому внеску в національне життя українців другої половини XIX – першої третини XX ст. У фотоархіві присутні фотографії вояків УПА й інформація про повстанців Василя Шкрібляка-«Черемху», Палія Шкрібляка та Палія Грималюка, згаданих раніше (див. Додаток Ж).

У Яворівському ліцеї діє Літературно-краєзнавчий музей Лесі Українки, відкритий у 1991 р. за ініціативою П. Лосюка. Музей створено з метою вивчення та збереження молодим поколінням літературно-краєзнавчої спадщини видатних українців, частиною якої є творчість Лесі Українки, яка побувала в Яворові 1901 р. У місцевому ліцеї також функціонує Музей народного мистецтва Гуцульщини (з 2004 р.). Тут зберігається чимало давніх та рідкісних витворів мистецтва, зокрема різьблені та дерев'яні вироби, керамічні витвори, вишивка, предмети домашнього вжитку, ліжники. Також у Музеї народного мистецтва Гуцульщини зберігається макет хати-гражди – типу гуцульського житла XVII–XIX ст. У цілому організація музеїв у Яворівському ліцеї сприяє ознайомленню учнів з історією рідного краю завдяки збереженню матеріальної та духовної спадщини, що стосується історії та етнографії Гуцульщини [71; 82, с. 164].

Отже, позашкілля є оптимальною можливістю для вивчення гуцульщинознавства на добровільних засадах, що передбачають самостійну роботу учнів та виховання їхньої ініціативності. Зокрема, через гурткову та інші форми позакласної і позашкільної роботи відбувається розвиток комунікативних вмінь, існує можливість для конструктивних дискусій. Найбільш оптимальним вирішенням проблеми особистісного становлення школярів є краєзнавчі заходи на різні теми з історії та етнографії, духовного життя Гуцульщини, на яких учні можуть бути повноправними учасниками й допомагати вчителям в їх підготовці. У цілому присутній у різних формах діяльності поза межами класу і школи етнографічний компонент розвиває патріотичну свідомість учнів завдяки з'ясуванню історичної обумовленості національної пам'яті гуцулів як громадян України.

Висновки

Розвиток гуцульщинознавства в ЗЗСО Гуцульщини періоду незалежності України є засобом розвитку патріотизму учнів та усвідомлення ними сучасних європейських цінностей, що включають демократію, права людини, верховенство права, рівність, толерантність, солідарність і повагу до людської гідності. Окрім того, що учні засобами навчання успадковують традиції предків-гуцулів, вони розвивають почуття громадянського обов'язку, причому патріотизм базується не лише на любові до рідного краю, а й на усвідомленні своєї ролі в суспільному житті України в контексті євроінтеграції.

Наукова розробка теми характеризується наявністю праць про гуцульщинознавство як наукову дисципліну П. Лосюка та його колег, однодумців (А. Григорук, Р. Скульського та ін.), сучасних педагогів навчальних закладів Гуцульщини, творчі здобутки науковців-педагогів, методистів, а також історичних та етнографічних досліджень про Гуцульщину, що можуть бути використані в ЗЗСО. Джерельною базою пропонованої роботи послужили законодавчі акти та навчальні програми в Україні, які відображають місце гуцульщинознавства в освітньому процесі гуцульських шкіл та ступінь державної підтримки розвитку ЗЗСО в регіоні, видання навчально-методичного характеру у сфері гуцульщинознавства, первинні джерела з історії та етнографії Гуцульщини.

Ініціатором концепції «гуцульської школи» в незалежній Україні став Петро Лосюк – багатолітній директор Яворівської школи, яку очолював пів століття (з 1963 р.), нині – ліцею, що носить його ім'я, засновник гуцульщинознавства. Якщо говорити про гуцульщинознавство як наукову дисципліну з інтегрованими знаннями про Гуцульщину, варто звернути увагу на його складові, якими є культура, історія, звичаї, традиції, фольклор та інші аспекти знань про регіон. Гуцульщинознавство традиційно співвідносять з українознавством та народознавством. По суті, досліджувана наукова дисципліна, в розумінні П. Лосюка, є етнографічним компонентом

українознавства й народознавства, об'єктом якого є гуцули як етнографічна група українців. Гуцульщинознавство використовує краєзнавчі методи для дослідження діалектів, історії, культури, ремесел, повсякдення гуцулів та інших аспектів їхнього життя.

Особливе значення в популяризації гуцульщинознавства мають науково-освітні установи (Гуцульська освітянська рада, регіональне об'єднання дослідників Гуцульщини та ін.), створені українськими педагогами, насамперед, П. Лосюком, а також І. Пелипейком, М. Стельмаховичем та ін. Їх зусиллями вдалося реалізувати ряд проєктів і форм робіт для розвитку системи освіти на Гуцульщині зі збереженням гуцульських традицій і звичаїв та їх поєднанням з педагогічними інноваціями. Державна підтримка обмежується співпрацею педагогів-гуцульщинознавців із районними та обласними органами влади Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей, а також підтримкою органів центральної влади гуцульської культури. У цілому держава відіграє, в нашому розумінні, другорядну роль у становленні регіональної системи освіти на Гуцульщині, це більше ініціатива «знизу».

Для навчального курсу «гуцульщинознавство» українські педагоги (І. Пелипейко, П. Лосюк, М. Стельмахович та ін.) склали низку навчальних програм, які, хоч і передбачають відносно невелику кількість годин (35 год. на рік), однак є ефективними через впровадження методики, яка передбачає ініціативність учнів, самостійну роботу та інтерактивне навчання, її поєднання з народною педагогікою гуцулів. Особливостями навчальних програм із гуцульщинознавства є здатність пристосувати їх до умов навчальних закладів, регламентування форм виховання і різноманітності методики навчання й виховання школярів. Навчальні програми проголошують головною метою гуцульської школи патріотичне виховання, з орієнтацією на регіональний підхід.

Серед навчальних програм, яких на сьогодні є понад 30, нами більш ґрунтовно опрацьовано десять, найбільш відомих: «Орієнтовна програма

гуцулознавства для 1–11 класів» (1993 р.), «Орієнтовна програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів» (2001 р.) І. Пелипейка, регіональна програма «Освіта Прикарпаття» (1994 р.), регіональна програма «Освіта Гуцульського краю» (1995 р.), «Гуцульська родина: батьки і діти (орієнтовна програма педагогічної освіти батьків учнів гуцульської школи)» М. Стельмаховича (1996 р.), «Програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх навчальних закладів (5–11 класи)» (2008 р.) І. Пелипейка та О. Ткачук, «Історія Гуцульщини. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, що вивчається за рахунок варіативної складової навчального плану» (2013 р.), «Орієнтовна програма з історії Гуцульщини, що вивчається в контексті історії України» М. Камінської (2018 р.), «Орієнтовна програма для 2–4 класів початкової школи з гуцульщинознавства» авторства В. Корпанюк, Н. Петрич і М. Рибенчук (2018 р.).

Наразі жодна із шкільних програм з гуцульщинознавства, складених педагогами-гуцульщинознавцями, не діє, оскільки вони не затверджені МОН України, а гуцульщинознавство не викладається як окремий курс. Наразі діє навчальна програма, видана Івано-Франківським обласним державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді (2024 р.), відповідно до якої гуцульщинознавство викладається як гурток, у позашкільній роботі.

Гуцульщинознавство має своє навчально-методичне забезпечення, яким є видання серій «Бібліотека гуцульської школи» (1996–2016 рр., видавець – В. Курищук, редактори – П. Лосюк, А. Григорук, І. Пелипейко), «Бібліотека гірської школи» (2018–2019 рр., редактор – П. Лосюк), а також журнал «Гуцульська школа» (1994–2000 рр., редактор – П. Лосюк). Навчально-методична література виходила виключно з ініціативи педагогів-гуцульщинознавців, діяльність яких мала характер ентузіазму. Відсутність державних коштів на видання літератури для навчання у школах Гуцульщини спричинила чимало труднощів. Незважаючи на відсутність підтримки з боку держави, навчально-методичне забезпечення характеризується

інформативністю, надає цінний матеріал для роботи вчителів у гірських районах, на Гуцульщині.

Центром розробки і популяризації ідей гуцульщинознавства є Яворівський ліцей. У навчальному закладі здійснюється апробація навчальних програм з інтегрованого курсу про Гуцульщину. У ліцеї здійснюються дослідницькі, ігрові та виховні форми роботи, відповідно до яких відбувається виховання патріотичної позиції дітей та їх свідомості, що базується на активності, ініціативності та можливості прийняття свідомого рішення. На базі навчального закладу реалізуються різноманітні проекти розбудови гуцульської школи майбутнього, де відбувається поєднання педагогічних інновацій та етнопедагогічних методів навчання. Як бачимо, Яворівський ліцей є одним з осередків передачі знань про самобутній карпатський регіон – Гуцульщину, а також про матеріальну та духовну культуру його корінних мешканців – гуцулів. Причому під гуцульщинознавством як комплексною інтегрованою наукою і навчальною дисципліною, яка всебічно вивчає Гуцульщину, розуміється інструмент збереження унікальної регіональної ідентичності.

Одним з основоположників гуцульщинознавства є видатний український педагог П. Лосюк. Його науково-педагогічні ідеї є підґрунтям для розвитку сучасної системи знань про Гуцульщину. Основною ідеєю педагогічного вчення П. Лосюка є навчання школярів через синтез нової методики та етнопедагогіки з метою виховання національної свідомості учнів. Концепція автора вчення про гуцульську школу характеризується баченням реалізації цієї мети – формування особистості дітей через всебічний розвиток і виховання (особистісне, сімейне, трудове, патріотичне тощо). Гуцульщинознавство як навчальний курс, на думку П. Лосюка, є засобом виховання в учнів поваги до історії рідного краю, звичаїв та традицій. Педагог відзначав значення регіонального аспекта гуцульської школи у вихованні національно свідомих громадян із активною життєвою позицією.

На уроках історії України існує можливість подавати інформацію з історичного минулого та етнографії Гуцульщини. На прикладі Яворівського ліцею це реалізується через сучасні методи – проектну діяльність, впровадження дидактичних ігор і т. п., етнопедагогіки, в т. ч. використання засобів фольклору, гуцульських ремесел тощо). Оскільки згадки про Гуцульщину на уроках історії, української мови і літератури, правознавства та ін. досить обмежені в часі, більшого значення в Яворівському ліцеї в руслі гуцульщинознавства надається позакласній і позашкільній роботі. Ефективними для ЗЗСО є такі форми роботи: гурткова, історико-краєзнавчі екскурсії, краєзнавчі вечори, факультативи та ін. Вони є оптимальними з погляду необхідності розвитку комунікативних навичок учнів, емоційного сприйняття, засвоєння школярами гуцульських звичаїв і традицій. Поєднання етнопедагогічних та інноваційних прийомів у позашкільній в Яворівському ліцеї є більш ефективним, ніж на звичайних уроках, через ширші можливості знайомства школярів із гуцульською культурою.

Загалом феномен Яворівського ліцею як сучасного закладу середньої освіти полягає у вихованні національної свідомості учнів шляхом використання етнографічного компонента, що не заперечує приналежність гуцулів як громадян України, а також синтез традиційних і нових педагогічних методик.

Список використаних джерел.

I. Нормативно-правові документи в галузі освіти, теоретичні розробки концепції гуцульської школи.

1. Історія Гуцульщини. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, що вивчається за рахунок варіативної складової навчального плану. Косів, 2013. 23 с.
2. Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2022 р. № 698). 2022. 106 с.
3. Камінська М. Орієнтовна програма з історії Гуцульщини, що вивчається в контексті історії України. *Вчені-горяни – гірській школі*. Косів : Писаний Камінь, 2018. С. 178–194.
4. Корпанюк В., Петрич Н., Рибенчук М. Орієнтовна програма для 2–4 класів початкової школи з гуцульщинознавства. *Вчені-горяни – гірській школі*. Косів : Писаний Камінь, 2018. С. 137–178.
5. Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Гуцульщинознавство». 3 роки навчання (216 год.) / Затверджено: Наказ департаменту освіти і науки Івано-Франківської облдержадміністрації від 2 липня 2024 року №245. Івано-Франківськ, 2024. 28 с.
6. Пелипейко І. Орієнтовна програма гуцулознавства для 1–11 класів. *Поліття*. Івано-Франківськ, 1993. № 22–23. С. 3–5.
7. Пелипейко І. Орієнтовна програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів. *Хрестоматія з гуцульщинознавства* : для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів / упор. П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь; Снятин : ПрутПринт, 2001. С. 603–623.
8. Пелипейко І., Ткачук О. Програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх навчальних закладів (5–11 класи). Косів, 2008. 23 с. URL: <http://kosiv->

rmk.edukit.if.ua/storinka_metodista/tkachuk_oksana_mihajlivna/guculjschinoznavstvo/ (дата звернення: 16.04.2025).

9. Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020–2022 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. №880. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.05.2025).

10. Про збереження та популяризацію гуцульської культури: Указ Президента України від 2.09.2009 р. № 703/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703/2009#Text> (дата звернення: 09.04.2025).

11. Регіональна програма «Освіта Гуцульського краю». *Гуцульська школа*. Яворів, 1995. № 1. С. 4–7.

12. Регіональна програма «Освіта Прикарпаття». *Поліття*. Івано-Франківськ, 1994. № 39. С. 2–3.

13. Стельмахович М. Гуцульська родина: батьки і діти (орієнтовна програма педагогічної освіти батьків учнів гуцульської школи). *Гуцульська школа*. Яворів, 1996. №1. С. 39–43.

II. Наукові праці Петра Лосюка.

14. Лосюк П. Гуцульська школа : до 150-річчя Яворівської середньої школи. Косів : Писаний Камінь, 1997. 122 с.

15. Лосюк П. Гуцульська школа майбутнього (основні напрями розвитку Яворівської загальноосвітньої школи-комплексу I–III ступенів на 2007–2011 роки). *Гірська школа Українських Карпат*. 2009. № 4–5. С. 64–66.

16. Лосюк П. Гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчально-виховного процесу. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки: матеріали Всеукраїнської науково.-практичної інтер.-конф., 20 жовтня – 20 листопада 2015 р. / упоряд.: Л. Шелемей, Л. Келембет, О. Фляк, О. Риндич*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. С. 50–147. URL:

www.ipro.if.ua/predmety/vrobota/media/files/Матеріали%20Інтернет-конференції%20ІФОППО.pdf (дата звернення: 27.12.2025).

17. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі : монографія. Косів : Писаний камінь, 2001. 166 с.

18. Лосюк П. Концепція гуцульської школи в контексті державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). *Гуцульська школа*. 1995. №2. С. 9–10.

19. Лосюк П. Концепція гуцульської школи як регіональної української національної школи *Гуцульська школа*. 1994. № 1. С. 5–6.

20. Лосюк П. Корекція навчальних програм і розробка тематичного планування з гуцульщинознавства. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 53–54.

21. Лосюк П. Орієнтовний курс «Гуцульщинознавство» для випускних 9–11 класів загальноосвітніх шкіл. *Вчені-горяни – гірській школі*. Косів : Писаний Камінь, 2018. С. 194–196.

22. Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с.

23. Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент як засіб формування ідентичності українця, громадянина-патріота України (на прикладі вивчення гуцульщинознавства). *Вчені-горяни – гірській школі*. Косів : Писаний Камінь, 2018. С. 132–137.

III. Опубліковані документи і матеріали.

24. Подорожі в Українські Карпати : Збірник / Упоряд. і вступна стаття М.А. Вальо; худож. В.В. Ковальчук. Львів : Каменяр, 1993. 279 с.

25. Франко І. О гарний ти краю! : твори про Гуцульщину і гуцулів / упоряд., передмова і приміт. І. Пелипейка. Косів : Писаний камінь, 2006. 460 с.

IV. Джерела особового походження: епістолярна спадщина, мемуарна література.

26. Коцюбинський М. Твори. В 7-ми томах. Т. 7. Листи / Ред. тому Ф.П. Погребенник; упоряд. та приміт. Т.Г. Третьяченко. Київ : Наукова думка, 1975. 414 с.

27. Хоткевич Г. Гуцульські картини Ф. Павтша. *Твори в двох томах*. Т. 2 / Упоряд. підгот. текстів та приміт. Ф. Погребенника. Київ : Видавництво «Дніпро», 1966. С. 498–500.

28. Хоткевич Г. Спогади з театральної діяльності. *Твори в двох томах*. Т. 2 / Упоряд. підгот. текстів та приміт. канд. філолог. наук Ф. Погребенника. Київ : Видавництво «Дніпро», 1966. С. 501–578.

29. Черемшина Марко. Твори. В 2-х томах. Т. 2 / Ред. тому Ф.П. Погребенник. Київ : Наукова думка, 1974. 298 с.

V. Періодична преса про Яворівський ліцей.

30. Гуцульська школа майбутнього / Інтерв'ю провела Л. Безпалова. *Інтернет-ресурс газети «Гуцульський край»*. 2012. 12 жовтня. URL: <https://gk.kosiv.org.ua/2012/10/12/6952/> (дата звернення: 23.03.2026).

31. Майбутні вчителі відвідали Яворів. *Інтернет-ресурс газети «Гуцульський край» за 24.11.2023 № 47*. 2023. 26 листопада. URL: <https://gk.kosiv.org.ua/2023/11/26/9658/> (дата звернення: 23.03.2026).

32. Паска Т. Освітнянський корифей Гуцульщини. До 85-річчя від дня народження науковця, педагога, громадського діяча Петра Лосюка. *Інтернет-ресурс газети «Галичина»*. 2021. 29 березня. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/osvityanskiy-korifey-gutsulshhini-do-85-richchya-vid-dnya-narodzhennya-naukovtsya-pedagoga-gromadskogo-diyacha-petra-losyuka/> (дата звернення: 23.03.2026).

VI. Монографії та статті.

33. Арсенич П. «Просвіта» на Гуцульщині. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. Вип. 19. С. 310–312.

34. Березюк О.С., Стинська В.В. Особливості формування сучасного етнокультурного освітнього середовища (на прикладі Поліського та Гуцульського етнографічного регіонів). *Перспективи та інновації науки*. 2022. №12 (17). С. 33–45. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/37121/1/2889-Текст%20статті-2907-1-10-20221119%20%281%29.pdf> (дата звернення: 27.03.2026).

35. Галичук Є. Робота з обдарованими учнями. *Гуцульська школа*. Яворів, 1996. №1. С. 28–30.

36. Грабовецький В.В. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст. / відп. ред. Я.Д. Ісаєвич. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1966. 252 с.

37. Грабовецький В.В. Гуцульщина XIII – XIX століть : історичний нарис. Львів : Вища школа. Видавництво при Львівському держ. ун-ті, 1982. 151 с.

38. Грінченко В. Використання методу проектів із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій у шкільному курсі історії. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Кіровоград, 2015. Вип. 22. С. 118–124.

39. Губарева С.С. Використання проектної технології при викладанні історії : доповідь. Харків, 2013. 62 с.

40. Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження / П.І. Арсенич, М.І. Базак, З.Є. Болтарович [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1987. 472 с.

41. Джус О. Освітянський корифей з Гуцульщини. *Освіта і суспільство*. 2020. № 2–3. URL : https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/1998/ (дата звернення: 23.11.2025).

42. Долід В., Долганов П. Проектне навчання в історичній освіті : методичні рекомендації. Рівне : РОІППО, 2023. 83 с.

43. Домашевський М. Історія Гуцульщини. Т. I / 2-ге доповнене видання. Чикаго – Львів : Гуцульський дослідний інститут в Чикаго, США;

Конференція Гуцульських Товариств Америки і Канади в Чикаго, 1995. 501 с.

44. Домашевський М. Історія Гуцульщини. Т. II. Чикаго : Гуцульський дослідний інститут в Чикаго, США; Конференція Гуцульських Товариств Америки і Канади в Чикаго, 1985. 507 с.

45. Ємець Н. Гуцульщинознавство у позашкільлі. *Освітянський вісник. Інформаційно-методичний бюлетень РМК та відділу освіти Косівської РДА і Гуцульської освітянської ради*. Косів, 2011. Ч. 9 (169). С. 11.

46. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія / За наук. ред. д. пед. н., проф. Л.З. Ребухи. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с.

47. Лаппо В. Етнопедагогіка: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 420 с.

48. Лосюк В., Червінська І. З нагоди 90-річчя народного вчителя України, почесного професора Прикарпатського національного університету, члена-кореспондента НАПН України – Петра Лосюка. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/3862/> (дата звернення: 31.03.2026).

49. Михайлюк В. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Gdańsk: International Science Group, 2022. Vol. 1. No. 3. P. 120–130.

50. Мірошник С.І. Теоретичні основи навчальної проектної діяльності учнів. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2383 (дата звернення: 27.12.2025).

51. Мостова Т. Яворівська висота. *Народний учитель України Петро Лосюк : статті, дослідження, документи*. Снятин : ПрутПринт, 2011. С. 24–28.

52. Народний учитель України Петро Лосюк / За ред. А. Григорук. Снятин : ПрутПринт, 2011. 152 с.

53. Палійчук М. Краєзнавча робота як один із засобів виховання національної свідомості. *Гуцульська школа*. Яворів, 1996. №1. С. 23–25.
54. Паска Т.В. Місце і роль гуцульщинознавства в сучасній українській національній школі (персоналістичний контекст). *Обрії*. Івано-Франківськ, 2018. № 1 (46). С. 122–126.
55. Паска Т.В., Паска Б.В. Сучасні дослідження з історії освітянського руху на Гуцульщині. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2024. № 4. С. 68–72.
56. Пометун О., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
57. Про підсумки методичної роботи у 2013–2014 н. р. та її організацію у 2014–2015 н. р. *Освітянський вісник. Інформаційно-методичний бюлетень РМК та відділу освіти Косівської РДА і Гуцульської освітянської ради*. Косів, 2014. № 6–7. С. 4–9.
58. Райківський І. Гуцульщина – місце відпочинку й творчості видатних українських діячів з підросійської України на початку ХХ ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2015. Вип. 7 (308). С. 26–32.
59. Салій О. «Сей край невичерпаної краси»: гуцульський текст в українській художній прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Київ : Наукова думка, 2018. 324 с.
60. Сіреджук П.С. Космач в історії Гуцульщини та України. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. Івано-Франківськ : Плай, 2012. Вип. 4. С. 21–47.
61. Скульський Р. Концепція української школи Прикарпаття. *Радянська освіта*. Київ, 1990. № 92. С. 2–3.
62. Скульський Р. Місце та педагогічне призначення українознавства, народознавства, гуцульщинознавства у навчально-виховному процесі школи. *Гуцульська школа*. Яворів, 1997. № 1. С. 51–53.
63. Скульський Р., Косик І., Іваночко А. Концепція трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл Прикарпаття. *Поліття*. Івано-Франківськ, 1993. № 33. С. 3.

64. Скульський Р., Стельмахович М. Концепція українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття. *Зміст та особливості національного виховання у сучасному освітньому закладі : науково-методичний збірник* / Упор. Л. Келембет та ін. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. С. 302–314.

65. Слушний О. Інноваційні освітні технології в діяльності вчителя ХХІ століття. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2021. № 2 (106). С. 150–159.

66. Старожитності Косівщини : історичні нариси / М. Бандрівський, Л. Мацкевий, О. Мацюк, П. Сіреджук. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 132 с.

67. Черкач Н., Черкач В. Подвижник гуцульської школи. Вижниця : Черемош, 2013. 60 с.

68. Школа здібностей. З досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2004. 200 с.

69. Шухевич В. Гуцульщина : в 5 частинах / передм. А. А. Карпенко ; післям. М. С. Глушко ; упоряд. О. О. Савчук. (Репринтне видання 1899–1908 рр.). Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. 1218 +[10] с.

70. Юрчишин Г.М., Вах І.С. До 100-річчя Монастирської церкви Різдва Івана Хрестителя. Сторінки історії церкви Гуцульщини. Чернівці : Колір-Друк, 2012. 136 с.

71. Яворівський ліцей імені Петра Лосюка. Музеї. URL: http://yavorivska-zosh.if.sch.in.ua/zhittya_shkoli/muzej/ (дата звернення: 26.05.2026).

72. Яворівський ліцей імені Петра Лосюка. Незабутня, яскрава та сповнена щирих емоцій екскурсія учнів 5 класу до мальовничої Коломиї... URL:

https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1494523522686181&id=100063

856431549&mibextid=wwXIfr&rdid=4LIzBaSM5R3yutKH# (дата звернення: 26.05.2026).

VII. Підручники і посібники.

73. Власов В., Кульчицький С. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2018. 256 с.

74. Власов В., Кульчицький С., Панарін О. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2024. 320 с.

75. Власов В., Панарін О., Топольницька Ю. Історія України : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. Київ : Літера ЛТД, 2022. 257 с.

76. Грабовецький В.В. Історія Гуцульщини : навчальний посібник. Косів: Писаний Камінь, 2013. 244 с.

77. Королько А. Методичні рекомендації для семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Основи шкільного краєзнавства» (для студентів IV курсу спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)»). Івано-Франківськ, 2019. 79 с.

78. Люблю тебе, Гуцульщино! Навчально-методичний посібник / За ред. П.В. Лосюка, А.Г. Григорука. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с.

79. Панорама результативних уроків. Методичний збірник / за ред. П. Лосюка. Яворів, 2013. 40 с.

80. Плай. Книга для читання про Гуцульщину : навчальний посібник / упоряд., авт. прим., довідок, словника Ігор Пелипейко. Яворів : Редакція журналу «Гуцульська школа», 1996. 416 с.

81. Ростимо юних патріотами України : навчально-методичний збірник / упор. П. Лосюк, А. Григорука. Косів : Писаний Камінь, 2015. 238 с.

VIII. Дисертації та автореферати дисертацій, магістерські роботи

82. Паска Т.В. Розвиток гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання дітей та молоді (кінець XX – початок XXI ст.): Дис. ... на

здоб. наук. ступ. доктора філософії: спец. 011 – освітні, педагогічні науки. Івано-Франківськ, 2022. 613 с.

83. Филипчук Л.Ю. Гуцульщинознавство в системі шкільної історичної освіти. Дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти: напрям підготовки (спеціальності) 014 «Середня освіта (Історія)». Івано-Франківськ, 2023. 188 с.

Додатки

Додаток А.

**Автор роботи із директоркою Яворівського ліцею Лосюк Вікторією
Петрівною (верхнє фото) та вчителькою географії, біології
та українознавства Грималюк Оксаною Мирославівною (нижнє фото)**

Джерело: особистий архів автора.

Додаток Б.

**Указ Президента України «Про збереження та популяризацію
гуцульської культури» (2009 р.)**

**У К А З
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про збереження та популяризацію гуцульської культури**

З метою збереження і популяризації самобутніх культурно-історичних традицій, духовної та матеріальної гуцульської культури **п о с т а н о в л я ю**:

1. Кабінету Міністрів України:

1) розробити з урахуванням пропозицій Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької обласних державних адміністрацій і затвердити в тримісячний строк план заходів із збереження духовної та матеріальної гуцульської культури, передбачивши, зокрема:

дальший розвиток позашкільної освіти за художньо-естетичними напрямками, створення шкіл мистецтв для вивчення молодим поколінням досвіду майстрів народного гуцульського мистецтва;

розширення мережі музеїв народного мистецтва й побуту Гуцульщини, в тому числі музеїв-садиб;

упорядкування територій об'єктів природно-заповідного фонду та проведення ремонтно-реставраційних робіт пам'яток культурної спадщини Гуцульщини;

організацію роботи з підготовки та видання каталогів, буклетів, наукових праць з питань духовної і матеріальної гуцульської культури;

створення і трансляцію теле-, відео- та аудіовізуальної продукції про традиції та народні художні промисли Гуцульщини;

2) забезпечити фінансування в установленому порядку зазначеного плану заходів.

2. Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій обласним державним адміністраціям разом із Міністерством культури і туризму України:

організувати в музеях та бібліотеках тематичні виставки, присвячені традиціям і народним художнім промислам Гуцульщини;

забезпечити проведення етнографічних експедицій та впорядкувати туристичні маршрути, пов'язані з популяризацією культурно-історичних традицій Гуцульщини;

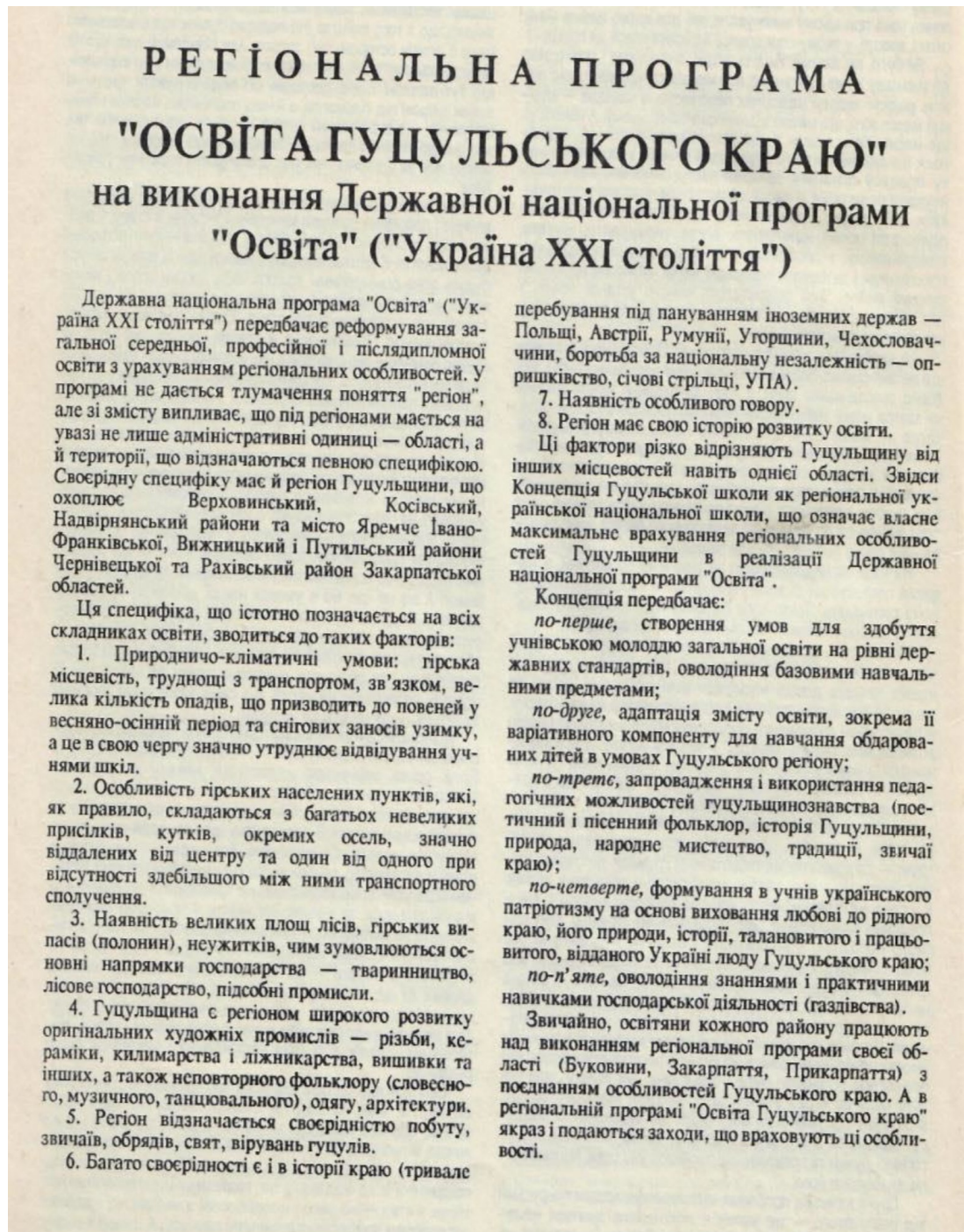
забезпечити проведення щорічного ярмарку традиційного народного гуцульського мистецтва.

Президент України
м. Київ, 2 вересня 2009 року
N 703/2009

В.ЮЩЕНКО

Джерело: Про збереження та популяризацію гуцульської культури:
Указ Президента України від 02.09.2009 р. № 703/2009. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703/2009#Text> (дата звернення:
09.04.2025).

**Регіональна програма «Освіта гуцульського краю» на виконання
Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»).**

ЗМІСТ ОСВІТИ

Для зручності в тексті використовуються скорочення: Гуцульська освітянська рада — ГОР, Прикарпатський державний університет ім. В. Стефаника — ПДУ, Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича — ЧДУ, Ужгородський державний університет — УДУ, обласні інститути удосконалення учителів (інститут післядипломної освіти) — ІУВ (ІПО).

1. Розробити орієнтовні регіональні навчальні плани для всіх рівнів загальної освіти на основі типових навчальних планів на варіативній основі.

Обласні управління освіти, ІУВ (ІПО),
1994—1996 роки.

2. Розробити і запровадити програму гуцульщинознавства для I—II класів як регіонального компоненту змісту освіти, узгодивши її з програмою українознавства.

Івано-Франківський ІПО, ГОР, відділи освіти, керівники шкіл, 1994—1995 роки.

3. Розробити програму спецкурсу "Гуцульщинознавство" для університетів, педагогічних училищ, гімназій, ліцеїв трьох областей та ввести його з 1995—1996 навчального року.

ПДУ, 1994—1995 роки.

4. З метою науково-методичного забезпечення програми гуцульщинознавства:

4.1. продовжувати видання регіонального науково-педагогічного журналу "Гуцульська школа".

ГОР, П. В. Лосюк, завідувачі районними відділами освіти.

4.2. підготувати для шкіл регіону допоміжні навчальні і навчально-методичні посібники:

Гуцульська читанка "Плай", ГОР, І. А. Пелипейко, 1995 р.

Хрестоматія гуцульського фольклору "Флояра", ГОР, І. А. Пелипейко, 1996 р.

Словник гуцульських говірок, інститут українознавства НАН України, ГОР, Я. В. Закревська, 1995 р.

Мала історія Гуцульщини, Івано-Франківське обласне управління освіти, ПДУ, ГОР, В. В. Грабовецький, 1996 р.

Природа і господарство Гуцульщини, Чернівецьке управління освіти, ЧДУ, ГОР, В. В. Гуменюк, 1996 р.

Гуцульські художні ремесла в школі, Івано-Франківське обласне управління освіти, ГОР, П. В. Лосюк, 1996 р.

4.3. виготовляти дидактичні матеріали, унаочнення, видавати друковану методичну продукцію в кожному районі.

Відділи освіти, керівники шкіл, 1994—1999 роки.

5. Розробити програму педагогічної освіти батьків, видати посібник з родинної педагогіки.

ГОР, М. Г. Стельмахович, 1994—1999 роки.

СТРУКТУРА СИСТЕМИ ОСВІТИ

1. Провести реорганізацію мережі навчально-виховних закладів з дотриманням таких умов:

максимальне наближення шкіл I ступеня до місця проживання дітей;

приведення мережі загальноосвітніх шкіл III ступеня у відповідність з можливостями повноцінного здійснення навчально-виховного процесу;

запровадження поглибленого вивчення окремих предметів, створення профільних класів і груп, різних гуртків, виходячи з потреб обдарованих дітей, особливо у віддалених гірських школах;

відкриття гімназій, ліцеїв і ліцейних класів, виходячи з умов кожного району, створення очно-заочних шкіл для підготовки випускників віддалених гірських шкіл до вступу у вузи;

впровадження комп'ютерної підтримки вивчення навчальних предметів;

перепрофілювання діючих профтехучилищ з

метою забезпечення потреб регіонального народного господарства в кваліфікованій робочій силі.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, керівники шкіл, 1995—2000 роки.

2. Впорядкувати існуючу мережу позашкільних навчально-виховних закладів так, щоб охопити талановиту сільську молодь заняттями відповідно до її інтересів.

Районні відділи освіти, керівники шкіл,
1995—1998 роки.

3. Переглянути мережу дошкільних закладів відповідно до реальних потреб населення. Розвивати школи-садки на базі шкіл I та II ступеня, а на віддалених присілках, у міру потреби, сімейні садки.

Районні відділи освіти, 1995—1996 роки.

4. Увести до програм післядипломної освіти матеріал з гуцульщинознавства.

ІУВ (ІПО), 1995 рік.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

1. Вивчити і при можливості вирішити питання про створення в гірських районах не менше як по одній школі оздоровчого типу для дітей з послабленим здоров'ям із терміном перебування в ній протягом 1—2 навчальних чвертей або протягом навчального року.

Обласні управління освіти, обласні управління охорони здоров'я, 1995 рік.

2. Запровадити досвід Чернівецького обласного управління освіти, ввівши посаду медсестри в загальноосвітніх школах I—II і I—III ступенів незалежно від контингенту дітей.

Закарпатське і Івано-Франківське обласні управління освіти, 1995 рік.

3. Забезпечувати вчителів сільських шкіл паливом лише натурою, збільшивши норми до 5 куб. м дров і 1 т вугілля, як це зроблено в Путильському районі.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, 1995 рік.

5. У випадку неможливості забезпечення сільських учителів квартирою в селі, де вони працюють, оплачувати не менше 50% проїзду від місця проживання до місця праці.

Районні відділи освіти, 1995 рік.

6. Забезпечувати всіх учнів початкових класів безплатними сніданками.

Районні відділи освіти, керівники шкіл, 1994 рік і наступні роки.

7. Розробити в кожному районі перспективний план будівництва квартир для вчителів до 2005 року за кошти з різних джерел та сприяння індивідуальному будівництву вчителів.

Районні відділи освіти, керівники шкіл, 1995 рік.

8. Надати дітям сільських учителів переваги при вступі до вищих педагогічних закладів шляхом цільового прийому.

Обласні управління освіти, 1995 рік і наступні роки.

9. Зважаючи на труднощі побутових умов, незадовільне торговельне обслуговування в гірських селах, забезпечувати вчителів пшеничним і кукурудзяним борошном та деякими продуктами.

Районні відділи освіти, 1995 рік і наступні роки.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

1. З метою науково-методичного забезпечення реалізації концепції "Гуцульська школа" підтримати діяльність науково-дослідної лабораторії ГОР "Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство".

ІУВ (ІПО), районні відділи освіти, ГОР.

2. Визначити для лабораторії таку загальну проблему і тему дослідження: "Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчання і виховання". Під керівництвом Академії педагогічних наук України здійснювати наукові дослідження з проблем:

організаційно-педагогічні основи побудови гуцульської школи як регіонального українського навчально-виховного закладу;

гуцульщинознавство і проблеми національного виховання дітей та молоді;

етнопедagogічні основи гуцульського родинознавства.

Академік АПН України М. Г. Стельмахович, член-кореспондент АПН України П. В. Лосюк, заслужений працівник народної освіти України І. А. Пелипейко, педагоги-дослідники кожного району, 1994 рік і наступні роки.

3. Увести до планів науково-дослідної роботи проблеми, пов'язані з освітою, а також з історією, природою, економікою, мистецтвом, фольклором і етнографією Гуцульського регіону.

ІДУ, ЧДУ, УДУ, ІУВ (ІПО), 1995 р. і наступні роки.

4. Виділяти в аспірантурі університетів місця для підготовки науковців з проблем регіональної освіти на Гуцульщині і гуцульщинознавства.

ІДУ, ЧДУ, УДУ, 1995 р. і наступні роки.

5. Визначити Косівський районний відділ освіти базовим у створенні інформаційної системи освіти Гуцульського регіону (відомості про мережу закладів освіти, особливості навчальних планів і програм, шкільний компонент, дослідницька праця педагогів, друковані видання тощо). Організувати тут кабінет науково-педагогічної інформації і видавничу базу.

ГОР, В. Ю. Куришук, І. А. Пелипейко, 1995 рік.

6. Створити в кожному районі навчально-експериментальний майданчик з метою дослідження педагогічних можливостей гуцульщинознавства та умов його ефективного використання в навчально-виховному процесі різних типів шкіл та позашкільних закладів.

Районні відділи освіти, 1995—1996 роки.

7. Скорднувати науково-дослідну роботу лабораторії ГОР "Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство", Науково-методичного центру "Українська етнопедagogіка і родознавство" АПН України і Прикарпатського університету ім. В. Стефаника та філії Інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка у Верховині.

П. В. Лосюк, Р. П. Скульський, П. В. Шкрібляк, 1995 рік.

8. З метою підвищення науково-теоретичного рівня і професійної кваліфікації педагогічних працівників з питань гуцульщинознавства, комп'ютеризації навчально-виховного процесу, національного виховання, методики використання гуцульської етнопедagogіки, родинного виховання та інших питань проводити семінари, конференції, короткотермінові курси в тих районах регіону, де для цього є необхідні умови (висококваліфіковані кадри, передовий досвід і ін.).

ІУВ (ІПО), районні відділи освіти, ГОР, 1995 р. і наступні роки.

9. Рекомендувати відділам освіти і школам орієнтовно таке проблемне питання: "Організаційно-педагогічні основи побудови Гуцульської школи як регіональної української школи".

Вважати доцільними такі шляхи його реалізації: розробка шкільного компоненту стосовно умов школи;

визначення змісту навчальних предметів, курсів за вибором для профільних класів або груп, індивідуальних занять з врахуванням інтересів учнів;

створення навчальних програм, методичного і дидактичного забезпечення навчального процесу необхідними матеріалами і унаочненням, враховуючи програму гуцульщинознавства.

ФІНАНСОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ

1. Підняти клопотання перед Міністерством освіти України про внесення змін до типових проєктів навчально-виховних закладів з метою пристосування їх до гірських умов (збільшена площа рекреації, пристосування для сушіння одягу, взуття, наявність радіозв'язку, квартири для вчителів, кімнат для проживання учнів на час снігових заносів та інших несприятливих кліматичних умов).

Обласні управління освіти, 1995 рік.

2. Не допустити фінансування малокомплектних сільських шкіл з розрахунку на одного учня, що привело б до закриття багатьох із них.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, 1995 р. і наступні роки.

3. Створити фонд підтримки розбудови Гуцульської школи як регіональної української національної школи за рахунок бюджетних коштів обласних управлінь освіти і районних відділів освіти, а також коштів спонсорів. Кошти переказувати на розрахунковий рахунок № 363306 в Косівському відділенні АК АПБ "Україна" Івано-Франківської області, МФО 336097, "Гуцульська школа" і використовувати тільки за рішенням Гуцульської освітянської ради.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, ГОР, 1995 р. і наступні роки.

МІЖНАРОДНІ ТА МІЖРЕГІОНАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ

1. Школам регіону проводити обмін учнями і вчителями на взаємній основі зі школами інших регіонів України та інших країн.

Районні відділи освіти, керівники шкіл, 1995 р. і наступні роки.

2. Створити в регіоні Гуцульщини освітньо-туристський дитячий центр для школярів-українців країн близького зарубіжжя та західної діаспори.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, ГОР, 1995—1996 роки.

3. Вивчити питання про можливість направити на стажування учителів-дослідників Гуцульщини в Румунію, Польщу, Словаччину, Чехію, Австрію для досконалого вивчення мов цих країн і опрацювання архівних матеріалів, що стосуються Гуцульщини.

Обласні управління освіти, 1995—1996 роки.

4. Підтримувати зв'язки з Гуцульськими Товариствами західної діаспори, зокрема з редакціями журналів "Гуцульщина" (Торонто), "Гуцулія" (Чи-

каго) і Гуцульським дослідним інститутом в Чикаго.

ГОР, редакція журналу "Гуцульська школа", 1994 р. і наступні роки.

5. Продовжити співпрацю з Міжнародним фондом "Відродження", який прийняв проєкт ГОР "Гуцульська школа".

ГОР, 1995 р. і наступні роки.

Проєкт програми підготував Ігор Пелипейко, заслужений працівник народної освіти України.

Регіональна програма "Освіта Гуцульського краю" прийнята на засіданні ГОР з участю начальників обласних управлінь освіти виконкомів Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької обласних Рад і ректорів Прикарпатського, Чернівецького і Ужгородського державних університетів 25 листопада 1994 р. в м. Яремче.

Голова Гуцульської освітянської ради
член-кореспондент АПН України, кандидат педагогічних наук, заслужений учитель України

П. ЛОСЮК

Джерело: Регіональна програма «Освіта Гуцульського краю». *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 4–7.

Програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх навчальних закладів (5–11 класи).

Автори Пелипейко І.А.,
Ткачук О.М.

Пояснювальна записка.

Гуцульщина – один із етнографічних регіонів України, який має багатовікову історію, яку досліджували всесвітньовідомі вчені. Після здобуття Україною незалежності виникла нагальна потреба вивчати рідний край, його славу давнину, традиції, звичаї, обряди, культуру та мистецтво в освітніх закладах усіх рівнів, починаючи із загальноосвітньої школи.

Дидактичний принцип зв'язку викладання з життям вимагає комплексного ознайомлення школярів зі своїм краєм. І в цьому допоможуть численні наукові та науково-популярні праці про наш край, які у своїй сукупності й становлять гуцульщинознавство як галузь науки.

Термін «гуцульщинознавство» означає сукупність знань про Гуцульщину. Гуцульщинознавство – один із розділів українознавства та народознавства, хоча сам термін виник близько 20-ти років тому. Саме гуцульщинознавство має понад двовікову історію, починаючи від науково-дослідницьких подорожей професора Львівського університету Бальтазара Гаке, які він здійснив у 1787, 1792 та 1794 роках і описав у чотиритомній праці, виданій німецькою мовою в Нюрнбергу в 1790-1794 роках. У ХІХ столітті найбільший внесок у вивчення Гуцульщини зробили Яків Головацький, Софрон Витвицький та Володимир Шухевич. Останній – автор п'ятитомника «Гуцульщина» (1899–1908).

На зламі двох минулих століть глибоку увагу до історії, фольклору, етнографії Гуцульщини виявляли Іван Франко, Володимир Гнатюк, Гнат Хоткевич, Федір Вовк, Антін Онищук, Юліян Целевич. Видатний географ Володимир Кубійович займався проблемами цього краю в роки між двома світовими війнами та в 50-ті роки ХХ століття. Підсумком усебічного вивчення Гуцульщини у радянський період стала велика колективна монографія вчених академічних інституцій Києва, Львова та Івано-Франківська «Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження» (1987). Незважаючи на обов'язкову для того часу заідеологізованість, монографія не втратила наукової вартісності. За останні роки з'явилися також наукові дослідження В. Грабовецького, М. Мандибури, П. Арсенича, П. Сіреджука та інших. Комплексний характер має праця Івана Сеньківа «Гуцульська спадщина» (1995). Як і п'ятитомник «Історія Гуцульщини» Миколи Домашевського, вона створена в еміграції. Багато зробили для вивчення Гуцульщини поляки Вінценти Поль, Володимир Дідушицький, Оскар Кольберг, Ян Фальковський, Станіслав Вінценз, Ян Хороши. Важливе значення мають наукові праці про наш край австрійського вченого Раймунда Кайндля, чеського дослідника Франтішека Ржегоржа, швейцарця Ганса Цбіндена, подорожні записи шотландки Мені Мюріел Дові та інші.

Цей далекий від вичерпності перелік свідчить, що в різних галузях науки – географії, геології, біології, історії, етнографії, мистецтвознавстві та інших – нагромаджено великий обсяг фактів та їх узагальнень, що стосуються однієї з найоригінальніших в усіх відношеннях місцевостей України – Гуцульщини.

У нових суспільно-політичних обставинах, у ході розбудови України як незалежної держави вивчення історії, господарства та культури Гуцульщини стає важливим фактором національно-патріотичного виховання, формування рис громадян України в підростаючого покоління.

Однак у загальноосвітній школі наукові праці безпосередньо не вивчаються. До обсягу знань, які повинні засвоїти учні, вводяться лише ті факти, узагальнення та висновки, що входять до обсягу середньої освіти і відповідають віковим особливостям учнів. Тому термін «гуцульщинознавство» має й друге значення: шкільний навчальний предмет, побудований згідно з вимогами дидактики на основі наукової дисципліни однойменної назви.

Мета. Розширити знання учнів про рідний край. його героїчну історію, славу давнину, традиції, звичаї, обряди, культуру та мистецтво Гуцульщини.

Завдання. У нових суспільно-політичних обставинах, у ході розбудови України як незалежної держави вивчення історії, господарства та культури Гуцульщини стає важливим фактором національно-патріотичного виховання, формування рис громадян України в підростаючого покоління.

Особливості організації навчання.

Способи реалізації предмета гуцульщинознавства можуть бути різними:

- Викладання як окремого курсу на спеціальних уроках за рахунок шкільного компоненту.
- Викладання як факультативу.
- Введення, вклинення тем з гуцульщинознавства до відповідних розділів інших предметів (географії, біології, історії, народознавства тощо) як додаткового краєзнавчого матеріалу.
- Позаурочні (гурткові) заняття.

Реалізація змісту навчального матеріалу програми.

Програма курсу гуцульщинознавства призначена для старших класів середньої школи, для середніх спеціальних навчальних закладів, а також може бути використана у вищих навчальних закладах, які готують кадри для гуцульського регіону. Найбільш адекватними методами вивчення гуцульщинознавства є поєднання теоретичних та практичних занять. За завданням учителя учні ведуть спостереження, проводять експедиції, походи, екскурсії, анкетування, зустрічаються з компетентними людьми – носіями фольклору, бувалими людьми, здійснюють пошук, облік і опис певних об'єктів, пам'яток природи, історії та культури, оформляють рукописні альбоми, збірники, журнали, бюлетені, готують доповіді, реферати, масові заходи тощо.

Важлива роль відводиться опрацюванню літератури. Вона вказується до тем програми. Потрібні йому матеріали вчитель завжди знайде, звертаючись до періодичних видань «Зелені Карпати», «Гуцульська школа», «Гуцульщина», «Писанка», «Освітнянський вісник», довідників і посібників, виданих у регіоні. Та найціннішим посібником і для вчителя, і для учнів є все, що їх оточує, – від природного довкілля до духовної атмосфери Гуцульщини. Хоч-не-хоч – учитель зобов'язаний проводити пошуково-дослідницьку, збирацьку роботу.

Поняття про етнографічну територію Гуцульщини Україна – соборна держава, що складається з етнічних (історико-географічних) та етнографічних земель (країв, територій). Етнічні землі: Запоріжжя, Слобідська Україна, Галичина, Поділля, Буковина, Волинь та інші. Етнографічні землі (території, краї): Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина. Різниця між етнічними (історико-географічними) та етнографічними землями (краями, територіями): перші були в певні періоди історії або й тепер є адміністративними чи навіть державними утвореннями, другі відрізняються лише етнографічними особливостями населення. Пов'язаність етнографічної території з природно-географічними умовами. Негативні, нівелюючі впливи на етнографічні

території в останнє століття, зокрема внаслідок політики тоталітарного режиму (боротьба проти «місцевого патріотизму», переслідування народних традицій, звичаїв, обрядів, масові переселення тощо). Межі Гуцульщини, їх нечіткість, наявність перехідної смуги.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень розуміє і пояснює сутність понять «соборна держава», «етнічні землі»	Учень аргументує думку про соборність Української держави; висловлює власні судження про переслідування народних традицій, звичаїв, обрядів, масові переселення тощо

2. Географічні та природні умови Гуцульщини.

Стислі відомості з геологічної історії краю. Корисні копалини. Головні гірські хребти. Ріки та озера. Багатство тваринного і рослинного світу. Тварини і рослини, що підлягають охороні. Заповідні території та об'єкти. Погіршення екологічного стану довкілля. Рекреаційний потенціал Гуцульщини.

Практичні роботи: опис урочищ, гір, водотоків своєї місцевості, виявлення та охорона пам'яток природи, участь в різноманітних природоохоронних заходах, екскурсії та походи по Гуцульщині. Збирання матеріалів про природу свого краю, а також експонатів для природничого музею (куточка).

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає відомості з геологічної історії краю, заповідні території та об'єкти.	Учень описує свою місцевість, охороняє пам'ятники природи, збирає експонати для шкільного музею

3. Головні події в історії Гуцульщини.

Наш край в доісторичні часи. Людські поселення епохи кам'яного віку (Космач, Шешори). Період Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Буковинська, Галицька та Закарпатська Гуцульщина під іноземним пануванням. Опришківський рух. О.Довбуш. Повстання під проводом Лук'яна Кобилиці.

Участь гуцулів у національно-визвольному русі в ХХ столітті. Гуцули в УСС та УГА. Гуцульський курінь під командуванням Гриця Голинського, Гуцульська Республіка на Рахівщині (1918–1919). Гуцульське повстання 1920 р. в Головах. Карпатська Україна (1938–1939). Гуцульщина під фашистським та комуністичним режимами. Збройний опір УПА. Возз'єднання більшості заселених гуцулами територій в Українській державі. Підсумки референдуму 1 грудня 1991 року. Запис спогадів, переказів та співанок історичного змісту. Виявлення, опис і охорона пам'яток історії (могили, пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні таблиці, місця визначних подій). Збір друкованих матеріалів з історії свого краю та експонатів до шкільного музею. Відвідання музею О. Довбуша в Івано-Франківську.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає наш край в доісторичні часи, людські поселення епохи кам'яного віку, володіє фактами про участь гуцулів у	Учень записує спогади, перекази та співанки історичного змісту, збирає матеріалів з історії свого краю та

національно-визвольному русі в ХХ столітті, в УСС та УГА, про збройний опір УПА	експонати для шкільного музею
---	-------------------------------

4. Населення Гуцульщини.

Історія заселення краю. Хронологія виникнення населених пунктів. Національний склад населення в минулому і тепер. Антропологічний тип гуцулів як частини українського етносу. Походження назви «гуцул». Найбільші населені пункти краю.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
<i>Учень</i> знає історію заселення краю, виникнення населених пунктів, найбільші населені пункти краю.	<i>Учень</i> записує спогади, перекази про рідний край, збирає матеріали про назви присілків та місцевостей; оформляє топоніміку села, міста

5. Гуцульський говір.

Літературна мова і територіальні діалекти та говори (говірки). Фонетичні, лексичні та граматичні особливості гуцульського говору. Використання його в художній літературі (Марко Черемшина, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, Д. Харов'юк, Ю. Федькович, Р. Яримович, М. Влад та ін.). Запис фольклорних творів із збереженням діалектних особливостей.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
<i>Учень</i> знає територіальні діалекти та говори (говірки); володіє фонетичними, лексичними та граматичними особливостями гуцульського говору.	<i>Учень</i> складає словничок говірки свого населеного пункту; записує фольклорні твори із збереженням діалектних особливостей.

6. Сільське господарство на Гуцульщині.

Полювання, рибальство, збиральництво – найдавніші заняття гуцулів. Садівництво, городництво. Тваринництво – основна галузь сільського господарства в минулому і тепер. Сінокоси. Полонинське господарство. Найбільші полонини: Альбін, Братківська, Драгобрат, Кринта, Попада, Редеска, Середня, Шумнеска, Яровиця та ін. Традиційна організація праці, побут полонинників. Звичаї, обряди, фольклор, пов'язані з полонинами. Твори художньої літератури про полонинське життя (М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, В. Гжицький, Р. Яримович).

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
<i>Учень</i> знає про найдавніші заняття гуцулів, найбільші полонини Гуцульщини.	<i>Учень</i> записує фольклорні твори із збереженням діалектних особливостей, пов'язані з полонинськими звичаями та обрядами.

7. Заготівля, сплавляння та переробка лісу.

Лісові багатства Гуцульщини, їх хижацьке винищування в ХІХ—ХХ століттях. Способи заготівлі лісу в горах. Сплавляння лісу гірськими річками. Лісосплавні споруди. Фольклорні твори про лісорубів і плотогонів. Відображення праці лісорубів і плотогонів у літературі та образотворчому мистецтві (І. Франко, Г. Хоткевич, Д. Харов'юк, А.

Крушельницький, Й. Бокшай, Ф. Манайло та ін.). Екскурсія на деревообробне підприємство.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає про лісові багатства Гуцульщини, способи заготівлі лісу в горах; має загальне уявлення про сплавляння лісу гірськими річками та про лісосплавні споруди.	Учень записує фольклорні твори про лісорубів і плотогонів із збереженням діалектних особливостей; висловлює власні враження про відображення праці лісорубів і плотогонів у літературі та образотворчому мистецтві.

8. Гуцульське село.

Архітектура гуцулів.

Особливості гуцульських сіл, зумовлені гірською місцевістю. Оседок, гражда. Гуцульська хата, її інтер'єр. Господарські будівлі. Церковна архітектура на Гуцульщині (церкви, каплиці, дзвіниці, пам'ятні хрести, фігури). Виявлення, опис та збереження пам'яток народної архітектури.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає особливості гуцульських сіл, церковну архітектуру на Гуцульщині; має загальне уявлення про господарські будівлі.	Учень записує історію церков, каплиць, дзвіниць, пам'ятних христів, фігур;

9. Гуцульський побут.

Домашнє господарство. Домашні промисли: бондарство, столярство, кушнірство, ткацтво, ложкарство та ін.

Гуцульський одяг. Гуцульські страви.

Родинні свята і пов'язані з ними звичаї та обряди: родини, хрестини, весілля, похорон. Найбільші релігійні свята: Різдво, Водохреща, Великдень, Юрія, Івана, Петра і Павла, Миколая. Храмові свята.

Дні поминання померлих — задушні суботи: на м'ясиці перед Великим постом, перед Зеленими святами, перед днем Дмитрія, перед Провідною Неділею. Провідна Неділя а також Святий Вечір.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає особливості ведення домашнього господарства; особливості гуцульського одягу та гуцульських страв; родинні, найбільші релігійні та храмові свята і пов'язані з ними звичаї та обряди.	Учень збирає і записує фольклорні твори про родини, хрестини, весілля, похорон, описує звичаї і традиції найбільших релігійних свят із збереженням діалектних особливостей.

10. Торгівля на Гуцульщині.

Основні торговельні шляхи на Гуцульщині в давні часи. Торги і ярмарки. Предмети торгівлі. Значення наявності соляних джерел для розвитку торгівлі (Косів, Кути, Пістинь, Уторопи, Текуча, Делятин та ін.).

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>
--

Учень знає основні торговельні шляхи на Гуцульщині в давні часи, особливості торгів і ярмарок, основні соляні джерела Гуцульщини	Учень розуміє значення соляних джерел в житті і побуті
---	---

11. 3 гуцульської космології та демонології.

Уявлення про створення світу. Персоніфікації сонця, місяця, зірок, явищ природи. Культ сонця, води. Культ громовержця Іллі, Юрія, Миколая. Погляд на вогонь — ватру як божественне явище. "Жива ватра". Щезник, нявки, чугай-стер, упирі, відьми, вовкулаки (вовкуни). "Непрості" — знахарі, примівники, градівники, віщуни, сточники, чинатарі тощо. Рахмани.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень має уявлення про створення світу, аргументує думку про знахарів, примівників, градівників, віщунів, сточників, чинатарів тощо.	Учень розуміє культ громовержців Іллі, Юрія, Миколая; записує традиції, пов'язані з цими релігійними святами

12. Народна магія і медицина гуцулів.

Мольфарі. Знахарі. Лікарські рослини, способи їх застосування. Використання з лікувальною метою людей, тварин і продуктів тваринництва. Мінеральні засоби лікування. Магічні засоби. Зустрічі зі знавцями лікарських рослин, народними цілителями.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
має уявлення про діяльність мольфарів, знахарів; знає знавців лікарських рослин та цілителів свого краю, час заготівлі лікарської сировини.	Учень уміє використовувати найбільш відомі лікарські рослини в лікувальних цілях.

13. Освіта на Гуцульщині.

Гуцульська народна педагогіка, що має багатовікову історію. Перші школи на Гуцульщині (XVIII ст.). Низький рівень освіти за часів Австро-Угорщини та Польщі. Вижницька гімназія — перша українська середня школа на Гуцульщині (1908 р.).

Діяльність українських педагогів Ю. Федьковича, М. Колцуняка, Л. Гарматія, М. Ломацького, М. Ленерт-Домбровської, І. Кузича, І. Боднарчуката інших. Роль "Народної школи" у вихованні підростаючого покоління. Школа як ідеологічний інструмент у часи тоталітаризму.

Національне відродження і школа. Концепція Гуцульської школи. Журнал "Гуцульська школа", газета "Освітнянський вісник", тематичні сторінки в районних газетах. Видання посібників для шкіл Гуцульщини. Зльоти творчої шкільної молоді. Збір матеріалів для написання історії своєї школи. Піклування про вчителів-пенсіонерів. Догляд за могилами померлих педагогів.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>

Учень знає особливості гуцульської народної педагогіки, перші школи та діяльність українських педагогів на Гуцульщині; Знає Концепцію Гуцульської школи та видання науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство».	Учень бере участь у зльотах обдарованої шкільної молоді; збирає матеріали для написання історії своєї школи; піклується про вчителів-пенсіонерів; доглядає за могилами померлих педагогів.
---	---

14. Народне мистецтво гуцулів.

Природні та соціально-економічні чинники, що сприяли розвиткові мистецьких промислів у горян (наявність сировини — дерева, вовни, шкіри, глини; достаток вільного часу; необхідність додаткового заробітку через низьку прибутковість сільського господарства; вроджене замилювання красою).

Декоративне ткацтво, вишивка. Творчість Ганни Герасимович, Ганни Василяшук, Ксені Колотило, Дмитра Пожоджука. Роль спілки "Гуцульське мистецтво" Михайла Куриленка (20—30-х рр.) у розвитку народного мистецтва Гуцульщини.

Гуцульська кераміка. Творчість Олексі Бахматюка, Петра Кошака, Петра Баранюка, Павліни Цвілик. Косівський, Кутський та Пістинський осередки кераміки.

Писанкарство. Космацькі писанки.

Різьблення по дереву. Династії Шкрібляків, Корпанюків. Творчість Марка Мегединюка, Василя Девдюка, Миколи Гrepиняка.

Випалювання по дереву. Іван Грималюк (Річка), Олександр Хованець (Косів).

Мосяжництво. Вироби з сиру. Гуцульські гerdани.

Мистецькі навчальні заклади в Косові та Вижниці, їх роль у підготовці майстрів декоративно-ужиткового мистецтва.

Музеї: Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, філія в Косові. Домашні музеї Василя Корпанюка (Яворів), Миколи Корнелюка, Івана Павлика (Косів), Михайла Юсипчука (Космач), Параски Борук (Рожнів).

Відвідування народних майстрів своєї місцевості, оформлення нарисів, альбомів про їх творчість. Практичне вивчення одного з видів декоративно-ужиткового мистецтва. Екскурсії до музеїв народного мистецтва Гуцульщини.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень знає розвиток мистецьких промислів у горян з дерева, вовни, шкіри, глини; творчість місцевих майстрів	Учень відвідує музеї народного мистецтва Гуцульщини, збирає матеріали для написання історії одного з виду народних промислів; бере участь у зустрічах з народними умільцями.

15. Фольклор Гуцульщини.

Гуцульщина — регіон, де дуже добре зберігся й побутує фольклор — словесний, пісенний, музичний. Найпоширеніший жанр уснопоетичної творчості — коломийки, їх тематичне багатство. Співанки-хроніки як гуцульський епос, їх тематика.

Легенди й перекази про опришків. Музичний та хореографічний фольклор. Музичні інструменти.

Зустрічі з коломийцями, знавцями казок, легенд, переказів. Запис фольклору, складання рукописних збірників. Участь у фольклорних колективах.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає словесний, пісенний, музичний фольклор Гуцульщини; знає музичний та хореографічний фольклор, музичні інструменти.	Учень записує фольклор, складає рукописні збірники коломийок. Бере участь у зустрічах з фольклорними колективами.

16. Гуцульщина і література.

Українські письменники про Гуцульщину. Іван Франко: поезії, оповідання "Як Юра Шикманюк брів Черемош", поема "Терен у нозі", нарис "Гуцульський король". Гнат Хоткевич: повісті "Камінна душа", "Довбуш", оповідання "Гуцульські акварелі", "Гуцульські образки".

Михайло Коцюбинський: повість "Тіні забутих предків". Ольга Кобилянська: новели "Битва", "Природа", повість "У неділю рано зілля копала". Антін Крушельницький: повість "Рубають ліс". Сидір Воробкевич: поезії. Олександр Олесь: цикл поезій "На зелених горах", драматична поема "Ніч на полонині". Улас Самчук: повість "Гори говорять". Богдан-Ігор Антонич: драматична поема "Довбуш". Максим Рильський: поема "Карпатські октави". Володимир Гжицький: роман "Опришки". Роман Федорів: роман "Жбан вина". Борис Загорулько: роман "Чорногора". Степан Пушик: поезії, есеї "Перо золотого птаха", "Карпатське літо", поема "Олекса Довбуш". Василь Гренджа-Донський: поезії. Богдан Лепкий: поезії. Остап Луцький: поезії. Роман Андріяшик: романи "Сторонець", "Додому нема вороття". Богдан Бойко: повість "Останній ватажок", "По голови... По голови...".

Письменники — вихідці з Гуцульщини: Юрій Федькович, Михайло Павлик, Марко Черемшина, Данило Харов'юк, Петро Шекерик-Доників, Василь Костинюк, Юра Шкрумеляк, Марійка Підгірянка, Василь Атаманюк, Дмитро Загул, Микола Марфієвич, Микола Матіїв-Мельник, Микола Божук, Роман Іваничук, Дмитро Павличко, Марія Влад, Марія Матіос, Богдан Радиш, Василь Герасим'юк, Іван Малкович, Тарас Мельничук, Володимир Вознюк, Іван Андрусяк, Микола Яновський, Василь Кухта.

Письменники гуцульської діаспори: Михайло Ломацький, Клавдія Бобикевич-Сора, Іван Боднарчук, Віра Вовк, Марія Остромира, Роман Яримович.

Письменники інших народів, що писали про Гуцульщину: Йосиф Бург, Юзеф Кожен'ювський, Карл Еміль Француз, Мені Мюріел Дові, Станіслав Вінценз, Іван Ольбрахт та ін.

Збирання бібліотеки художніх творів про Гуцульщину. Зустрічі з письменниками. Відвідання музею І. Франка у Криворівні. Влаштування тематичних літературних ранків. Обговорення книжок з гуцульської тематики. Виготовлення карти "Літературна Гуцульщина".

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає творчий доробок українських письменників, письменників — вихідців з Гуцульщини, письменників гуцульської діаспори, письменників інших народів, що писали про Гуцульщину	Учень збирає бібліотеку художніх творів про Гуцульщину, бере участь у зустрічах з письменниками рідного краю; відвідує літературні музеї, тематичні літературні ранки.

17. Гуцульщина в образотворчому мистецтві, музиці, театрі, кіно.

Романтичний характер живописних полотен на гуцульську тему.

Микола Устиянович: "Гуцулка біля джерела", "Гуцул". Видатний внесок Івана Труша в мистецьку гуцуліану: "Трембітарі", "Гагілки", "Дві гуцулки", "Гуцульський хлопчик". Відображення краси Карпат і гуцульського побуту у творах Юліяна Панькевича "Коло Косова", "Камінь Довбуша", ілюстраціях до праці В. Гнатюка "Похоронні голосіння". Пейзажні полотна Олексі Новаківського, портрети Довбуша і Дзвінки. Школа О. Новаківського, її перебування в Космачі, найвидатніші митці, що вийшли з неї: Стефанія Гебус-Баранецька, Святослав Гординський, Едвард Козак, Степан Луцик, Михайло Мороз, Григорій Смольський. Гуцульська тематика в їхній творчості. Портрети гуцулів Ярослава Пстрака.

Живописні та графічні твори Олени Кульчицької: "Ярмарок у Косові", "Діти на леваді", ілюстрації до "Тіней забутих предків", "Камінної душі"; "Трембіта" (В. Кушніра).

Образи верховинської природи та верховинців у творах закарпатців Йосифа Бокшая ("Зустріч на полонині", "Бокораші"), Андрія Коцки ("Гуцулка"), Федора Манайла ("Спуск лісу", "Череда на полонині"), Антона Кашшая ("Зима в Карпатах", "На гірських пасовиськах").

Визначні досягнення графіків Софії Караффи-Корбут, Георгія Якутовича.

Збирацька діяльність Філарета Колесси в галузі гуцульського музичного фольклору. Сюїта для струнного оркестру Миколи Колесси "В горах".

Твори гуцульської тематики: Станіслав Людкевич: "Прикарпатська симфонія" та опера "Довбуш". Михайло Гайворонський: "Гуцульська рапсодія", тріо "Коломийки", рапсодія "Довбуш". Мирослав Скорик: "Гуцульський триптих", "Карпатський концерт". Анатолій Кос-Анатольський: балет "Хустка Довбуша".

Композитори-піснярі, їх найпопулярніші твори на гуцульську тему: Михайло Гринишин ("Вівці мої, вівці", "Гей, Карпати", "Ой зелена полонина"), Володимир Івасюк ("Водограй"), Михайло Машкін ("Верховино, мати моя");

Степан Сабадаш ("Марічка", "Пісня з полонини", "Гуцулочка"), Олександр Білаш ("Треба йти до осені"), Остап Гавриш ("На Україну повернись", "А липи цвітуть").

Діяльність Гуцульського театру Г. Хоткевича (1910-1914). Інсценізація в Івано-Франківському муз-драмтеатрі ім. І. Франка "Опришків" В. Гжицького та "Тіней забутих предків" М. Коцюбинського.

Фільми "Тіні забутих предків", "Довбуш", "Камінна душа", "Гори димлять", "Білий птах з чорною ознакою", "Час збирати каміння" (телевізійний серіал).

Збір літератури, репродукцій образотворчих творів про Гуцульщину, музичних записів. Відвідання музею Г. Хоткевича у Краснолілі, Коломийського та Івано-Франківського музеїв.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень має загальне уявлення про: - прославлення Гуцульщини в образотворчому мистецтві, музиці, театрі, кіно; - відображення краси Карпат і гуцульського побуту в різних видах мистецтва. - Знає діяльність Гуцульського театру Г. Хоткевича. - Ознайомлений з творчістю місцевих письменників.	Учень бере участь у: - зустрічах з письменниками, поетами-піснярами рідного краю; - тематичних літературних ранках та вечорах; - обговорює на літературних читаннях книжки з гуцульської тематики; - відвідує музеї Гуцульщини

18. Гуцульська діаспора.

Причини еміграції гуцулів — соціально-економічні та політичні. Масові вивезення гуцулів у Сибір у 1940-х роках, примусове переселення до східних областей. Західна діаспора (США, Канада, Великобританія та інші країни). Громадська активність емігрантів-гуцулів.

-18-

Гуцульські товариства за кордоном: "Гуцульщина" (Торонто), "Чорногора" (Чикаго), ім. О. Довбуша (Боффало), "Прут" (Гамільтон), ім. Марка Черемшини (Торонто), "Черемош" (Філадельфія) та ін. Періодичні видання "Гуцулія" (Чикаго) та "Гуцульщина" (Торонто). Гуцульський дослідний інститут у Чикаго, видання ним "Історії Гуцульщини" Миколи Домашевського.

Визначні письменники та дослідники Гуцульщини за кордоном: Віра Вовк (Бразилія), Михайло Ломацький, Іван Сеньків (Німеччина), Іван Боднарчук (Канада), Михайло Лоза, Марія Остромира, Ігор Чмола, Роман Яримович, Іван Кузич-Березовський (США). Переслідування за зв'язки з діаспорою за часів комуністичного режиму.

Зустрічі, листування з діячами гуцульської діаспори — вихідцями зі своєї місцевості. Збирання матеріалів (літератури, спогадів, фотографій) про гуцулів-емігрантів та депортованих.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень має загальне уявлення про: - причини еміграції гуцулів; - масові вивезення гуцулів у Сибір у 1940-х роках, примусове переселення до східних областей; - гуцульські товариства за кордоном. Володіє інформацією про визначних письменників та дослідників Гуцульщини за кордоном.	Учень бере участь у зустрічах з діячами гуцульської діаспори -вихідцями зі своєї місцевості та організовує листування з ними; - збирає матеріали (літературу, спогади, фотографії) про гуцулів-емігрантів та депортованих.

19. Культурно-громадське життя Гуцульщини

Всеукраїнське Товариство "Просвіта" ім. Т. Шевченка та Всеукраїнське об'єднане товариство "Гуцульщина" — найвпливовіші культурно-громадські організації в нашому краї. Діяльність товариства "Гуцульщина", створеного 13 лютого 1990 р. у Верховині (голова Д. Ватаманюк). Щорічні, починаючи з 1993 р., науково-практичні конференції з актуальних проблем: екології, охорони здоров'я, розвитку економіки, народного мистецтва. Всесвітній з'їзд гуцулів (1993). Щорічні Гуцульські фестивалі, починаючи з

1991 р. Видання журналів "Гуцульщина" та "Писанка", "Гуцульських календарів", збірників, альбомів та альманахів ("Страгора" в Надвірній, "Місто в географічному центрі

**Державні вимоги
до рівня загальноосвітньої підготовки учнів**

Європи" в Рахові, "Гуцули Буковинського краю" у Вижниці та ін.). Перевидання "Гуцульщини" В. Шухевича (1997). Створення в Косові видавництва "Писаний Камінь" (гол.ред. В. Курищук).

-19-

Організація у Верховині філії Інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка (директор В. Шкрібляк), науково-дослідної лабораторії "Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство" в Косові (1994), Гуцульської освітянської ради (голова П. Лосюк). Регіональне об'єднання дослідників Гуцульщини (РО ДоГ) у Львові (голова Н. Библюк).

Тісні зв'язки з гуцульською діаспорою.

**Державні вимоги
до рівня загальноосвітньої підготовки учнів**

Учень знає найвпливовіші культурно-громадські організації в нашому краї: Всеукраїнське Товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка та Всеукраїнське об'єднане товариство «Гуцуцьщина». Володіє інформацією про: - Всесвітній з'їзд гуцулів; - щорічні Гуцульські фестивалі; - філії Інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка; - видання журналів "Гуцульщина" та "Писанка", "Гуцульських календарів", збірників, альбомів та альманахів	Учень бере участь у: - роботі Товариства "Гуцульщина"; - фестивалях, зльотах творчої учнівської молоді; - зустрічі з культурно-громадськими діячами краю. Робить дописування до періодичних видань краю; збирає матеріали про культурно-громадське життя Гуцульщини; підтримує тісні зв'язки з гуцульською діаспорою.
---	--

20. Релігійне життя на Гуцульщині.

Роль греко-католицької церкви (з кінця XVIII ст.) в національному і культурному розвитку краю. Гуцульська церковна архітектура. Священники — організатори читалень "Просвіти". Олекса Волянський, парох у Криворівні, його громадська діяльність. Пастирський лист Андрея Шептицького до гуцулів.

Родина священника Гнатківського з с. Сمودного. Переслідування релігії, церкви та віруючих за часів комуністичного режиму. Заборона греко-католицької церкви. Руйнування храмів, каплиць, хрестів. Боротьба космачан за збереження старовинного храму.

Відродження УГКЦ.

Перехід численних релігійних громад від Російської церкви до Української Православної Церкви Київського Патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви. Церковне будівництво на Гуцульщині.

Патріарх Володимир (Василь Романюк) — перший в історії найвищий церковний ієрарх — гуцул, його страдницьке життя, події під час похорону. Інші ієрархи, чиє життя пов'язане з Гуцульщиною: Патріарх Мстислав (Степан Скрипник), Митрополит Іларіон (Іван Огієнко).

-20-

Учень знає Гуцульську церковну архітектуру. Володіє інформацією про: - роль греко-католицької церкви (з кінця XVIII ст.) в національному і культурному розвитку краю; - переслідування релігії, церкви та віруючих за часів комуністичного режиму; - відродження УГКЦ та перехід численних релігійних громад від Російської церкви до Української Православної Церкви Київського Патріархату; - патріарха Володимира (Василя Романюка) — його страдницьке життя, події під час похорону.	Учень бере участь у: - національному, духовному і культурному розвитку краю; - відбудові та описі зруйнованих храмів, каплиць, хрестів. Збирає для музею першого в історії найвищого церковного ієрарха - гуцула, патріарха Володимира (Василя Романюка) місцевий матеріал про подвижницьке і страдницьке його життя
---	---

21. Деякі відомі дослідники Гуцульщини та їх головні праці.

Бельовський Август (1806-1876),	"Покуття" (1857) (поль.).
Головацький Яків	"Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі", "Великая Хорватія, или Галицко-Карпатская Русь" (1841), "Карпатская Русь" (1878).
Вагилевич Іван (1811-1866)	"Гуцули, мешканці східного Прикарпаття" (1857) (чеськ.).
Поль Вінценти (1807-1872)	"Погляд на Північні схили Карпат", "Декілька рис до опису гуцулів на Буковині" (1851) (поль.).
Ржегорж Франтішек (1857-1899)	"Гайдамаки в Карпатах" (1885) (чеськ.).
Кайндль Раймунд (1866-1930)	"Гуцули" (1894), "Календар свят у русинів і гуцулів" (1896), "Етнографія гуцулів" (1897) (нім.).
Гнатюк Володимир (1871-1926)	"Коломийки" (1905-1907), "Народні оповідання про опришків" (1910), "Знадоба до української демонології" (1912), "Гуцули" (1923-1924).
Шухевич Володимир (1850-1915)	"Гуцульщина" у 5 томах (1899-1908).
Вовк Федір (1847-1918)	"Антропологічні дослідження українського населення Галичини, Буковини, Угорщини і Гуцульщини" (1908).
Онищук Антін (1883-1937)	"Матеріали до гуцульської демонології" (1903).
Целевич Юліян (1843-1892),	"Опришки" (1897).
Кубійович Володимир (1900-1965)	"Пастуше життя у Східних Бескидах" (1926), "Пастушество Буковини" (1937), "Територія і людність українських земель" (1935), "Етнічні групи Південно-Західної України (Галичини)" (1953).
Вінценз Станіслав (1888-1971)	"На високій полонині" (1936), "Залишки архаїчної культури у гуцулів" (1935) (поль.).
Ломацький Михайло (1886-1968)	"Верховино, світку ти наш" (1956/1960), "Нариси з Гуцульщини" (1962), "Країна чарів і краси" (1959), "З Гуцульщини" (1956), "З гір Карпат" (1967) та ін.
Сеньків Іван (1913-1993)	"Гуцульська спадщина" (1995).
Численний загін сучасних дослідників Гуцульського краю (В. Грабіжницький, П. Арсенич,	

П. Сіреджук, М. Бандрівський, Р. Захарчук-Чугай, Ю. Лащук, М. Мандибура, О. Никорак, Р. Кирчів, Ф. Гамор, П. Трибун, В. Клапчук, Ю. Сеньковський та ін.).

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає відомих дослідників Гуцульщини та їх головні праці: дослідження, художні твори, поезію, нариси,	Учень проводить свої дослідження з питань історії, культурно-освітнього розвитку свого села, збереження звичаїв і традицій, описаних у творчості дослідників Гуцульського краю.

II. Тематичний план

35 годин на рік (1 година
на тиждень) для кожного
класу

Клас	Назва теми	Кількість годин		
		загальна	теоретична	практична
5-ий	1. Поняття про етнографічну територію Гуцульщини	6 год.	5 год.	1 год.
	2. Географічні та природні умови Гуцульщини	9 год.	4 год.	5 год.
	3. Головні події в історії Гуцульщини	20 год.	10 год.	10 год.
Усього годин		35	19	16
6-ий	4. Населення Гуцульщини	8 год.	4 год.	4 год.
	5. Гуцульський говір	13 год.	4 год.	9 год.
	6. Сільське господарство на Гуцульщині	9 год.	5 год.	4 год.
	7. Заготівля, сплавляння та переробка лісу	5 год.	2 год.	3 год.
Усього годин		35	15	20
7-ий	8. Гуцульське село. Архітектура гуцулів	14 год.	8 год.	6 год.
	9. Гуцульський побут	17 год.	9 год.	8 год.
	10. Торгівля на Гуцульщині	4 год.	2 год.	2 год.
Усього годин		35	19	16
8-ий	11. З гуцульської космології та демонології	11 год.	7 год.	4 год.
	12. Народна магія і медицина гуцулів	12 год.	6 год.	6 год.
	13. Освіта на Гуцульщині	12 год.	7 год.	5 год.
Усього годин		35	20	15
9-ий	14. Народне мистецтво гуцулів	20 год.	10 год.	10 год.
	15. Фольклор Гуцульщини	15 год.	7 год.	8 год.
Усього годин		35	17	18
10-ий	16. Гуцульщина і література	19 год.	13 год.	6 год.
	17. Гуцульщина в образотворчому мистецтві, музиці, театрі, кіно	16 год.	11 год.	5 год.

Усього годин	35	24	11
18. Гуцульська діаспора	7	5	2

	год.	год.	год.
19. Культурно-громадське життя Гуцульщини	7 год.	5 год.	2 год.
20. Релігійне життя на Гуцульщині	8 год.	4 год.	4 год.
21. Дослідники Гуцульщини та їх головні праці	13 год.	10 год.	3 год.
Усього годин	35	24	11

Джерело: Програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх навчальних закладів (5–11 класи) (авт. Пелипейко І., Ткачук О.). 2008. 23 с.
URL:http://kosivrmk.edukit.if.ua/storinka_metodista/tkachuk_oksana_mihajlivna/guculjschinoz_navstvo/ (дата звернення: 16.04.2025).

Додаток Д.

**Навчально-методичне забезпечення в кабінеті гуцульщинознавства
Яворівського ліцею. 2026 р.**

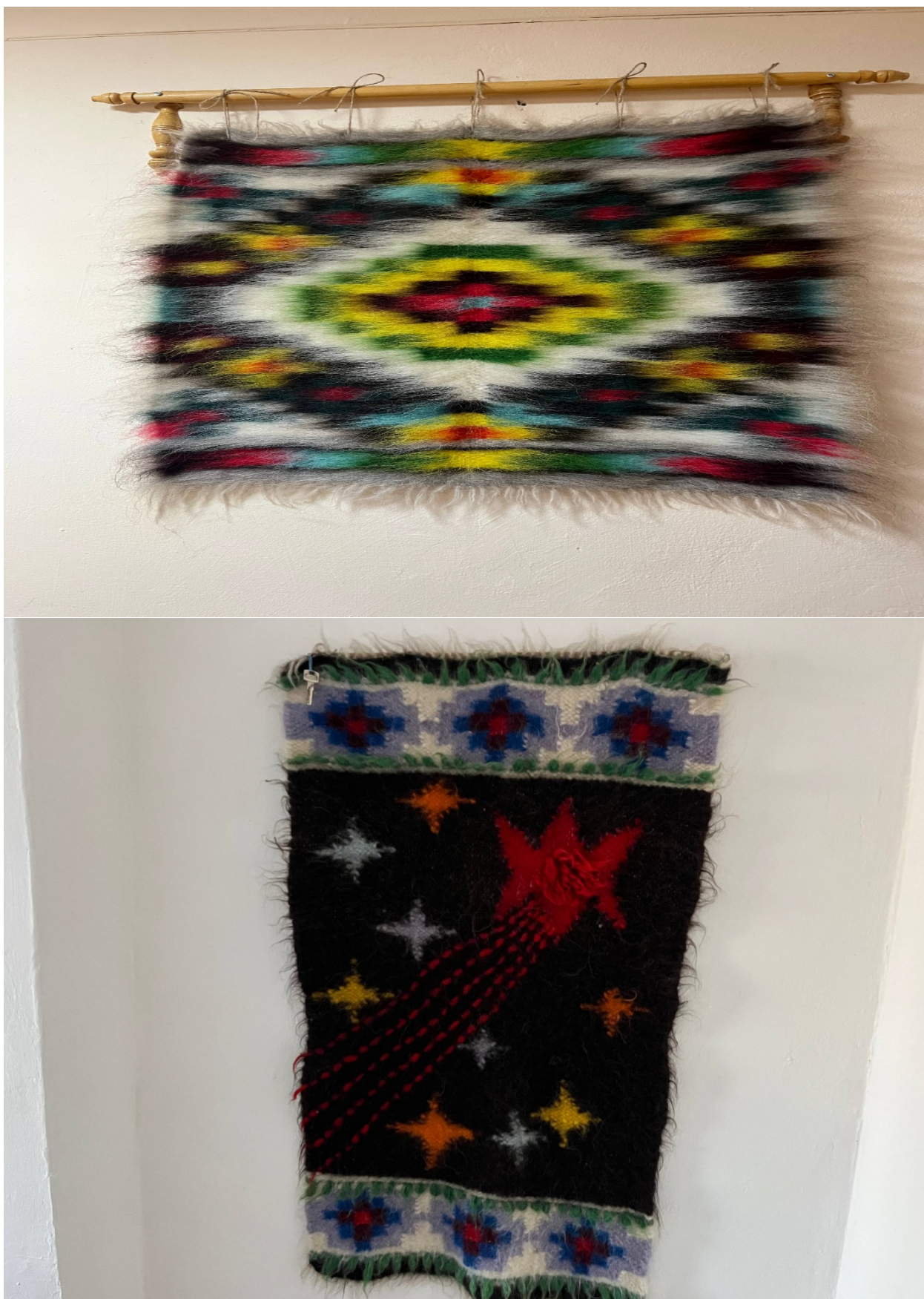

Джерело: особистий архів автора.

Додаток Е.

**Роботи учнів Яворівського ліцею із трудового навчання
як наслідування гуцульського мистецтва.**

Джерело: особистий архів автора.

Фотоархів УПА в Яворівському ліцеї.

Джерело: особистий архів автора.

Додаток 3.

Кабінет гуцульщинознавства в Яворівському ліцеї.

Джерело: особистий архів автора.

План-конспект позакласного заходу.

Дата 22.01.2026

Тема «Вшанування пам'яті Акту Злуки».

Мета

навчальна:

- Ознайомити учнів із подією, пов'язаною із Днем соборності України (прийняття Акту Злуки в Києві на Софійській площі) / **інформаційна**
- Розширити знання учнів про історичний контекст, у рамках якого відбулося прийняття Акту Злуки / **інформаційна**
- Ознайомити учнів із фактом існування Гуцульської Республіки / **інформаційна**
- Розширити розуміння учнів про роль Акту Злуки в державотворчому процесі українців / **логічна, аксіологічна**
- Викликати зацікавлення учнів до історії України та рідного краю / **інформаційна, логічна, аксіологічна**
- Навчити доводити факт тяглості ідей українського державотворення та національної пам'яті / **інформаційна, логічна, аксіологічна**

розвивальна:

- Розвинути в учнів критичне мислення і здатність протистояти інформаційній війні та російській пропаганді / **логічна, аксіологічна**
- Розвинути в учнів чуттєве сприйняття історичних подій та творчий потенціал в учнів засобами декламації поезій Т. Шевченка, І. Франка та Лесі Українки про соборність України / **логічна, аксіологічна, творча, мовленнєва**
- Розвивати духовні цінності та національну свідомість учнів / **аксіологічна**

виховна:

- Розвиток громадянської позиції учнів на основі соборницьких і державницьких поглядів на історію України / *аксіологічна, мовленнєва*
- Виховання патріотизму учнів шляхом пояснень значення ідеї соборності України для українського державотворчого процесу та національного відродження / *аксіологічна*
- Виховання оптимістичних поглядів на майбутнє відповідно до українського менталітету / *логічна, аксіологічна*

Форма заходу: бесіда, перегляд відеофрагментів

Обладнання: Прапор України, квіти, інтерактивна дошка, ноутбук, збірки віршів Т. Шевченка, І. Франка та Лесі Українки, карта Гуцульської Республіки, портрет Степана Ключурака.

Хід позакласного заходу

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
2 хв.	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку також перевірка присутності учні на уроці. Побажання на гарний день і хорошого настрою. Оголошення теми заходу.		
5 хв.	II. Вступне слово	«Слава Україні! Шановні присутні, у цей складний для нас, українців, період, спричинений воєнними діями, ми не маємо права забувати про власне минуле. Століттями наш народ виборював право на власне самовизначення та державність. Зараз, уже маючи власну державу, ми складаємо іспит на стійкість, єдність, здатність боротися і протистояти загрозі. Оскільки наш народ є		/ <i>логічна, аксіологічна</i>

		творцем історії, ми повинні продовжувати процес українського національного відродження, щоб наші наступні покоління мали можливість виховуватися в патріотичному дусі, були сильними й незламними, а також заможними. І вихід для нас один – «борімося, поборемо, най Бог помагає, за нас правда, за нас слава і воля святая!». І пам'ятаймо: наша сила – у єдності та соборності, що є темою нашого дійства». А зараз – Гімн України URL: https://www.youtube.com/watch?v=ouXXAE73ASY (дата звернення: 02.04.2026). Як писав Микола Міхновський у брошурі «Самостійна Україна», «ми згромадилися в одну сім'ю перейняті великим болем та жалем до тих страждань, що вщерть наповнили народню душу і – хай навпаки логіці подій ми виписали на своєму прапорі: «Одна, єдина, неподільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі».		
3 хв.	III. Мотиваційний етап		Ведучий: 22 січня 1919 р. у Києві на Софійській площі відбувся Акт Злуки між УНР та ЗУНР. Це була можливість створити Українську соборну державу після розпаду двох імперій – Російської та Австро-Угорської. Цей факт свідчить про те, що впродовж століть бездержавності українці зберегли свою історичну пам'ять, мову, культуру. Ведуча: День соборності України – це великий день для всіх українців. Невипадково, що вперше національна єдність реалізувалася в період Української революції. Однак треба пам'ятати, що вперше ідея соборності України з'явилася у творах українських письменників	/ <i>інформаційна, логічна, аксіологічна</i> /

			XIX ст., а на політичному етапі національного відродження українців вона була присутньою в політичних вимогах Миколи Міхновського, члена Революційної Української Партії. Як бачимо, ідея соборності України має давню історію. Ведучий: Все це стало передумовою практичної реалізації політичних вимог української еліти діями українських держав – Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки. Українські дипломати вміло використали шанс для переговорів, яким сприяв сам перебіг національно-визвольних змагань. Вдалий результат пояснювався довготривалими зусиллями реалізувати державотворчі прагнення українців.	<i>інформаційна</i> / <i>інформаційна</i>
3 хв.	IV. Актуалізаційний етап		Ведуча: День соборності України стосується і нашого краю. Гуцульщина стала територією, де в період Української революції існувала Гуцульська Республіка. Це означає, що гуцули як свідомі українці брали участь у державотворчих процесах. Гуцульщина стала одним із осередків, де відбувалися українські національно-визвольні змагання. Наш край вже тоді засвідчив прагнення бути у складі Української незалежної соборної держави, беручи участь в українському соборному русі.	/ <i>інформаційна, логічна, аксіологічна</i>

			 Карта Гуцульської Республіки Ведучий: Акт Злуки, в якому взяв участь і наш край, зумовив значний поштовх українського державотворення. Хоча об'єднання Української Національної Республіки та Західно-Української Народної Республіки було коротким, воно вплинуло на розвиток історичної пам'яті українців у XX столітті. Вона стала зв'язуючою ланкою всього процесу українського національного відродження, оскільки навіть станом на сьогодні, зважаючи на складні обставини, українці єднаються для відсічі ворогові.	/ інформаційна, логічна, аксіологічна
27 хв.	V. Основна частина	Перегляд короткого відеофільму про Гуцульську Республіку Учні дивляться фільм про Гуцульську Республіку та її лідера – Степана Ключурака. URL: https://www.youtube.com/watch?v=cTp4LEXDZqQ (дата звернення: 02.04.2026).		/ інформаційна, аксіологічна

*Портрет Степана Клочурака, лідера
Гуцульської республіки*

Ведучий: Оскільки Гуцульська Республіка засвідчила своє прагнення жити в вільній, незалежній і соборній Україні, сьогодні це саме ми маємо підстави зробити це зараз також.

Ведуча: І зробимо ми це символічно, як 21 січня 1990 р., коли в 71-у річницю з дня проголошення Акту Злуки жителі України від Івано-Франківська до Києва створили «Ланцюг єдності» в пам'ять про те, що наша країна є соборною.

/ аксіологічна

Ланцюг єдності 21 січня 1990 р.

			Учні разом з учителем створюють «Ланцюг єдності» та промовляють молитву за мир і спокій для України. <i>Текст молитви:</i> Всесильний Господи, почуй молитви дітей Твоїх, споглянь в час важких випробувань на державу нашу – Україну. Благослови та зміцни воїнів наших, владу, уряд та весь народ наш, які протистоять підступному російському агресору на землі, на морі та в повітрі. Правдолюбивий Господи, не дай ворогам знищити державу, народ та святині наші. Благаємо Тебе, даруй нам з іменем Твоїм перемогу і справедливий мир наблизь. Пошли грізного очільника небесного воїнства Твого – архістратига Михаїла, на допомогу мужнім захисникам нашим, щоб диявольські задуми агресора зруйнували вони та вберегли нашу Батьківщину-Україну. Твоє бо є, щоб милувати і спасати нас, Боже наш, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духу, нині і повсякчас і на віки віків. Амінь. Ведучий: «День соборності України – це нагадування про те, що наша сила в єдності українців». 1-ий учень: У єдності – сила наша велика, Коли серце б’ється в лад з усіма, Коли брат брата тримає за руку, І Україна світить тут, тут звідси. Не поділ, не ненависть і не злоба, А злагода в душах наших квітне, Як один народ, як одна дороба, Ми в соборність свою вступаємо. (автор Тарас Шевченко)	/ логічна, аксіологічна, творча, мовленнєва
--	--	--	---	--

			Ведуча: «Наш успіх прийде тоді, коли ми всі разом, спільно, будемо розбудовувати свою державу». 2-ий учень: Давайте ж спільно будувати храм, Храм духу українського святий, Де кожен голос чути буде там, І кожен знатиме, що він – святий. Крізь віки йшли ми різними шляхами, Розділені межею і бідною, Але в душах гарів святої пам'яті, І тяга до єднання живе з нами. (автор Іван Франко) Ведучий: «І завдяки нашій єдності ми вистоїмо». 3-ій учень: Соборність – це не слово просто мертве, А щиток сильний для нас усіх разом, Це каменю монолітність берегти, І дерева, що йде до неба разом. Бо як іти один проти бурі, Де вітер бія в спину без утримки? Лиш разом в ряд, в одній душі й фігурі, Ми вистоїмо, як сосна на збитку. (авторка Леся Українка)	/ логічна, аксіологічна, творча, мовленнєва / логічна, аксіологічна, творча, мовленнєва
3 хв.	VI. Систематизація знань	Запитання вчителя до учнів: Чи реалізується ідея соборності України в наш час, коли існує ідея політичного розколу країни? Заключне слово вчителя: Соборність України неможлива без єднання українців, тому кожна свідомо людина повинна плекати в собі національну свідомість для того, щоб ми	Учні відповідають на запитання.	/ логічна

		ВИСТОЯЛИ. Захід завершується піснею «Тінь Сонця» – «Зродились ми великої години» (Гімн ОУН). URL: https://www.youtube.com/watch?v=iXMwFDChccY (дата звернення: 02.04.2026).	4-ий учень (декламує уривки з поезії В. Сосюри «Любіть Україну...»): Любіть Україну, як сонце любіть, як вітер, і трави, і води... В годину щасливу і в радості мить, любіть у годину негоди. Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну, красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну... ... Любіть у труді, у коханні, в бою, в цей час коли гудуть батареї Всім серцем любіть Україну свою, і вічні ми будемо з нею!	<i>/ логічна, аксіологічна, творча, мовленнєва</i> <i>/ аксіологічна</i>
1 хв.	VII. Висновки	Отже, ідея соборності України була і залишається актуальною з погляду збереження єдності українців. Ми з'ясували, що наш край був причетний до українських національно-визвольних змагань, які тривають і досі. Важливо, що Гуцульська Республіка мала велике значення у становленні та збереженні української соборної ідеї, яка залишається стрижнем для збереження української ідентичності і в наші дні. Коли ми соборні, то разом ми сильні, незалежні, незламні. Тому саме соборність України є запорукою збереження незалежності й		

		територіальної цілісності нашої країни.		
1 хв.	VIII. Домашнє завдання		Написати коротке есе (1–2 сторінки) на тему «Що означає ідея соборності України для сучасних українців?»	

